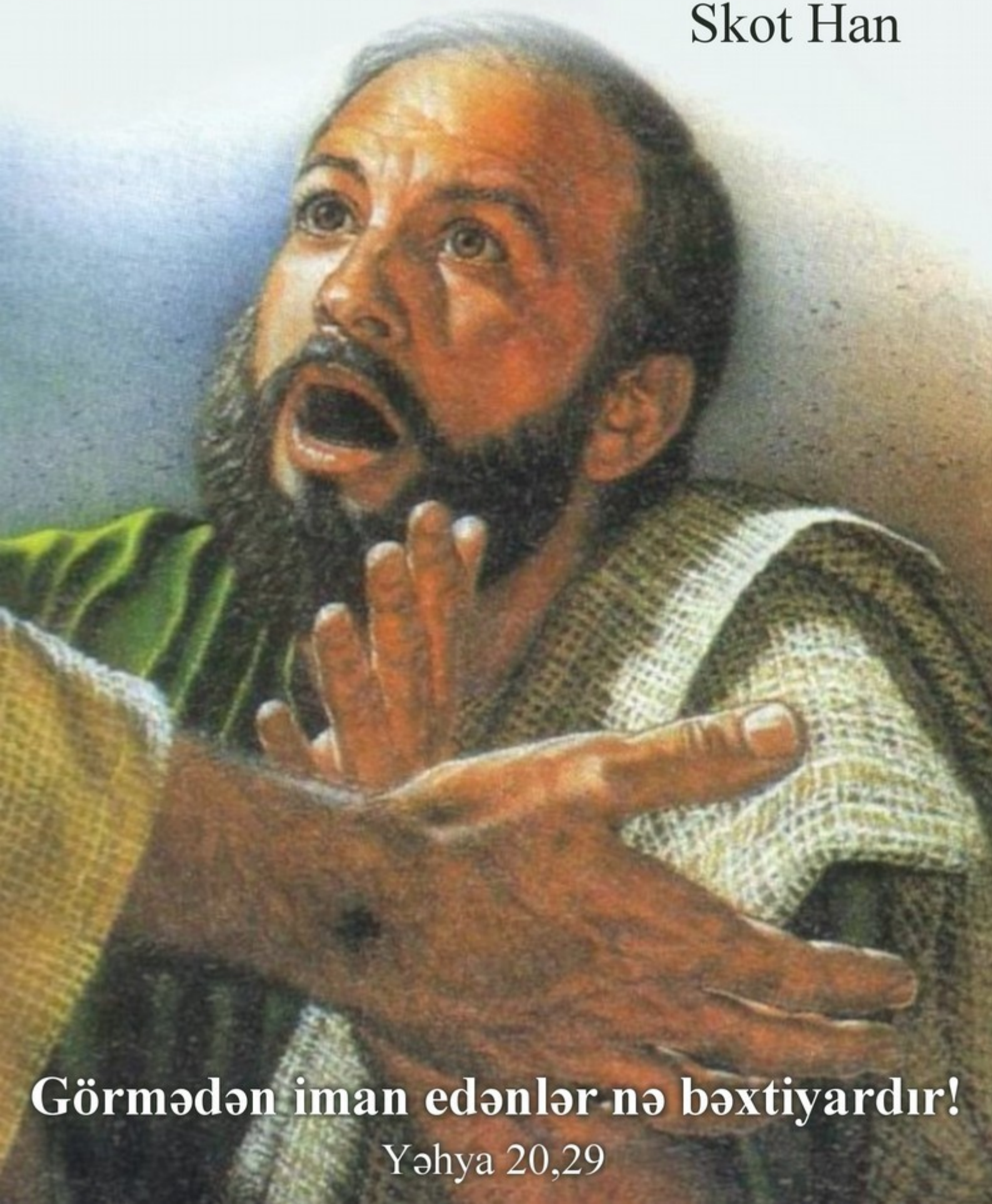

İNANMAĞA SƏBƏBLƏR

Skot Han

Görmədən iman edənlər nə bəxtiyardır!

Yəhya 20,29

SKOT HAN: İNANMAĞA SƏBƏBLƏR

Katolik imanını necə başa düşməli, izah etməli və müdafiə etməli.

Orijinal mətn:

© Scott Hahn: Reasons to Believe.

How to Understand, Explain, and Defend the Catholic Faith. 2007.

Tərcümə:

© Bonky, Mariya Luçiya və Ancela, 2015.

Nəşr:

© Katolik kilsəsi Azərbaycanda. Bakı, 2016.

Bu kitab Katolik kilsəsinin üzvləri üçün çap edilmişdir.

Mündəricat

I. TƏBİİ SƏBƏBLƏR	4
Birinci səbəb: Bu, hisslərdən daha böyük bir şeydir.....	4
ÖYRƏNMƏ SEVGİSİ VƏ SUYA SALINMA ARZUSU BARƏDƏ	
İkinci səbəb: Bizim düşüncəmiz.....	15
GÖRMƏK, İNANMAQ VƏ UÇMAQ HAQQINDA	
Üçüncü səbəb : Təbii səbəblər.....	26
KAINATIN İNANDIRICI GÜCÜ BARƏDƏ	
Dördüncü səbəb: Düz və səhv.....	38
ETMƏK VƏ İNKAR ETMƏK HAQQINDA	
Beşinci səbəb: Düşüncə limitləri.....	53
MÖCÜZƏLƏR VƏ PEYĞƏMBƏRLİKLƏRƏ AİD ŞAHİDLİK HAQQINDA	
II. MÜQƏDDƏS KİTABDAKI SƏBƏBLƏR	60
Altıncı səbəb: Müqəddəs Kitabın etibarlılığı.....	60
KİLSƏNİN YEGANƏ BÜNÖVRƏLİYİ HAQQINDA	
Yeddinci səbəb: Sağ olan möminlər.....	84
İNSANİ ÜNSİYYƏTİN SEVGİSİ VƏ MƏHDUDİYYƏTİ BARƏDƏ	
Səkkizinci səbəb: Messanın dəlili.....	100
EVXARİSTİYA VƏ QURBANIN TƏMİZLƏYƏN ALOVU BARƏDƏ	
Doqquzuncu səbəb: Qayanın sülhü.....	114
PAPANIN VƏZİFƏSİ VƏ ONA AİD YAZILI DƏLİLLƏR	
Onuncu səbəb: Padşahlığın səbəbləri.....	122
ÖZ HƏYATLARIMIZLA CAVAB VERMƏK BARƏDƏ	
III. PADŞAHLIQ SƏBƏBLƏRİ.....	127
On birinci səbəb: Padşahlıq üçün yaradılan	127
On ikinci səbəb: Fani padşahlıq və gələcək padşahlıq.....	134
DAVUDUN ETDİYİ DƏYİŞİKLİK	
On üçüncü səbəb: Padşahlıq yaxınlaşır.....	144
DAVUDUN OĞLU PADŞAH MƏSİH BARƏDƏ	
On dördüncü səbəb: Padşahlıq gələndə.....	152
KİLSƏ PADŞAHLIQDIR	
On beşinci səbəb: Katoliklərin bütün həyatları boyu oxuduqları plan.....	170
APOLOGETİKA HƏVƏSLƏNDİRMƏSİ	

I. TƏBİİ SƏBƏBLƏR

Birinci səbəb:

Bu, hisslərdən daha böyük bir şeydir

ÖYRƏNMƏ SEVGİSİ VƏ SUYA SALINMA ARZUSU BARƏDƏ

Mən birinci kurs tələbələrinin arasında ən yeni idim.

Sınıfdə olanların əksəriyyəti kimi, mən də evimdən və ailəmdən ilk dəfə idi ki, uzaqda yaşayırdım və Qrov şəhərinin universitetinin bizə vəd etdiyi hər şeyi səbirsizliklə arzulayırdım. Həqiqətən, mənə elə gəlir ki, mən öz sinif yoldaşlarımla əksəriyyətimdən bunu daha çox istəyirdim. Mən universitetdə oxumaq istəyən orta məktəb tələbəsi idim. Mənim kimi şagirdlər də “öyrənmək” sözünü müqəddəs hesab edirdi. Nisbətən yeni xristian olduğuma baxmayaraq, artıq ilahiyyəti öyrənməyə başlamışdım. Qrov şəhərinin universitetində mən Evangelist və Kalvinist dünyalarının mütəfəkkirləri ilə birgə öyrənə bilərdim.

Qrov şəhəri təcrid edilmiş xristian təşkilatı deyildi. O, mədəni hərəkatın bir hissəsi idi. İki başqa Evangelist və Kalvinist universitet şəhərini yaxınlıqda aktiv fəaliyyət göstərirdi: Vestminster və Cenevrə Universitetləri. Bu iki universitet şəhərcikləri ilə bizim aramızdakı ərazidə əsasən kiçik şəhərlər və kənd təsərrüfatı üzrə istehsalçı icmalar yerləşirdi. Burada ilhamı, enerjisi bol olan xeyli pastoral və dini təcrübələr var idi ki, bunlar da universitetlərdəkiləri özlərinə cəlb edirdi.

Beləliklə, mən ilk dəfə evdən çıxaraq geniş dünyada birinci addımlarımı atırdım; bütün naşı adamlar kimi yeni təcrübələrə və yeni ideyalara açıq idim. Fikirlərimi və hisslərimi zənginləşdirmək üçün universitetdə və onun ətrafında xeyli məşğuliyyətlər var idi. Yenə də, bu, mənim üçün asan keçid dövrü deyildi. Universitet birinci kurs tələbələrini yataqxanalarda yerləşdirən zaman bəziləri yuxarı kurs tələbələri ilə yanaşı yerləşdirildi. Mən də bunların arasında idim.

Yuxarı kurs tələbələri mülayim və xoşüzlü idi. Lakin boynuma almalyam ki, mən özümü təcrid olunmuş hiss etdim. Əlbəttə, bu hiss bir qədər adi nostalji idi. Digər tərəfdən, köhnə dostlar arasında mən “qəribə” idim. Aralarındakı zarafatları onlar mənə izah etməli olurdu. Özümü təcrid olunmuş hiss etməyimin əsas səbəbi isə maraqların və idealların uyğun gəlməməsi idi. Budur, mən öyrənməyə və intellektual yoldaşlığa, hətta müzakirələrə cəhd göstərən bir şəxs idim. Onlar isə həyatda çox şeydən doymuş üçüncü-dördüncü kurs tələbələri idi. Kollec onlar üçün çoxdan əsrarəngizliyini itirmişdir. Kollecın professorları da onlar üçün artıq əfsanəvi varlıqlar deyildi.

Yavaş-yavaş mən birinci kurs tələbə yoldaşlarımdan məni ayıran uçurumun o tayına gəlib çatdım. Mən Duq və Ron adlı iki oğlanla yaxından tanış oldum. Onların maraqları mənə yaxın idi və onlar da mənim kimi özlərinə eyni düşüncəli, daha doğrusu, eyni qəlbi olan yoldaş, xristian ünsiyyətini axtarırdılar. Bu iki nəfər universitet şəhərciyində birinci kurs tələbələri arasında ən məşhur idi. Semestrin ilk həftələri ərzində onlardan üzv olduqları kilsə barədə çox söz eşitdim. Əslində Duq və Ron öz kilsələrinə elə şövqlə yanaşırdılar ki, kənar mövzularda çox az danışırdılar. Bütün başqa mövzular onları söhbətlərinin əsas mövzusu olan yeni yaradılmış kilsə mövzusunə qaytarırdı.

"SUYA HƏQİQİ BATIRILMAQ"

Onların kilsəsi 16 km-dən də uzaqda, universitet şəhərciyimizlə Vestminster arasında idi. Hər bazar günü keçirilən ibadətdə adamlar ayaq üstündə dayanırdılar. İlahi nəğmələrin oxunması sanki “tavanı qaldırırdı” və vəz həyəcanlı idi.

İcma yerli fermerlərdən, tələbələrdən və universitet professorlarından ibarət idi. Onlar sosial xidmətlər şəbəkəsini yaratmışdılar. Şəbəkə övladlığa götürməni, köməklik etməni və problemlə gənclər üçün proqramları əhatə edirdi. Hər ibadət “əl qoyma” mərasimi ilə bitirdi.

Bu vaxt adamlar depressiyadan tutmuş xərcəng xəstəliyində bütən azarlardan sağalır. Təxminən ayda bir dəfə ibadətdən sonra bir çox yeni üzv yaxındakı çayda tam suya salınaraq vəftiz olunurdu.

Dərslərə gedəndə və dərstdən qayıdanda söhbətin sevimli mövzusu bu hadisələr idi. Yeməxanada da masa arxasında ikən yalnız bu barədə söhbət edirdik. Semestr başlayandan bir neçə həftə sonra, nəhayət, mən təzə tapdığım dostlarımla birlikdə onların bazar günü keçirilən ibadətlərinə getməyə razılaşdım.

Kilsəyə gedərkən yolda marağımız daha da artırdı. İbadət özü də bizi məyus etmədi. İlahi nəğmələrin oxunması dolğun idi, vəz və əl qoyma güclü təəssürat yaradırdı. Öz-özümə təəccüb edirdim: “Niyə mənə Presbiterian kilsəyə belə deyildi?” Mənim kilsəmdə Gənc Həyat kimi xüsusi proqramlar vasitəsilə həvəs və həyəcan yaradılırdı, lakin biz təmkinli və nisbətən yaşlı çox olanlar içərisində yalnız yeniyetmələri toplaya və azyaşlı uşaqları əyləndirə bilirdik. Yerli əhalinin həyatı isə öz axarı ilə gedirdi, həyat canlı və maraqlı idi.

Universitet şəhərciyinə avtomobillə geri qayıdarkən Duq və Ron tezliklə xaç suyuna salınmaq (vəftiz) üçün balaca çaya gedəcəkləri barədə danışmağa başladı. Bu, növbəti addım kimi təsvir edilmirdi. Bu, “nə vaxt baş verəcək” məsələsi idi.

Elə oldu ki, onlar vəftiz barədə danışmağa başlayanda mən həvəsdən düşdüm və bir daha həyəcanla düşünmədim. Bu, yarış avtomobilinin cırıltılı səslə tormozlamasına bənzəyirdi. Söhbət universitet şəhərciyində də davam etdi, burada bir neçə tələbə “suya tam salınmaq” barədə danışdı.

Biz hamımız körpə ikən vəftiz olunmuşduq, ancaq indi mənə dostlarım körpə ikən vəftiz ideyasına qarşı çıxırdı. Mən etiraz edəndə onlar cavab verdilər: “Skot, vəftizindən yadda nə qalıb?” Digər tərəfdən, onlar qeyd etdilər ki, biz hamımız təzə tapdığımız yerli kilsəmizdə gördüyümüzü, eşitdiyimizi və hiss etdiyimizi aydın surətdə yadda saxlaya bilirik. Bu kilsənin həqiqiliyinə aşkar möcüzələr şahidlik edirdi.

Mən hələ də tərəddüd edirdim. “Yenidən vəftiz olunmaq Müqəddəs Kitaba uyğundurmu? Siz əminsinizmi ki, körpə ikən vəftiz Müqəddəs Kitaba uyğun deyil? Oğlanlardan biri mənim sualıma sual ilə cavab verdi: “Yaxşı, Skot, körpələrin vəftizinə Əhdi-Cədidin hansı yerində rast gəlmisən?”

Mən heç bir cavab verə bilmədim.

YENİDƏN VƏFTİZ OLUNMA VƏ TƏDQİQAT

Dostlarım məni ələ salmırdı. Onlar mənim “həddindən artıq intellektuallığımı” görəndə, sadəcə, məyus oldular. Məni düzgün başa düşün: onlar çox ağıllı uşaqlar idi, sadəcə olaraq, hiss etdilər ki, belə yüksək ibadət olan yerdə daha çox düşünməyə ehtiyac yoxdur və hesab edirdilər ki, onların təcrübələri hərəkət etmək üçün kifayət edir.

Bu problem məni tam düşündürdü. Bu yeni dostlar mənim üçün çox vacib idi və onların kilsəsi məndə həvəs yaradırdı. Bilmirəm niyə, ancaq yenidən vəftiz olunma perspektivi məni narahat edirdi. Mən çox hörmət etdiyim doktor və professor Robert Van de Kappelle ilə bu barədə danışmağı qərara aldım. Onun “Müqəddəs Kitabın ideyaları” adlanan dərslərini keçirdim və bunu çox xoşlayırdım. Doktor Van de Kappelle doktor dərəcəsinə Prinstonda yenidən almışdı. Onun mühazirələrində və təbəssümlü gözlərində elmə olan sevgisi işıq saçırdı. Onun metal çərçivəli eynəyi və mühafizəkar qalstukları da onun əsl nəcabətlə hər şeyi bilməyə çalışdığını vurğulayırdı. Hələ Qrov Şəhər Universitetinə sənədlərimi verəndə o, oxumaq arzularıma imkan yaratdı.

Bir dəfə onun otağında olanda mən söz arası dedim ki, bəzi dostlarımla birlikdə yenidən vəftiz olunmağı planlaşdırıram. O, metal çərçivəli eynəyinin arxasından qaşlarını qaldırdı, təbəssümlü gözləri ilə mənə baxıb həmişəki kimi yumşaq səsle dedi: “Yenidən vəftiz? Niyə?” Əlbəttə, o getdiyimiz kilsə haqqında bilirdi. Bu barədə hər kəs bilirdi.

Mən dedim: “Körpə ikən xaç suyunda vəftiz olunmuşdum, bu şüurlü şəkildə olmamışdı”.

O gülümsəməyə davam etdi. “Bəs nə olsun?”

“Bundan başqa, – mən davam etdim, – Əhdi-Cədidə bu haqda yazılıbmı?”

O hələ də gülümsəyərək soruşdu: “Əhdi-Cədidə yaxşı axtarmısan?”

Mənim sakitliyim ona kifayət qədər yaxşı cavab verdi.

O dedi: “Yaxşı, bəlkə, sən... Skot, gəlsənə körpə ikən vəftiz mövzusunda aid mənim dərslərdə tədqiqat işi yazasan?”

Növbəti bazar günündə dostlarım “tam suya salındı”, mən isə vəftiz olunmadım və universitet şəhərciyinə daha yaxın bir yerdə ibadət etdim. Eyni zamanda, mən universitet kitabxanasındaki körpələrin vəftizi mövzusunda olan bütün kitabları oxudum. Bu, Protestant Reformasiyasının ən erkən günlərindən başlayaraq klassik hərəkatları (Lüteran və Calvinist) Anabaptist hərəkatlarından (Baptist və Menonit) ayıran mübahisəli məsələ idi. Cildləri kitabxana qeydiyyat kitabçamda qeyd etdirdim, çantama yığdım və yataqxanadakı otağıma gətirdim. Gecə yarısına qədər onları dərinləndirən tədqiq etdim.

Nə öyrəndim? Öyrəndim ki, körpələrin vəftiz ənənəsi, həqiqətən, çox qədim idi və bunu edənlərin Müqəddəs Kitaba əsaslanan səbəbləri var idi. İsa Özü demişdi: “Uşaqları buraxın, qoy Mənim yanıma gəlsinlər! Onlara mane olmayın! Çünki Səməvi Padşahlıq belələrinə məxsusdur” (Matta 19:14). Rəbb aydın şəkildə izah etdi ki, Padşahlıq bu uşaqlara məxsusdur və vəftiz Padşahlığın gəlişinin əlamətidir (bax Matta 28:18-19). Peter Pentikost bayramında ilk dəfə Müjdəni vəz edəndə məsələni aydınlaşdırdı: “Tövbə edin, hamınız İsa Məsihin adı ilə vəftiz olun. Onda günahlarınız bağışlanacaq və bəxşiş olaraq Müqəddəs Ruh alacaqsınız. Çünki bu vəd siz üçün, övladlarınız, uzaqdakıların hamısı – Allahımız Rəbbin çağırdığı hər kəs üçündür” (Həv İş 2:38, 39). İstədiyim qədər ətraflı olmasa da, Əhdi-Cədidin bu hissələri körpələrin vəftiz ayinini mənim üçün həqiqətə uyğun etdi. Lakin

alimlərin və müdrik adamların bütün Müqəddəs Kitabdan – həm Əhdi-Ətiqdən, həm də Əhdi-Cədidə sıra ilə qeyd etdikləri səbəbləri oxuyanda valeh oldum. İsanın “Yeni Əhd”inə Allahın Öz adamları ilə əhd tarixi baxımından nəzər yetirəndə gördüm ki, əhdlərin şərtləri həmişə körpələri də əhatə edirdi. Əgər Allah iki min il ərzində dini mərasim olan sünnət vasitəsi ilə təzə doğulmuş körpələri İsrailə daxil edirdisə, nə üçün vəftiz mərasimini başa düşə bilmədiklərinə görə onların üzünə Padşahlığın qapılarını qəfildən bağlasın? Allah əhdin şərtlərində belə radikal dəyişiklikləri etmək niyyətində idisə, nə üçün bunu aşkar bildirmədi?

Mənə Əhdi-Ətiq nöqtəyi-nəzərindən Əhdi-Cədidi oxuyanda daha aydın oldu. Öz xristian həyatımda hansı istiqamətdə getməli, hansı istiqamətdə isə getməməli olduğum mənə aydın oldu. Calvinist əcdadlarım və müəllimlərimin körpələrin vəftizinə aid əqidələrini qəbul etməyim üçün səbəblərim var idi. Yazdığım tədqiqat işinin ətraflı xülasəsi ilə sizi darıxdırmayacağam. Demək kifayətdir ki, yenidən vəftiz olunmamağa qəti qərar qəbul etdim. Doktor Van de Kappelle mənə “Əla” qiymət yazdı. Sonra mən sabit və sönük yerli icmalardan birinə qoşuldum; bu, körpələri xaç suyuna salan və daha ənənəvi yolla ibadət edən toplantı idi.

Universitet mənə intizamlı öyrənmənin ilk təcrübəsini, həyatı dəyişən öyrənməni bəxş etdi. Hər ruhu sınağa, yəni hisslərimi sağlam düşüncə ilə yoxlamağa, Müqəddəs Kitabın həqiqətlərini əks etdirən xristian kilsələrinin irsinə qarşı mənim arqumentləşdirilmiş gümanlarımı yoxlamağa öyrəndim. Məhz bu metod mənə sonralar Roma Katolik Kilsəsinin bəyanatlarına inanmaq üçün səbəbləri açdı və həmin Kilsə tərəfindən tam qəbul olunmağı mümkün etdi. Ancaq bu, başqa kitaba aid digər hekayədir. :) (bax Scott və Kimberley Hahn: “Rome Sweet Home”, San Francisco, Ignatius Press, 1993)

HAZIR OLUN

Bu kitabdakı hekayənin mahiyyəti bir çox il əvvəl Həvari Peterin Birinci məktubunda formalaşdırılmışdır: “Məsihi Rəbb kimi ürəyinizdə müqəddəs tutun. Daxilinizdə olan ümid barəsində sizdən hesabat istəyən hər kəsə cavab vermək üçün həmişə hazır olun. Vicdanınızı təmiz tutaraq bunu həlmləklə və ehtiramla edin.” (bax 1Pt 3:15-16). Həyatda elə vaxtlar olur ki, qaranlığa tullanmağa, daxili instinktlə getməyə və ya kor inama razılaşmağa məcbur oluruq. Ancaq bunlar “normal” anlar deyil. Bunlar, adətən, kəskin fəvqəladə hallardır. Biz daim böhran vəziyyətində həyatımızı yaşamağa can atmamalıyıq. Bizim adi həyat yolumuz müqəddəs Peterin “həmişə hazır olun” sözünün istifadəsindən aydın görünür.

Boyskautlar kimi, etiqadımızın şərtlərini izah etməyə həmişə hazır olmalıyıq. Yəni əqidəmiz məntiqi cəhətdən özünü müdafiə etməlidir və etiraf etdiyimiz imanı ömür boyu müdafiə etməyə hazır olmalıyıq. Tələbə ikən mən həssas idim, çünki heç vaxt vəftizin mənasını öyrənməyə çalışmamışdım. Lakin yenidən vəftiz edən icmada olarkən nələri hiss etdiyimi çox yaxşı bilirdim. Ağırliq qüvvəsinin qanunu kimi Allahın da qanunlarının onlara aid hisslərimdən asılı olmadığını öyrənməyim lazım idi. Onlar sarsılmazdır. Hətta güclü emosianın və ya aşkar möcüzələrin olmadığı halda belə, Allah onların bilinməsini arzulayır.

Mən düşüncəmin vəftiz sirrinə xidmət etməsini öyrənməli idim. Çünki vəftiz İsa Məsih tərəfindən təməli qoyulmuş müqəddəs əlamətdir. Eyni zamanda isə su kimi ən adi və cəlbədicilənməyən bir şeyin vasitəsilə yerinə yetirilən nişandır.

Otuz bir il xristian həyatını yaşayandan sonra mən hələ də o dərsi öyrənirəm və öləcəyim günədək bu dərsi öyrənəcəyimə ümid edirəm, çünki xristianlığın sirləri ağılsızdır. Bunlar Allahın həyatında iştirak etmək üçün vasitədir. Lakin, heç birimiz nə vaxtsa Allahın həyatını mükəmməl formada yaşamağa qadir olmayacağıq. Bəli, sirlər ağılsızdır, tükənməzdir, lakin onları çox yaxşı bilmək mümkündür. Çünki Allah istəyir ki, insanlar onları

bilsinlər. Məhz bu səbəblə O Özünü Müqəddəs Kitabda göstərdi. Məhz bu səbəblə O Özünü yaradılışda, yəni, “təbiət kitabında” açıqlayır.

Allahı və Onun yollarını anlamaq və müdafiə etmək mümkündür. Biz, xristianlar kimi, onları tanımağın və istədiyimiz qədər onları müdafiə etməyin gözəl öhdəçiliyinə malikik. Burada tədqiqat, düşünmə və müjdəçilik hədsizdir. Hara getsək Allahın hüzurunda və Onun dünyasında oluruq. Getdiyimiz əksər yerlərə ayıracağımız tədqiqat anları üçün yaxşı kitab götürə bilərik. Bu, həyat boyu davam edən işdir.

KƏLAMIN TOXUMLARI

Bu, katolikləri müqəddəs Peterin izah etdiyi vəzifəni yerinə yetirməyə çağıran kitabdır. Bizə, sadəcə, ümid hiss etmək və sonra ümidimizin başqa adamlara yoluxmasına ümid etmək kifayət deyil. Müqəddəs Peter ümidimizin müdafiə bəyanatını hazırlamağımızı istəyir. Belə ki, ümidin əsas reallıqda təməlinin sarsılmaz, əsaslı olduğunu göstərək.

Yenə qeyd edirəm ki, biz hissdən də üstün olan şey barədə danışırıq. Biz ilahiyyat haqqında danışırıq. Daha dəqiq desək, biz ilahiyyatın apologetika kimi tanınan sahəsi haqqında danışırıq. Bu, inamı izah və müdafiə etmək bacarığıdır. Tarix fakültəsinin tələbələri qədim Kilsə Ataları arasında “apologetlər” adlandırılan kateqoriyanın mövcud olduğu barədə, yəqin ki, bilirlər. Bu, sadə qeyri-xristianların başa düşdüyü səviyyədə xristian doktrinasını ətraflı izah etmək vəzifəsini üzərinə götürmüş adamlar idi.

Qeyri-xristianlar Allahın xüsusi vəhyi olan Müqəddəs Kitaba və ya iman rəmzinə deyil, daha çox məntiqə, elmə, təbiətə, tarixə və sağlam düşüncəyə əsaslanırdılar. Onlar hətta bütperəst fəlsəfələrinə və dinin ən yüksək prinsiplərinə müraciət etdilər və xristianlığın bunları daha yaxşı yerinə yetirdiyini göstərdilər! Kilsənin ən böyük erkən müdafiəçilərindən biri olan şəhid müqəddəs İustin bu yanaşmanı əlverişli prinsipə çevirdi: “düzgün olan şey bizimkidir”.

Allah dünyanı və dünyada olan hər şeyi (bütperəst filosoflar daxil olmaqla) yaratdığına görə İustin rastlaşdığı hər şeyi “Kəlamın toxumları” hesab edirdi.

Apologetlərin bir çoxu belə idi. Lakin onların hamısı İustin kimi nəzakətli və “katolik” deyildi, onlardan bir çoxu öz müasirlərinin xristian doktrinasına və təcrübəsinə etirazlarına əsaslı cavablar verməyə xüsusi diqqət yetirirdi, hətta o etirazlar böhtanla dolu, səhv və ya tamamilə qeyri-real olanda belə.

Bəli, o qədim Atalar kimi, biz də xristianlıq qarşısında çaşqınlıqda olan və Kilsənin ilahi vəhyə aid bəyanatlarına şübhə ilə yanaşan mədəniyyətdə yaşayırıq. Biz inamı sadələvhlük, fanatizm və mövhumat adlandıran, inamı tez-tez ələ salan mədəniyyətdə yaşayırıq. İrəli çıxıb inandığımız şeylərin həqiqətə uyğun olduğu barədə hesabat verməyimizi istəyən adamların da sayı az deyil. Onların bəziləri düşmən münasibəti göstərir, bəziləri hər şeylə maraqlanır, bəziləri əylənir, bəziləri isə səmimi olaraq axtarır. Hər halda və hər vəziyyətdə biz qədim əcdadlarımız kimi, apologetika sahəsində bacarığımızı göstərməliyik. Biz əsaslı müdafiə sözumüzü deməyə hazır olmalıyıq.

Birinci addım sadədir. Biz Müjdədən utanmamalıyıq (bax Rom 1:16). Biz imansızların nifrət etdiyi və məhəl qoymadığı şeylərdən utanmamalıyıq. Biz xristian ehkamı kimi Allahın bizə verdiyi ənamlara sahib olmaqdan qorxmamalıyıq. Tarixçi aqnostik Layonel Trilling yazırdı: “Dində doqmatik prinsip (ehkam sayacağı prinsip) zəifləyəndə din bir müddət ümumiləşdirilmiş emosiya və etik niyyətdə, “emosiyanın toxunduğu mənəviyyat” təsiri altında irəliləyir, ancaq tezliklə o, öz hərəkətinin qüvvəsini və hətta varlığının mahiyyətini itirir”.

Ateistlər üçün ehkam ağılın antitezasıdır (teza = iddia, müddəa). Onlar hesab edirlər ki, ehkam kənardan ağıla qəbul etdirilən, zorakılıqla qəbul etdirilən, ağılın təbiətinə zidd olan bir şeydir. İmanın ehkamlarının düşüncəyə uyğun olan şey olduğunu nümayiş etdirmək xristian apologetinin işidir. İman rəmzinin bəndləri insanın

düşünmək bacarığından daha üstün olmasına baxmayaraq, onlar ağılsız deyil.

Ehkama şübhə ilə yanaşan təkçə ateistlər deyil. Mənim universitet dostlarım və mən özüm dindar xristian olduğumuza baxmayaraq, ibadətlərdə hisslərimizin gücü ilə müqayisədə ehkam, demək olar ki, mətləbə daxil olmayan bir məsələ olurdu. Biz ehkamı ayıq tədqiq etməyin inamımıza xəter yarada biləcəyindən, bizim səyimizi ruhdan salacağından və ya hətta Allahın möcüzələrini lağa qoya biləcəyindən qorxduq.

Biz səhv edirdik, doktor Van de Kappelle bunu mənə aşkar etməyə imkan verdi. Biz xristianlar həmişə “hesabat istəyən hər kəsə cavab vermək üçün hazır ol”malıyıq.

DÜŞÜNCƏ ADƏTİ

Məşhur bir ifadə var: yaxşı hücum ən yaxşı müdafiədir. Apologetika heç vaxt yalnız yetkin yaşlı adamlara aid olmamalı və uşaq ikən oxuduğum “Axmaq suallara cəld cavablar” jurnalının xristian variantı olmamalıdır. Biz dözülməz qonşularımızı və ya əməkdaşlarımızı susduran cəld cavablar axtarmırıq. Biz ilk növbədə özümüzü, sonra isə başqalarını qane edən cavabları axtarıyıq. Apologetika teoloji elmin sabit əsasında dayanan ilahiyyat elmidir. Əgər müdafiəmiz hərtərəfli hazırlıqdan, əsaslı xristian formalaşmasından gəlmirsə, bu, ən yaxşı halda inandırıcı olmayacaq, ən pis halda isə, sadəcə, təhqir yaradacaq.

Müqəddəs Peter "cəld cavablar" istəmirdi, Allah da bunu istəmir. O, yaxşı təlim almış xristian ağına malik olmağımızı istəyir. Bu ağıl itaət və alicənablıq üçün dərin tədqiqat, tövbə və dua vasitəsilə formalaşır. Sadəcə, yaddaşdan gələn cavablarla müqayisədə belə, ağılın verdiyi cavablar daha böyük inandırıcı qüvvəyə malikdir (lakin yadda saxlamağın da öz yeri var).

Katoliklər kimi biz çalışmalıyıq. Biz əvvəlcə doktrinayı, Müqəddəs Kitabı, tarixi və fəlsəfəni ciddi tədqiq etməyi arzulamalıyıq. Əgər bizdə belə arzu yoxdursa, dua etməliyik və

Allahdan bunu bir ənam, lütf kimi özümüz üçün diləməliyik. Sonra hətta istək olmasa və ya mövzu bizə çətin gəlsə belə, bunu tətbiq etməliyik. Göstərilən cəhd nə qədər böyük olsa, mükafatlar da o qədər böyük olacaq. Sevgili Rəhilə ilə evlənmək üçün on dörd il çalışmış patriarx Yaqubu yada salın (Yar 29).

Hər halda, bu tədqiqatı sizə mümkün qədər asanlaşdırmaq istəyirəm. Teizm və Katolisizmə qarşı etiraz edənlərə “inanmaq üçün səbəblər” vermək məqsədilə bu kitabın əvvəlində təməli olan imanın bəzi əsasları sxematik təsvir ediləcək. Belə etirazlar, adətən, imanın bir hissəsinə aiddir, biz isə özümüzü və başqalarını tam və vahid olan imana istiqamətləndirmək istəyirik. Son bölmədə biz Müqəddəs Kitabın ilahiyyatına yanaşmanı təsvir edəcəyik. Bu iman yalnız ağıla əsaslanmır, lakin həmçinin gözəldir və səmimiyyətlə doludur. Əgər mən öz vəzifəmi yaxşı yerinə yetirsəm, siz imanı götür-qoy etməyin və müzakirə etməyin bəzi yeni yollarını aşkar edəcəksiniz, həmçinin təbiəti (yaradılışı), Müqəddəs Kitabı (vəhyi) və həyatı başa düşmək üçün yeni və dəf olunmaz paradigma əldə edəcəksiniz. (Paradigma = göstəriş, təlimat, nümunə)

Bu kitabda həmçinin Katolik dünyagörüşünü qəbul etmək, bütün suallara və etirazlara obyektiv cavab vermək barədə məlumat verilir. 1940-cı illərdə rahib Yugen Boylan dünyəvi katoliklərin əhkamı tədqiq etmə antipatiyasına etiraz etdi: “Dünyəvilər ilahiyyatı, adətən, həqiqi inamın əhkam formalı təməlini qoymaq məqsədilə deyil, apologetika məqsədilə öyrənir. Yaxşı olardı ki, bu əksinə olsun”. Bir neçə nəsil sonra biz hələ də bunun əksini görməyi arzulayırıq. Ən aydın və effektiv apologetika əhkam və iman bulağından çıxacaq.

Katolik Kilsəsinin apologetika sahəsi axırıncı nəsildə bol məhsul gətirmişdir. Mən, apologetika bacarıqları mənimkindən daha yüksək olan müəlliflərin söylərini təkrar etməyə cəhd etməyəcəyəm. Mən onların nailiyyətlərindən zövq alıram və onların işləri ilə tanış olmağı sizə məsləhət görürəm: Ceyms Akin, Deyv Armstronq, Mark Brumli, Cef Cavins, Devid Kurri, Corc Duqqan, Markus Qrodi, Con Hardon, S.C. Fomas Hovard, Kennet J. Hauvell, Karl Keating, Peter

Kreeft, Patrik Madrid, Rozalinda Moss, Vilyam Most, Mitç Pakva, S.C. Stiven Rey, Alan Şrek, Devid Skot, Mark Shi və Tim Staples. Onlar qədim apologetlərin layiqli varisləridir. Mən məftunluqla onların adlarını çəkirəm. Bundan əlavə, onlarla çoxdanın dostlarıyıq və onlar mənə yaxın adamlardır. Onların bəziləri uzun müddət mənimlə birgə çalışıb və 1986-cı ildə Katolik imanına gəlməyimə kömək ediblər.

Bu müəlliflərin işlərini oxuyanda siz Müqəddəs Peterin təqdim etdiyi apologetika növünü görəcəksiniz. Bu apologetika öz qüvvəsini ilahiyyatdan alır, ilahiyyatdan asılıdır və ilahiyyatın ardınca böyük səylə getməyə bizi ruhlandırır. Onların işləri mənə belə təsir göstərmişdir və məhz buna görə mən sizin üçün bu kitabı yazıram.

İkinci səbəb:

Bizim düşüncəmiz

GÖRMƏK, İNANMAQ VƏ UÇMAQ HAQQINDA

Mənim xristian ailəsində böyüyən, lakin yetkin yaşında həyatının çox hissəsini imandan uzaq yaşayan dostum var. O, dinə düşmən münasibət bəsləmirdi, sadəcə, düşünürdü ki, o və onun ailəsi dinə ehtiyac duymurlar. Beləliklə, o öz uşaqları ilə din barədə ciddi söhbətlər etmirdi. Uşaqlar böyüdü, onlar dinin yalnız kinofilmlərdə və televiziyaadakı stereotiplərini görmüşdülər. İndi isə həqiqət yoluna qayıdan dostum bu yaxınlarda dedi ki, onun böyüyüb yetkin yaşa çatmış uşaqları dindar adamları savadsız hesab edirlər. Onlar dini yanlış fikir, gerilik və tərəqqiyə müqavimət göstərən amil hesab edirlər. Onlar üçün iman elmin əksidir.

Bu fərziyyələr mediada söylənilən bir çox hekayələrin arxasında dayanır. Mövzu abort qanunu, təkamül üzrə təlim, internetdəki pornoqrafiyaya aid müzakirələr olsa belə, veriliş mövhumat və sıxıntını təmsil edən dini qüvvələrlə geriyyə çəkilən elmi, maarif və azadlıq dövrünü təsvir edir. Qəzetlər təhlükənin

böyük olmasından bizi xəbərdar edir. Elmin qalibiyyət dövrü istənilən anda iflasa uğraya bilər və inam əsaslı zülmət dövrünü başlaya bilər.

Modernistlər və postmodernistlər tərəfindən təqdim edilən bu “hekayə” xristianları əllərindən bir iş gəlməyən antiintellektuallar, imanlarını isə məntiqi düşüncəyə zidd təqdim edirlər. Bu uydurulmuş imanlıların daxili həyatı Tennisonun təsvir etdiyi generalların döyüşdə fikirlərinə bənzəyir: “Əsas məsələ səbəbi düşünmək deyil... Bizim işimiz icra etmək və ölməkdir”.

Bəzi imansız şərhçilər imanı düşüncə ilə o dərəcədə uyğunsuz görürlər ki, xristianlığı reallıqdan ayrılmış patologiya hesab edirlər. Hətta bəziləri bunu “Məsih psixozu” adlandırırlar. Bəziləri də ictimaiyyətin xoş sözlərini eşitmək arzusuna cavab verməyə çalışırlar. Dinə qarşı çıxan alimlər Riçard Davkins və Daniel Dennett problemə daha müsbət yanaşma nümayiş etdirirlər, ateistləri “ziyalı” göstərir, dinləyicilərinə isə Allaha inanan küt adamlar barədə nəticə çıxarmaq imkanı verirlər.

Bütün bunlar imanlılara qəribə görünür. Onlar bilirlər ki, iman azadlıqla uyğundur (faktiki olaraq, iman azadlıq verir). Onlar bilirlər ki, inam düşüncə ilə uyğundur: bir çox elmin yenilikçiləri dindar imanlılar idi. Məsələn, astronomiyada keşiş Nikolay Kopernikin, riyaziyyatda dünyəvi apologet Blaise Paskalın, genetikada rahib Qreqor Mendelin, biologiyada Lui Pasteurun, kimyada Antoine Lavoisierin, informatikada Con Van Neumannın, fizika sahəsində Enriko Fermi və Ervin Şrodingerin nailiyyətlərini yada salın. Bu hələ qısa siyahıdır və burada təkcə katoliklərin adları qeyd edilir. Uzun siyahı bir neçə səhifədən ibarət ola bilər. Albert Eynşteyn, Fred Hoyle və Paul Deyvis kimi protestantları, yəhudiləri və qeyri-ənənəvi teistlərə aid başqa imanlıları özündə birləşdirən siyahı bir kitabı doldura bilər.

HƏR ŞEYDƏN YÜKSƏKDƏ UÇMAQ

Real dünyada milyardlarla imanlının gündəlik həyatında (onların arasında alimlərin sayı az deyil) iman və ağıl (düşüncə) ziddiyyətsiz bir yerdə mövcuddur. Mən cəsərət edib deyərdim ki, Roma papası II İoann Pavel empirik reallığı doktor Davkinsdən və doktor Dennettdən daha dəqiq görürdü. İman və ağıla aid (dəqiq adı “İman və ağıl”dır) onun ensiklika məktubunun əvvəlində məsələni poetik tərzdə açır: “İman və ağıl insan ruhunu həqiqəti seyr etmək üçün yüksəklərə qaldıran iki qanada bənzəyir”.

Doğrudan da, iman və düşüncə həqiqət barədə fikirləşdiyimiz zaman istifadə etdiyimiz əlavə qabiliyyətdir. İstənilən qanadlı məxluq (və ya mexanizm) sadəcə, bir qanadla uçmağa cəhd edəndə yerə düşür. Eləcə də, biz insanlar yalnız bir qabiliyyətdən istifadə edərək uçmağa cəhd edəndə qəzaya uğrayırıq.

Mən demirəm ki, qeyri-xristianlar ağılsız və ya savadsız adamlardır. Radikal ateistlərin dini imanlıları alçaltdıqlarına baxmayaraq, onları alçaltdırmaq istəmirəm. Mən deyirəm ki, bütün insan düşüncəsi həm imanın, həm də ağılın elementlərini özündə birləşdirir. Müqəddəs Avqustin də “Mən başa düşmək üçün inanıram” deyə bəyan edəndə inamın əhkamını yox, elə bu təcrübəni təsdiq etmişdi. Düşüncə həmişə bir sıra sübut oluna bilməyən ilkin prinsiplərdən əmələ gəlməlidir. Bu inamın əsas hissəsi xəyali və hamı tərəfindən danışılmayan, qəbul edilməyən və ya göz qabağında olur. Ancaq buna baxmayaraq, bu, inamdır.

Bu nəticəyə nail olmaq üçün xristian möminləri ilə məsləhətləşmək o qədər də vacib deyil. Mən özüm bunu ilk dəfə iyirminci əsrin alimi Maykl Polanyinin əsərində oxudum. Məşhur fizik, kimyaçı və filosof Polanyi elmin “obyektivliyi” və “ayrılması” mifini effektiv şəkildə puç etdi. O göstərdi ki, elmi tədqiqatçıların özlərini insani şəraitdən və ya öz mədəniyyətlərindən ayırmaları qeyri-mümkündür. O qeyd etdi ki, demək olar bütün elmi bilik xəyali ehtimallardan əmələ gəlir və kolleqaların cəmiyyətinə, quruluşlara və hakimiyyətlərə etibar üzərində dayanır.

Bir alim başqa alimlərin hesabat verdiyi eksperimental məlumatlara inanır, sponsorluq edən təşkilatlar bu alimlərə verilən diplomlara etibar edir, onların hesabatlarına inanır. Alim müxtəlif tədqiqatların nəticələrini nəşr edən jurnalların səlahiyyətinə inanmalıdır. Nəhayət, ən əsası da budur ki, alim empirik reallığın, həqiqətin, gözə çarpan və ölçülə bilən olduğunu və bu səbəblə təsir qanunlarının hər yerdə tətbiq olunduğunu güman etməlidir. Əgər eksperiment aparan şəxs hər bir fenomenə radikal şübhə ilə yanaşsa, özünün və həmkarlarının müşahidələrini etibarsız hesab etsə, heç bir elmi cəhd uğurlu ola bilməz.

Polanyi nəticəyə gəldi ki, elm etibar və inam sayəsində inkişaf edir. Belə inam möhkəm və əsaslı olur, elmə cəhd etməyə imkan verir. Ancaq buna baxmayaraq, bu inam növü tam dəqiq olan bilik deyil. Polanyi dedi: “Biz inamı bütün biliyin mənbəyi olaraq yenə də etiraf etməliyik. Heç bir tənqidi və ya orijinal ağıl belə etibarlı strukturadan kənarında işləyə bilməz”.

Polanyinin sözləri ilə desək, dünyəviliyin ehtimal olunan “təcrübə və ağıl” vasitəsilə dinin səlahiyyətini əlindən almaq cəhdləri “gülünc və qeyri-müvafiq” oldu və “həyatları məhv edən tiraniyalara xidmətdə insanın ən yüksək söylərini özündə birləşdirdi”.

Roma papası İoann Pavel və müqəddəs Avqustin tərəfindən təsvir edilən realizm belə tiraniyalara alternativdir. “İman və ağıl insan ruhunu həqiqəti seyr etmək üçün yüksəklərə qaldıran iki qanada bənzəyir”. “Mən başa düşmək üçün inanıram”.

Bu həqiqətləri və ya insani tədqiqatın başqa təbii şərtlərini təsdiq etmək üçün siz xristian olmaq məcburiyyətində deyilsiniz. Biz bu şərtləri başlanğıcda əsas olaraq qurmalıyıq, çünki onlar qeyri-xristianlarla söhbətimiz üçün ümumi dili təmin edəcəklər. Çünki bizim dinləyicilərimiz İncilə məhəl qoymursa, Müqəddəs Kitabdan sübut mətnləri sitat gətirməyimiz fayda verməyəcək. Ancaq məntiqə tamamilə başqa məsələdir. Biz məntiqə uyğun buradan davam edəcəyik.

DÖRD ƏNAM

Məntiqin hər yerdə qəbul olunduğunu demək təhlükəlidir, çünki müəyyən mənada bu belə deyil. Bu gün məntiqin düzgünlüyünü inkar edən bir çox ağıllı adam var. Onlar iddia edirlər ki, məntiqin qanunları müəyyən hakimiyyət strukturlarının təzahürüdür. Onlar israr edirlər ki, məntiqin qüvvəsi uydurmadır, mədəni cəhətdən şərtidir, mənşəcə Qərbdəndir və ya hətta qadınlara qarşı qərəzlidir. Məntiqi belə ittiham edən bütün adamlar bunu məntiqin qaydalarına müvafiq olan fərasətli arqumentlərlə edirlər!

Bu, qaçılmazdır. Məntiq ağılın öz fikirlərini necə qurduğunu, fikirlər isə reallığın strukturunu əks etdirir. Məntiqin qanunları qədim dünyada bir qərbli filosof tərəfindən aydın ifadə edilmişdir, ancaq onlar onun şərqli müasirləri və sələfləri tərəfindən xəyali hesab edildi.

Məntiq düşüncə alətidir. Bu, bəzilərinin güman etdiyi kimi, insanı uzlaşdıran bir sıra qaydalar deyil. Tayı-bərabəri olmayan G. K. Çestertonun qeyd etdiyi kimi, dəlidən daha uzlaşdırılmış insan olmur. (qeyd: Yəni, işini dəli kimi sevib keyfiyyətlə icra edən insandan o tərəfi yoxdur.) Əgər o, Napoleon olması fantaziyasından başlayırsa, sonra ədalətli nəticə çıxarır: o, Avropanı idarə etməlidir. Ancaq məntiqin prinsipləri real dünya haqqında mühakimə etmək prinsipləridir.

Əgər məntiqdən imtina ediriksə, bizdə yalnız prinsipsiz mülahizə qalır. Bu, bəyanatı söyləyən insanın kobud gücündən (və ya silahlarından) asılı olan qüvvədir. Əgər siz məntiqin uyğunsuzluğunu nümayiş etdirməyi arzu edirsinizsə, siz məntiqi yolla bunu nümayiş etdirməlisiniz. Bunu sizin öz aqlınız, həm də həmsöhbətiniz tələb edəcək.

Məntiqin elmini öyrədən əla kitablar mövcuddur. Apologet və ya müjdə işlərinə hazırlıq üçün bunları sizə məsləhət görürəm. Dialoq partnyorlarımızla ümumi sahədə söhbət aparsaq, məhəbbət göstərmiş olarıq. Məntiq istənilən münasibətin zəruri komponenti olduğuna görə hər münasibət dialoji olmalıdır. (Dia-logic = məntiq-

ilə). Bu kitabda mən, sadəcə, dörd əsas bəndi qeyd etməyi istəyirəm. Bu dörd bəyanat hər yerdə həqiqət kimi qəbul edilir və faktiki olaraq danılmazdır. Beləliklə, onlar Allahın mövcudluğuna aid dialoq və ya mübahisə üçün ən yaxşı başlanğıc nöqtələridir.

1. Qeyri-ziddiyyət prinsipi. Bu, olduqca sadə anlayışdır, baxmayaraq ki, onu, sadəcə, bəyan etmək çətinidir. Bir şey (gəlin onu “A” adlandıraraq) eyni zamanda və eyni yolla həm “A”, həm də qeyri-“A” ola bilməz. Ziddiyyətlərin mənası olmur. Elə olmur ki, mən həm Skot Han olum, həm də Skot Han olmayım. Yaxud Aristotelin nümunəsindən istifadə edək: eyni bir yol Meqaraya aparan və eyni zamanda Meqaraya aparmayan yol ola bilməz. Qədimdə sözlərlə oynamağa cəhd edənlər olub. Onlar deyirdi ki, bütün bəyanatlar eyni zamanda həqiqi və yalandır. Ancaq Aristotel qeyd etdi ki, bu filosoflar öz həyatlarını bu yolla yaşaya bilmədilər. Onlar Meqara şəhərinə getmək istəyəndə Meqaraya aparan yolla gedirdi. Bundan başqa, onlar qeyri-ziddiyyətin qanununu inkar edəndə onların təkzibləri öz qanuniliyini ehtimal etdi. Nəhayət, onlar öz bəyanatlarının birmənalı həqiqətini qəbul etdilər və reallıq haqqında başqa birmənalı həqiqi fikrin mövcudluğunu inkar etdilər. Onların bəyanatları təhlükəlidir, çünki belə ola bilməz.

2. Hisslə qavrayışın ümumi etibarlılığı. Bizim hisslərimiz qavrayışlarımızdan asılı olmayaraq, reallığa olduğu kimi münasibət göstərir. Əgər kimsə sizə deyirsə ki, sizin hissləriniz etibarsızdır, ondan soruşun: o, bunu necə bilir? O, hissləri aldadan optik aldanmaları və ya eşitmə illüziyalarını nümunə gətirsə, söyləyin ki, biz optik illüziyaların illüziya olduğunu yalnız ona görə bilirik ki, başqa hissə aldanan hissi rədd edir və ya bizim şüurumuz illüziyanın mövcudluğunu aşkar edir. Əgər karandaş stəkandakı suda əyilmiş görünürsə, biz bilirik ki, bu əyri deyil, çünki biz karandaş boyunca barmağımızı gəzdiririk və barmağımız karandaşın zədələnmədiyini hiss edir. İki hissiyyətin verdiyi “məlumatın” arasındakı bu fərq şüurumuzu optikanın qanunlarını aşkar etməyə istiqamətləndirir. Biz

toxunma hissimizə etibar edirik və ona görmənin ilk anlaşılmazlığını rədd etməyə imkan veririk. Biz həqiqətən olanların hisslərimizi nə üçün bəzən təhrif etdiyini aşkar etməsi üçün şüurumuza etibar edirik. Hiss qavrayışı, ümumiyyətlə, etibarlıdır. Düşüncə hiss qavrayışının çatışmazlıqlarını tamamlayır. Ancaq bizi bəzən aldadan hissləri rədd etmək, bəzən qəbz kitabçasında etdiyimiz səhvlərə görə riyaziyyatı rədd etmək kimi səfehlikdir.

3.Səbəb prinsipi. Hər nəticənin səbəbi olmalıdır. “Nəticə” deyəndə mən ehtimalı, həddi və ya dəyişən şeyi nəzərdə tuturam və bəzilərinin fikrincə, bu qanunu pozan qəribə subatomik dünyaya aid sualları kənarda qoyuram. Biz yaşadığımız və hərəkət etdiyimiz reallığın səviyyəsində fikrimizi cəmləşdirmək istəyirik. Məhz bu gündəlik həyat səviyyəsində hətta “subatomik” fizika mütəxəssisi səbəb qanununa müvafiq olaraq yaşayır və hərəkət edir. Bu qanun həm məntiqin işinin, həm də hiss qavrayışının əsasında durur. Biz çiçəkləri, şokoladı və sonra öpüşü görəndə səbəbli münasibətin olduğu nəticəsinə gəlirik. Alimlər tədqiq etdikləri hər nəticənin səbəbə malik olduğunu güman etməlidir, əks halda onlar izah etmək üçün heç nəyə malik olmayacaqlar və onlar heç nəyi izah edə bilməyəcəklər. Əgər kimsə səbəb prinsipinə qarşı çıxaraq mübahisə edərsə, o yenə də özünə qarşı çıxan dəlil gətirir və düşüncənizi dəyişməyə ümid edir!

4.Şüurun anlayışı. Şüur mənə mövcud olduğumu söyləyir. Mən hər şeyin illüziya olduğuna inana bilərəm, ancaq yeganə var olan mənəm ki, illüziyaları dərk edən varlığam. Şüur ehtimal edir ki, insanın özünün kim olduğundan asılı olmayaraq, onun özü mövcuddur. Əgər mən özümü tülkülüyə qoyaraq bütün qalan şeylər haqqında şübhəli olmağa cəhd edərsəm, bilərəm ki, mən mövcudam. (Qeyd: Rene Dekartın sözləri: "Cogito ergo sum", yəni "Mən düşünürəm, odur ki, varam")

Bu dörd bənddən başqa məntiqə aid xeyli məlumat var, ancaq siz bunları ağılın qanadında (belə desək) ən vacib lələklər hesab edə bilərsiniz. Onlar ağıla uçmaq imkanını verir.

ƏSAS MƏSƏLƏLƏRƏ FİKİR VERƏN AĞIL

Hətta əgər biz bəzi əsas şərtlər üzrə razılaşa biləriksə, buna baxmayaraq, biz başqa aşkar maneələrlə qarşılaşa bilərik, ancaq bəzən bunlara asanlıqla üstün gəlmək olar. Məsələn, bəzi adamlar özlərini materialistlər, obyektivistlər və ya empiriklər kimi təsvir edirlər. Onlar bütün mənəvi mövzuları söhbətdən kənarlaşdıran görünsə də, bu tendensiyalar dialoqa mane olmamalıdır. Faktiki olaraq, reallıq anlayışına şübhə edən radikal skeptiklərdənsə, belə adamlarla dialoq aparmaq daha asandır. Birinci qrupla biz ən azı maddi reallığın, obyektiv reallığın və empirik reallığın əhəmiyyəti haqqında razılaşa bilərik. Xristianlar yaradılış mövzusunda sərbəst yanaşırlar, çünki bizim Ata Allahımız dünyanı və dünyada olan bütün şeyləri yaratdı.

Şüurdan kənarında reallığın mövcud olmasına iman etməyənlərə isə deyə bilərsiniz: yaxşı, nə deyirsiniz, məgər siz özünüz illüziyanın bir hissəsi deyilsinizmi? Filosof Corc Berkeli materiyanın yoxluğunun lehinə dəlillər gətirməyə cəhd etdi. Samuel Conson daşa vurub söz ataraq dedi: “Beləliklə, mən sizi təkzib edirəm”. Conson hiss qavrayışının ümumi etibarlılığını nümayiş etdirirdi. Yaxud daha təsirli desək, Hilaire Bellokun romanlarından birində bir qəhrəman var. Pivəxanada həddindən artıq uzun danışan özünə dalmış skeptiki dinləyəndən sonra o, pivəni onun üzünə atdı və qışqırdı: “Mən səni beş hissənin adı ilə vətiz edirəm!” “Reallıq kiminsə fikrində yalnız mövcuddur” demək yaxşıdır, ancaq bunu söyləyənlər hələ də küçəni keçməzdən əvvəl yolun hər iki tərəfinə baxmalıdırlar.

Ancaq gəlin materialistlərə, obyektivistlərə və empiriklərə qayıdaq. Biz skeptiklərə nümayiş etdirməliyik ki, insanlar təbii olaraq görünəndən görünməzə, ağıllıdan qeyri-şüur istiqamətində düşünməyə meyillidir. Bu, insan üçün səciyyəvi xüsusiyyətdir. Biz

bunu körpə olduğumuz vaxtdan edirik. Körpə müəyyən mayelər, istilik, emosional səslərlə rastlaşır; bunları əvvəl “ana” anlayışı və sonra “ana” sözü ilə əlaqələndirir. Biz hərfləri görürük və onların təmsil etdiyi səsləri tanıyırıq. Biz ətrafımızda gördüyümüz şeyləri təmsil edən sözləri hərflərlə tərtib edirik. Biz uşaqlıqdan əşyaları sayırıq, ancaq rəqəmlər özləri qeyri-material abstraksiyalardır və ən məntiqli alim hər vaxt bu abstraksiyalardan istifadə edir.

Həmçinin əksər adamlar da bəzi mənəvi prinsiplərə ehtiyacı etiraf edir: ədalət, düzgünlük, azadlıq, sevgi, rəhm, həmrəylik və s. Bunlar konkret hadisələrdə təzahür edən və bu hadisələrdə tükənməyən abstraksiyalardır. Biz fikirlərimizdə saxladığımız mücərrəd idealla maddi təzahürləri müqayisə edirik.

Musiqi və incəsənət də bizi hissedicidən abstrakta istiqamətləndirir. Mosartın əsərlərinə qulaq asan əksər adamlar nəticəyə gələcək ki, onun minlərlə variantları bir-birini tamamlayır, nəyisə oyadır, daha böyük bir mənanı verir. Mosartın əsərləri bizi hissedicidən abstrakta aparır. Estetik təcrübələr hər kəsə əhəmiyyətli deyil, ancaq bu estetik təcrübələr onların gücünə açıq olan qeyri-xristian üçün dərin sirr və materialistin qapısı ağızında mənəvi kandar ola bilər.

Ola bilsin ki, materialistlər, obyektivistlər və empiriklər padşahlığa apararıq öz yollarında müvəffəq ola bilərlər. Biz onlara kainatın qatlarını hətta təbii qaydada göstərdikdə belə, yaradılışın sirrini başa düşmək üçün onları hazırlayırıq. Şair Cerard Manli Hopkins demişdi: “Dünya Allahın əzəmətləri ilə doludur”.

ETİBAR EDİN, ANCAQ YOXLAYIN

Görünənlər əsasında görünmə barədə düşünmək bizim üçün tamamilə rasionaldır. Faktiki olaraq, bütün alimlər həmişə belə ediblər. Fizik Con Polkinhorn bir dəfə qeyd etmişdi: “Heç kim heç vaxt kvarkı görməmişdir və biz güman edirik ki, heç kim heç vaxt kvarkı görməyəcək. Onlar protonların və neytronların daxilində bir-birinə o qədər sıx bağlıdır ki, onları heç nə ayrılmağa vadar edə

bilməz. Bəs, mən bu görünməz kvarklara niyə inanıram?... Çünki kvarklar bir çox fiziki təcrübələri birbaşa izah edir, məsələn, hissəciklərin qruplaşma nümunələri, elektronlar kimi bombardman edən hissəciklərin protonlar və neytronlarla toqquşanda geri sıçraması onu göstərir ki, sanki, orada bərk və kiçik elementlər var”. O, tam iman etdiyi başqa görünməyən hadisələri sadalamaqda davam edir, məsələn, qara dəliklər, pulsarlar və kvazarlar.

Lakin bütün alimlər Polkinqhorn kimi Polanyinin onların işlərinin inam aspektini necə adlandırdığını etiraf etməyə can atmırlar. Ən görkəmli alimlər mütləq ən ağıllı və ən məntiqli mütəfəkkirlər olmur. Fizik Robert Març qədim zamanı “yaxşı fiziklərin pis filosoflara çevrildiyi vaxt” kimi təsvir etdi. Hər halda, biz bu alimlərin nailiyyətlərinə və intellektlərinə dərin hörmət göstərə bilərik, lakin onları bütün məsələlərdə qüsursuz göstərməməliyik. Onlar məntiqin qanunlarının etibarlılığını inkar etsələr belə, biz hörmətlə göstərə bilərik ki, onlar məntiqin qanunlarına itaət edirlər. Onlar dini inamı mövhumat kimi rədd edirlərsə, biz ehtiramla onların bir növ inamı təcrübədə tətbiq etdiyini qeyd edə bilərik. Əsas sual budur: dini inam və xüsusilə Katolik inamı doğrudanmı ağılsızdır? Artıq əvvəlcə qeyd etdiyim kimi, xristianlığın inandırıcı gücünü qiymətləndirən alimlərin böyük dəstəsi həmişə mövcud olmuşdur.

Bu, hər iki qanadla havaya qalxan kişi və qadınlardır. Biz də onlar kimi “uçmağı” arzulayırıq. Əgər biz öz insan təbiətimizlə düzgün olmaq istəyiriksə, öz inamımızı və şüurumuzu inkişaf etdirməyə çalışmalıyıq. Tarixçi Etien Gilson hərtərəfli mütəfəkkiri belə təsvir etmişdi: “Onun bilməyi bacardığımız şeyə inanmağa ehtiyacı yoxdur və imanla qəbul olunan bir şeyi bildiyini heç vaxt iddia etmir. Eyni zamanda, onun inamı və biliyi inkişaf edərək vahid birliyə gəlib çıxır, çünki onların hər ikisi vahid ilahi mənbədənir”.

Beləliklə, iman müəyyən mənada şüurdan asılıdır, lakin bu asılılıq suyun hidrogendən asılı olduğu kimi deyil. Daha çox bu, həyat yoldaşlarının bir-birindən evdə asılı olduğuna bənzəyir. Həyat yoldaşı təklikdə də fəaliyyət göstərə bilər, ancaq bu halda məsələ

çətin olur və həmişə böyük səy tələb edir. Eyni qaydada iman və ya düşüncə böyük səy göstərərək bizi dərrakəyə aparan yolda irəlilədə bilər, ancaq bu, insani təbiətə xas deyildir.

İman və ağıl həqiqətən bir-birindən qarşılıqlı asıldır. Kainatın ən böyük sirlərindən biri də odur ki, ağıl hər cəhətdən imana arxalanır, eləcə də, iman ağıla arxalanır. Müqəddəs Avqustin ədalətlə qeyd etmişdir: “Mən başa düşmək üçün inanıram”. Demək olmaz ki, xristian inamına malik olmayan adamlar heç nəyi bilmir. Ancaq bir şeyi bilən hər kəs əvvəlcə xəyali, sübut olunmayan və sübut oluna bilməyən prinsiplərə inanmalıdır. Biz belə şeylərə inanmağımız üçün ciddi əsaslara malikik. Ancaq bizim sübutumuz yoxdur. Biz başa düşə biləcəyimizə inanırıq.

Xristian olub-olmadığından asılı olmayaraq, bir qanadla uçmağa cəhd edən hər kəs bu və ya digər ifrata düşəcək. Katolik Kilsəsi həm “yalnız imana etibar etməyi” (fideizmi), həm də “yalnız ağıla etibar inamı” (rasionalizmi) ittiham edir.

Müqəddəs Paul dedi: “Gözlə görünənə deyil, imana görə həyat sürürük” (2Kor 5:7). Gözlərimizi yumub küçəni keçmək bizim üçün ləyaqət deyil. Allah bizim gözlərimizi yaratdı və O, gözləri bizə görməyimiz üçün verdi.

Üçüncü səbəb: **Təbii səbəblər**

KAINATIN İNANDIRICI GÜCÜ BARƏDƏ

Bundan əvvəlki fəsildə mən fizik Con Polkinqhorn barədə danışdım. O, öz inamını kvarklar və kvazarlar kimi görünməyən hissəciklərin və hadisələrin köməyi ilə təsvir edirdi. Elektronların hərəkəti kimi bu hipotetik fenomenlər onun gördüyü qəribə fenomenləri izah etmək üçün tapdığı ən yaxşı yoldur. Polkinqhorn güman edir ki, “Allahın görünməyən mövcudluğu ilə bağlı oxşar strategiyasından istifadə etmək mümkündür. Onun mövcudluğu bizim biliyimizin və təcrübəmizin bir çox aspektlərinə məna verir”. O qeyd edir ki, elm və din intellektual qohumdur. Hər ikisi məqsədə aparan, yəni motivasiyalı güclü inamı axtarır.

Biz inamı izah və müdafiə edəndə inamın gücünü inkişaf etdirməyə çalışırıq. Məhz buna görə biz inanmaq üçün səbəbləri qeyd edirik. Buna görə də müqəddəs Peter bizi bizdə olan “ümid barəsində... hesabat” verməyə çağırır. Bu səbəblər, bu hesabat inam üçün kifayət qədər səbəbləri təmin edə bilər və beləliklə, dinləyicilərimiz də inama razılıq verə bilərlər.

Polkinqhorn “təbii ilahiyyatın” mümkünlüyünü təsdiq edir. Təbii ilahiyyat Allahın mövcudluğunu qəbul edən və Müqəddəs Yazıların, ənənənin və ya Kilsənin səlahiyyətinə güvənməyən düşüncə tərzləri ilə fərqlənən fəlsəfənin bir qoludur. Xristian olan Polkinqhornun qeyri-xristian kolleqalarının bəziləri təbii ilahiyyatın təqibində ona qoşulmuşdur. Əvvəlki fəsildə mən Paul Deyvisi qeyd etdim. O, yaradılışın niyyəti barədə əsər yazmışdır (Kainat Layihəsi). Onun əsəri Kembriç müəllimi cənab Fred Hoylenin aşkar “antropik prinsipi” barədə yazdığı “Ağıllı Kainat” kitabını tamamlayır, yəni kainat bəşəriyyət tərəfindən qavrana bilmək məqsədilə yaradılmışdır. Başqa xristian – Artur Pea-koke “Allah və yeni biologiya” və bir çox başqa kitablarında canlı orqanizmlərdən dəlilin oxşar şəkildə əsaslı tədqiqatını aparmışdır.

Bu alimlər Polkinhornun adlandırıdığı “motivasiyalı inam”-ı axtarıb tapdılar. Hələ biz düşüncə vasitəsilə Allahı tanımaq söylərini rədd edən xristianlara rast gəlirik. Belə xristianlar təbii ilahiyyatı “qeyri-ruhani” hesab edərək onu rədd edirlər və ya hətta onu mənəvi qürurun və lovğalığın hərəkətləri, allahlardan odu oğurlayan mifoloji Prometeyin qüsuru kimi mühakimə edirlər. Demək olmaz ki, bunlar qəti antiintellektual olan xristianlardır (baxmayaraq ki, belələri də var). Faktiki olaraq, bəzi ilahiyyatçılar bu fikrin tərəfdarlarıdır və onlar Allahın öz yaradılışından o qədər uca olduğunu hesab edirlər ki, Onun mövcudluğunu yalnız Onun Özünün verdiyi vəhy nəticəsində bilmək olar. Bu vəhy ya lütfün müdaxiləsindən və ya Müqəddəs Kitabın ilhamlanmış sözlərindən gələ bilər.

Ancaq bu mövqe Müqəddəs Kitabın təliminə tamamilə ziddir! Müqəddəs Paul yazmışdı: “Dünyanın yaradılışından bəri Allahın gözə görünməyən xüsusiyyətləri, yəni əbədi qüdrəti və ilahiliyi Onun yaratdıqları vasitəsilə üzə çıxır” (Rom 1:20). Allah görünməzdir, lakin görünən yaradılışda “aydın” görünə bilər.

Müqəddəs Paul təbii ilahiyyatın mümkünlüyünü möhkəm qurdu. Təbii ilahiyyatı Platonun və Aristotelin məktəblərinin filosofları əsrlər ərzində işlədiblər. Erkən Kilsənin apologetləri öz arqumentlərini qədim bütperəst filosoflar tərəfindən qoyulanlar əsasında qururdular. Beləliklə, təbii ilahiyyat, əlbəttə, mümkündür. O, Məsihdən əvvəl uzun müddət ərzində effektiv və inandırıcı olduğunu sübut etmişdir. Bundan başqa, o, Katolik Kilsəsinin aydın təlimi vasitəsilə metod kimi təsdiq edilmişdir. Faktiki olaraq, təbii ilahiyyatın imkanını inkar etmək küfrdür. Birinci Vatikan Məclisi bu məsələni tam aydınlaşdırdı: “Müqəddəs Ana Kilsə hesab edir və öyrədir: “Bütün şeylərin mənbəyi və sonu olan Allah yaradılan şeylərə baxış və insan şüurunun təbii gücü vasitəsilə tanına bilər... İnsan şüurunun təbii işığı ilə bizi yaradan və Rəbbimiz olan həqiqi Allahı yaradılış vasitəsilə tanımaq qətiyyətlə mümkün deyil” söyləyən adama lənət olsun”.

Əgər Allahı düşüncənin təbii işığı ilə tanımaq mümkündürsə, onda ədalətli sual yaranır: O Özünü göstərmək məqsədilə nə üçün fəvqəladə və ya fəvqəltəbii vasitələrdən istifadə etməlidir? Bununla O bizi tənbel olmağa həvəsləndirmirmi? Akvinalı müqəddəs Foma bu problemlə birbaşa üzləşdi və hər halda Özünü göstərən Allahın mehribanlığını qeyd etdi. Çünki əgər məsələ yalnız insan şüurundan asılı olsa, yalnız bir neçə adam Allah haqqında biliyi əldə edə, çünki əksəriyyətin vaxtı, azadlığı və ya intellektual bacarığı çatmazdı. Həmçinin, onların əldə etdikləri həqiqət həmişə səhv ilə qarışdırılmış olardı, çünki hətta ən yaxşı insan şüuru yenə də kamil deyil.

Beləliklə, vəhy bizim şüurumuzla aşkar edə biləcəyimizi düzəltmək və yaxşılaşdırmaq məqsədinə xidmət edir. Vəhy həmçinin ilahi həqiqətləri açıqlayır, məsələn, Üçlüyün əhkamı. Bu əhkamı dərk etmək insan bacarıqlarını bütövlüklə üstələyir. Biz sonra həmin fikrə yenə qayıdacağıq. İndi isə şüurun tərifini verməyə bizə izin verin. Şüuru Allah Öz Şəxsi Kəlamına bənzər, məntiqimizi isə Onun Loqosuna bənzər yaratmışdır. Yaradılışdakı nizam bizim nizamlı fikirlərimiz üçün müvafiq obyektidir. Bizim fikirlərimiz də, öz növbəsində, Allahın fikrindəki nizamı sirli yolla əks etdirir.

Təbii ilahiyyatın istifadə olunmasının əleyhinə çıxan bir başqa qrup da var. Onlar bəzən “fideistlər” də adlandırılırlar. “İnam” mənasını daşıyan “fides” latın sözüdür. Fideistlər Allahın mövcudluğuna və Onun əlamətlərinin düşüncə ilə deyil, yalnız inam vasitəsilə anlama biləcəyinə inanırlar, çünki Allahın mövcudluğu insan ağılından üstün olan reallıqdır. Bəzi fideistlər deyirlər ki, təbii ilahiyyatı təqib etmə müstəqil düşüncəni dəstəkləyən intellektual və ya mənəvi qürurun əlamətləridir.

Fideizmin bir spesifik tipi presuppositionalizm adlandırılır (presupposition- nəzəriyyə üçün həmişə etibarlı olan bir çıxış nöqtəsidir. Məsələn: Çin imperatoru varlıdır, deməli mütləq Çin imperatoru mövcuddur). Bu məktəbdən olan xristianlar Allahın mövcudluğunun duyulmasına bir az fərqli yanaşırlar. Onlar hesab edirlər ki, hər kəsin ürəyində artıq Allaha inamı var. Bu, insanın

ifadə edilməmiş, çox vaxt hamı tərəfindən qəbul edilməyən hissəsidir. Onlar hesab edirlər ki, insanın bütün fikirləri, nitqi və hərəkəti Allahda inamı nəzərdə tutur; Allahın mövcudluğu bütün sonrakı qaydanı mümkün edir. Onda biz nə üçün iddia edən ateistlərə və aqnostiklərə rast gəlirik? Çünki fideistlərə və presuppositionalistlərə görə, bəzi adamlar ürəklərinin dərinliyində olan inamı daim təkzib edərək yaşayır. Presuppositionalistlər, adətən, təbii ilahiyyəti az dəyərləndirirlər, bəziləri isə etiraf edirlər ki, adamlara onların artıq bildiklərini göstərməyin ziyanı yoxdur, həmçinin də onlara qaranlıq olan məsələləri daha da aydınlaşdırmağın.

Bundan sonra, bəlkə də, o azdanışan imanlıların bəziləri öz təkzib vəziyyətlərindən təbii ilahiyyət vasitəsilə çıxıb bilər.

İndi isə bizə izin verin ki, Allahın mövcudluğuna motivləşmiş və ağıllı inama nail olmağa doğru apararı insanın nizamlı düşüncəsinə nəzər salağ.

MÜSBƏT SÜBUTLAR

Əsrlər boyu filosoflar və möminlər Allahın mövcudluğunu müxtəlif yolla nümayiş etdirmişdir. Bəziləri bunu “sübutlar” və ya “arqumentlər” adlandırır. Akvinalı müqəddəs Fomanın arqumentləri, bəlkə, ən məşhurdur və onlar, sadəcə, “Beş Yol” kimi tanınır. Foma şüur və təcrübədən istifadə edərək Allahın mövcudluğunu və əlamətlərini necə bilmək mümkün olduğunu göstərən birinci şəxs deyildi. Həmçinin demək olmaz ki, onun yollarından başqa imkanlar mövcud deyil. Faktiki olaraq, Peter Kreeft və Ronald Tacelli öz “Xristian Apologetikası üzrə dərslik” kitabçasında Allahın mövcudluğuna aid iyirmi arqument təklif edir ki, bunlar da, sadəcə, nümunədir.

Həmçinin, Allahın mövcudluğuna aid bu nümunələrin əksəriyyətinin filosofların İlahiyə universal inamı güman edə bildiyi vaxtdan gəldiyini yadda saxlamalıyıq. Tarix boyu əksər düşüncəli insanlar çox vaxt hansısa İlahinin mövcudluğunu təsdiq edirdi. İlahi

təbiət və ya atributlara gəldikdə, onlar özlərini aqnostik elan etsələr də, Allahın və ya allahların mövcudluğunu etiraf edirdilər. Bu həm xristianlara, həm də qeyri-xristianlara aiddir. Müqəddəs Foma İsa Məsihdən dörd əsr əvvəl yaşamış bütperəst yunan Aristotel və Platonun təməli üzərində öz Beş Yolunu qoydu. Məhz onlar (Müqəddəs Kitab yox) Allahın mövcudluğunu necə tanıya biləcəyimizi göstərən əsas səlahiyyəti təşkil edirdi. Qədim dünyada “ateizm” sözü həqiqi Allahın (və ya allahların) təkzibinə işarə edirdi (üsyən kimi). 19-cu əsrə qədər heç bir kəs ilahiyyəti tamamilə rədd etməni ciddi təklif etməmişdi. Belə bir təkzib bu cür addım atmaq üçün yüksək dərəcədə inam tələb edir. Əlbəttə, bu cür inam da Allaha olan imandan az deyil.

Amerikanın qurucuları dediyi kimi Allahın mövcudluğu “öz-özünə məlumdur”. Yaxud bu gümanı ən azından dərk etmək olar. Ümumiyyətlə, adlandırdığımız sübutlar və ya nümayişlərdə sağlam səbəblərə rast gəlirik. Bütün nümayişlər ya hissedici təcrübəyə (“görüb inanma”), ya da “quia” adlanan sübutlara aid edilirdi. Quia arqumentləri dəlildən, təsirdən və həmin təsirlərin nəticəsindən çıxır. Məsələn, xəfiyyətlər qrupunun cinayətdə ölüm baş verəndə, oğru barədə geriyə doğru düşündüyü, onun ayaq və barmaq izlərini eləcə də qoyduğu digər izləri araşdırdığı kimi. “Allahı heç kim heç zaman görməyib” (1Yəh 4:12), buna görə də Onun mövcudluğuna aid bütün nümunələr “quia” nümunələridir.

MÜXTƏLİF YOLLAR

Müqəddəs Foma “Beş Yol” kitabını “hərəkətdən gələn arqument” ilə başlayır. Biz həmçinin onu “dəyişiklikdən” və ya “inkişafdan” yaranan arqument adlandırma bilirik. O, sadə faktdan ibarətdir: dünyada sınaqdan keçirdiyimiz və bildiyimiz hər şey dəyişir, potensialdan həqiqiyə tərəf hərəkət edir. Hər şey hərəkət edir və ya dəyişir. Eyni zamanda, heç bir şey öz-özünə hərəkət etmir və ya dəyişmir. Hərəkət edən şeylər artıq hərəkətdə olan bir şey tərəfindən hərəkətə gətirilir. Ancaq bu hərəkət zənciri sonsuz olaraq tənəzzül

edə bilməz. Təkan verənlərin sonsuz zənciri hərəkəti izah etmək üçün kifayət ola bilməz. Onun hərəkətsiz olan başlanğıcı olmalıdır. Hərəkətsiz ilkin təkançını biz Allah adlandırırıq.

Analogiyaya fikir verin: təsəvvür edin ki, siz avtomobillə dəmir yolunun keçidinə çatanda qarşınızda qatarın keçdiyini görürsünüz. Siz yük vaqonunun arxasınca başqa yük vaqonunun keçdiyini görürsünüz, əvvəlcə onlarca, sonra isə yüzlərcə yük vaqonu qarşınızdan keçir. Gəlib çatdığınız vaxt qatar artıq hərəkət edirdi. Beləliklə, siz lokomotivi heç vaxt görmədiniz. Ancaq siz qatarın lokomotivə malik olduğu barədə nəticə çıxarırsınız. Çünki əgər hərəkət edən qatarı görürsünüzsə, bilirsiniz ki, nəşə bunu hərəkətə gətirir. Lokomotiv onu çəkib aparır. Əgər siz yük vaqonlarının sonsuz sırasını təyin etməklə problemi həll etməyə cəhd edirsinizsə, sizə hərəkəti izah etməyə ehtiyac qalmır. Siz sadəcə problemi sonsuz həddə genişləndirmisiniz. Əgər siz lokomotivin mövcudluğunu inkar edirsinizsə, onda yük vaqonlarının belə uzun sırasının hərəkəti üçün daha da böyük və fəvqəladə səbəbi tapmaq ehtiyacı yaradırsınız.

Qatar analogiyası müqəddəs Fomanın **İkinci Yolunu** da aydınlaşdırır. Bu, effektiv səbəbiyyətdən gələn arqumentdir. Bu arqument birinciyə oxşardır. O hər effektin səbəbə malik olduğunu qeyd etməklə başlayır. Lakin yenə də, səbəbli zəncir hərəkət zənciri kimi sonsuz ola bilməz. Eləcə də, ardıcılıqda heç bir səbəb son başlanğıc hesab edilə bilməz. Çünki əgər biz ilk effektin səbəbini inkar ediriksə, bütün sonrakı effektləri ləğv edirik. Biz səbəblərin sonsuz tənəzzülünə malik ola bilmirik, beləliklə, birinci səbəbi səbəbsiz hesab etməliyik, bu ilk səbəbi də Allah adlandırırıq.

Üçüncü Yol imkana və ehtiyaca əsaslanır. Biz qeyd edirik ki, hər bir şey keçicidir. Onlar öz mövcudluqlarını başqa bir şeydən qəbul edirlər. Dünyada gördüyümüz şeylər heç nədən qəfildən yaranmır, başqa şeylərdən törəyir, onlar da öz növbəsində başqa şeylərdən törəmədir. Yenə də, mənşənin sonsuz zənciri ağlagəlməzdir, cəfəngiyatdır. Səbəb tələb edən varlıqların sonsuz sırasını təqdim etmək kifayət deyil. Əgər bəzi varlıqlar başqasından

asılıdırsa, son olan keçici və ya törəmə olmayan varlıq olmalıdır. O, özündə və özündən olmalıdır. Elə bu varlığı biz Allah adlandırırıq.

İlk üç yolda müqəddəs Foma kosmoloji arqumentləri təqdim etdi. O, fiziki dəlillərə əsasən düşünürdü. Növbəti iki yolda o, bir qədər strategiyanı dəyişir və kosmolojiden məqsədyönlüyə, mənşələrin müzakirəsindən nəticə və məqsədlərə aid düşüncəyə keçir.

Dördüncü Yol “təkmilləşdirmənin dərəcələrinə” nəzər salır. Müqəddəs Fomaya görə, biz hamımız müəyyən şeyləri qiymətləndirərkən onların başqaları ilə müqayisədə daha az və ya daha çox dərəcədə təkmilləşməsini qeyd edirik. Biz deyirik ki, nəse nisbətən doğrudur, nisbətən yaxşıdır və s. Belə nisbi ölçülər ölçmənin tam standartını güman edir. Ölçü zolağı iki son nöqtə arasında məsafəni qeyd etməlidir. Onun ölçü dərəcələri (metrlər, kilometrələr) bəzi daimi və qəti standarta nisbətən qeyd edilməlidir. Bu, bütün keyfiyyətlərə aiddir. Ancaq bəzi mükəmməl standart da olmalıdır ki, bütün keyfiyyətlər ona nisbətən ölçülür. Biz bütün kamilliyin dolğunluğunu Allah adlandırırıq.

Beşinci Yol “nizamdan və ya məqsəddən (başqa sözlə, “ağıllı hərəkət”) çıxan sübut”-dur . Əvvəlcə müqəddəs Foma qeyd edir ki, intellektdə çatışmayan şeylər məqsədli yolda hərəkətdədir. Görünür, onlar müəyyən sona malikdirlər və müəyyən modellərə uyğundurlar, kainatın müəyyən “qanunlar”-ına riayət edirlər, məs.: Cazibə qanunu, Termodinamika qanunları və s. Bu çox qanunların hamısı nizamlı tərzdə əməkdaşlıq edir. Müasir fizikaya bu sübutu tətbiq etsək, daima subatomik səviyyədə qarma-qarışıqlıq baş verməsinə baxmayaraq, nisbətən sabit və əvvəlcədən proqnozlaşdırılan şəkildə fəaliyyət göstərən kosmosa valeh olarıq. Hətta müxtəlif təkamül nəzəriyyələri faktiki olaraq yalnız beşinci Yolu təsdiq edir. Bəzi şərhçilər isə təkamül nəzəriyyələrini ağıllı yaranmaya qarşı qoymağa cəhd edirdilər. Həm Akvinalı Foma, həm də Çarlz Darvin təbiətin müəyyən dəyişməz qanunlara riayət etdiyini və nizamlı şəkildə, proqnozlaşdırıla bilən tərzdə müəyyən məqsədlərə riayət etdiyini hesab edirdilər. Hətta Darvinizmdə təbiət seçmə prosesinə

tabe olur və ən yararlı olan sağ qalır. Bunun hamısı məqsədi, qaydanı, standartları və sonları nəzərdə tutur.

Hətta cahil şeylər nizamlı məqsədi əks etdirən yolda fəaliyyət göstərir. Deməli, plan var. Həmçinin plan varsa, onu tərtib edən Şəxs də olmalıdır.

Bu analogiyaya fikir verin: siz çimərlikdə gəzirsiniz və günün altında parıltılı bir əşyanı görürsünüz. Əyilib onu qaldırırsınız. Bu, kiçik, yumru, metal obyektin üz tərəfi şüşə ilə örtülüb. Onun tıqqıltısını eşidirsiniz və şüşənin arxasında ölçü mexanizminin yaylarını, vintlərini və əqrəbləri görürsünüz. Bütün hissələr birlikdə dəqiq və zərif uyğunlaşdırılmışdır. İndi, bu əşya nədir? O necə əmələ gəldi? O, sahili döyəcəyə, balıqqulağını döyəcəyib toza çevirən saysız-hesabsız dalğaların təsirinin nəticəsi ola bilərmi? Bu tozu sonra külək belə dəqiq işləyən bu quruluşa sala bilərmi?

İnsan ağılı belə prosesi təsəvvür edə bilərmi? Bəli, ancaq bu, həqiqətə oxşamır. Eləcə də, siz yaradılışı öyrənəndə planı görürsünüz, plan isə Yaradana işarə edir. Göz çox mürəkkəb sistemdir. O, tor təbəqəsindən, buynuz qişasından, linzalardan, şüşəyəbənzər cisimdən və gözün içindəki mayedən ibarətdir. Göz, sadəcə, əsassız bir prosesin nəticəsi ola bilməz. Göz müəyyən planla yaranıb, görmək üçün nəzərdə tutulub və onun hissələrinin hər biri bütün başqa hissələrin fəaliyyətini dəstəkləyir. Əvvəlki hipotetik mərhələlərdə bu orqan görməzdən əvvəl nə fayda verə bilərdi? Onun heç bir faydası olmazdı. Göz görmək məqsədilə yaranmışdır. Bu, bütün başqa şeylərə, subatomik hissəcik və hüceyrələrdən günəş sistemlərinə və qalaktikalaradək hər şeyə aiddir. Empirik elmlərin mövcudluğu yalnız ona görə mümkündür ki, kainat nizamlı, şablona uyğun, simmetrik, müşahidə edilə bilən, müəyyən qədər ölçülə bilən və proqnozlaşdırıla bilər.

Biz əğlabatan nəticəyə gələ bilərik ki, çimərlikdəki qurğunun hansısa istehsalçısı olub və o istehsalçı həmin mexanizmi istehsal edərkən bir məqsədi var idi. Saati saatsız düzəldir. Eləcə də, nizamlı kainatın ağıllı Yaradanı olmalıdır. Biz isə bu Yaradanı Allah adlandırırıq.

BASQA YOLLAR

Əvvəllər qeyd etdiyim kimi, müqəddəs Foma Allahın mövcudluğunu təsdiqləyən nümunələri göstərən yeganə mütəfəkkir deyil. Faktiki olaraq, alman filosofu İmmanuel Kant müqəddəs Fomanın arqumentlərinin hamısını rədd etdi, amma öz şəxsi, bəzən “mənəvi arqument” adlandırılan arqumentini təklif etdi. Onun düşüncə xətti 19-cu əsrdə möhtərəm Con Henri Nyuman (John Henry Newman) tərəfindən inkişaf etdirildi və 20-ci əsrdə C. S. Lewis (Clive Staples Lewis) tərəfindən qısaca ifadə edildi.

Bu adamlar israr edirlər ki, insanlar universal yaxşılıq və pislik standartını müşahidə edirlər. Yer üzündə yaşayan hər bir adam və tarixdə olan hər bir mədəniyyət cəsəət məziyyətini tərifləmişdir və qorxaqlıq qüsurlu ittiham etmişdir. Döyüşdə öz yoldaşlarını tərk etmiş adamlara hörmət göstərən heç bir qədim epopeya yoxdur. Belə universallığın həyatın başqa sahələrində də normaları mövcuddur. Başqa nümunə: tayfalar seksual mənəviyyətin təfsilatlarına görə fərqləndiyinə baxmayaraq, insan şəhvaniliyində heç bir hədd qoymamış cəmiyyət heç vaxt olmamışdır.

Bu universal əxlaq hissi (vicdan) adamların ədalət məsələlərini mühakimə etməsi üçün standartı tələb edir. Mənəviyyət insanların şəxsi seçimi ola bilməz. Adamların çox az hissəsi alternativ həyat tərzini kimi zorakılığı və ya qətli qəbul etməyə istəyir.

Yenə də bu hərəkətlərin istənilən mühakiməsi müəyyən dəyişməz, universal standartın biliyini, yəni vicdanı tələb edir. Mədəniyyətlərarası insan hüquqlarının və vəzifələrinin tanınması tələb edir ki, biz o hüquq və vəzifələrin ali səlahiyyət tərəfindən müəyyən edildiyini etiraf edək. Həmin səlahiyyəti biz Allah adlandırırıq.

Allahın mövcudluğuna aid başqa məşhur arqument əslində heç də nümunə deyil, mərcidir. O, riyaziyyatçı Blez Paskalın adı ilə “Paskalın mərci” kimi tanınır. Bu, Allahın mövcudluğuna aid

arqument deyil, Allaha inama aid arqumentdir. İxtisası ehtimal olan Paskal, sadəcə olaraq, qərar nəzəriyyəsini əsas suallara tətbiq edirdi.

Paskal Allahın mövcudluğunu sikkənin atılması baxımından nəzərdən keçirir. Allah ya mövcuddur, ya da mövcud deyil. “Allah mövcuddur” deyə adamları çağırmaqdan əvvəl gələn qazancı və itkini ölçək. Gələn iki hadisəni qiymətləndirək: əgər udursunuzsa, hər şeyi udursunuz - əgər uduzursunuzsa, heç nəyi itirmirsiniz. Onda tərəddüd etməyin. Onun mövcud olduğunu söyləyərək mərc gəlin.

Onun faktiki arqumenti daha uzundur. Düzünü desək, Paskal mərci nəşr üçün yox, özü üçün söylədi. Bir çox başqa adamlar kimi, mən onun arqumentini inandırıcı hesab etməmişəm. Faktiki olaraq, bunu lağa qoymaq olduqca asandır. Məsələn: əgər qumar oyununu, xüsusilə də Onun mövcudluğuna aid qumar oyununu mühakimə edən İlahi mövcuddursa, onda necə?

Mən Paskalın bir çox adamı, mənim peşəkar filosof olan iki dostum daxil olmaqla, inandırdığı sadə tarixi fakt olduğu üçün onun mərcini kitaba daxil etməyə məcbur oldum! Yalnız bu səbəbə görə mən onun yararlılığından mərc gəlmək istəyirəm.

Allaha başqa heyranedici yanaşmalar da var. Bəzi apologetlər tarixdən arqument gətirirlər. Onlar qeyd edirlər ki, insanlarda baş verən hadisələr hekayə süjetinə, böyük hekayəyə birləşir və mövzu əvvəlcədən müəyyən edilmiş nəzarəti göstərir. Bu nəzarət yalnız Allah tərəfindən ola bilər.

Yenə də başqaları “arzudan gələn arqumenti” qarşıya qoyur və qeyd edirlər ki, hər insan real obyektə məmnunluq əldə edir. Aclıq qida ilə təmin edilir. Susuzluq su ilə söndürülür. Seksual şövq evli sevgidə təminatını tapır. Bəli, C. S. Levisin qeyd etdiyi kimi, insanlar dünyada heç nəyin qane edə bilmədiyi bir şeyi çox istəyirlər, çünki biz başqa dünya üçün yaradılmışdıq.

Nəhayət, mən estetik təcrübəyə aid arqumentin Kreeftin və Tacellinin versiyasını da qeyd etməliyəm: “Yohan Sebastyan Baxın musiqisi var (Johann Sebastian Bach). Buna görə də Allah olmalıdır”. Onlar etirazla tamamlayırlar: “Siz bunu ya görürsünüz, ya da görmürsünüz”.

Bu “arqument” həmişə mənim üzümdə təbəssüm yaradır, ancaq bu zarafat deyil. Böyük gözəllik qəlbi ucaldır. Sebastyan Baxın, Mikelancelonun, Dantenin əsərləri və ya Müqəddəs Qral barədə romanların təsiri ilə imana gələnlərin şəhadətləri ilə ədəbiyyat doludur.

Platon transsendentin dörd sahəsi haqqında danışdı: yeganə, həqiqi, yaxşı və gözəl. Bu yolların hər biri bizim dostlarımızı gündəlik səviyyədən qaldıraraq yüksəkliyə apara bilər və oradan onlar Allaha aparan yolu aydın görə bilərlər.

İNAM TƏKLİFDİR

Təbii ilahiyyatın bu Yolları və vasitələri bu gün inamı izah və ya müdafiə etmək çağırışlarını qəbul etmək istəyən hər bir xristian üçün mühüm tapşırıqlardır. Təbii ilahiyyat ümumi olan kainatın və insan təbiətlərinin təmas nöqtəsində ateistlərlə, aqnostiklərlə və başqa qeyri-xristianlarla görüşməyə bizə kömək edir və “Onun yaratdıqları vasitəsilə” (Rom 1:20) Allahın necə Öz mövcudluğunu və atributlarını açıqladığını onların görməsinə yardım edir.

Əslində Yollar sübutlar deyil, ən azı, bizim bu gün “sübut” sözünü başa düşdüyümüz mənada deyil. Onlar, faktiki olaraq, sübutdan daha da böyükdür. Bunlar Allahı tanımağın, bütün dəyərli qaydalarda Onun birinciliyini etiraf etməyin, bizim mənşəmiz və bələdçimiz kimi Onu etiraf etməyin yollarıdır. Heç bir nümunə ağı və ya iradəni növbəti addımı atmaq üçün məcbur edə bilməz. Bu addım inam hərəkətidir. Yollar bizi Allahın mövcudluğu və əlamətlərinə aid məntiqi inama aparır. Ancaq Məsihin ilahiliyi başqa növ məsələ olaraq qalır və bu, inam məsələsidir.

Müqəddəs Akvinalı Foma vurğuladı ki, onun nümunələri imanla razılaşmaq üçün formal dəlillər deyil, sadəcə imana çağıran dəvətnamələrdir. Böyük Dominikan ilahiyyatçısı Romanus Kessario yazdı: “Hətta Məsihin möcüzələri və ya başqa fəvqəltəbii hadisələr də imana gətirmək üçün kifayət qədər dəlil vermir”. Əgər hətta İsanın möcüzələri məsələni qəti və tam olaraq həll edə bilmədisə,

biz arqument gətirmə bacarıqlarımızdan həddən artıq nəticə gözlənməliyik.

Biz inanmayan dostlarımıza dərhal iman həqiqətlərini qəbul etdirə bilmərik. Benjamin Frenklinin sözləri ilə desək, iradəyə qarşı dəyişən düşüncənin fikri eyni olaraq qalır. Allah hər insana azadlıq verdi və biz həmişə inanmamağı seçə bilərik. Belə seçim azadlığın təəssüf doğurucu istifadəsidir. Bu, dəmir yolundan azad olmaq üçün kənara tullanan və bir daha hərəkət edə bilməyən qatara bənzəyir.

Yenə də adamlar səmərəli surətdə fikirləşməməyi seçə bilərlər. Onlar ağılın qanunlarını da pozmağı seçə bilərlər. Onlar ağılın qanunlarını inkar edərkən onlardan istifadə edə bilərlər. Biz adamları dayanmağa məcbur edə bilmərik. Faktiki olaraq, əgər biz həddindən artıq məcbur etsək, onları daha da uzaqlaşdırı bilərik. Mən Allaha inanmayan və onlarla nə qədər çox mübahisə edirdilərsə, o qədər də qəti müqavimət göstərən bir çox adamları tanıyıram.

Məhz buna görə itaət, dua və sevgi apologet üçün ən mühüm arqumentlərdir. Müqəddəs Peter deyir: “həlimliklə və ehtiramla edin” (1Pet. 3:16). Əgər biz adamları həqiqətən seviriksə, onları olduqları kimi sevməliyik. Onlar Allahın mövcud olmasına əmin deyillərsə, bizim onlara “Heç nəyə baxma, sadəcə, inan, qaranlıqda addım at” deməyimizin faydası olmayacaq. Xeyr, onlardan işığa çıxmağı xahiş etməyimiz üçün kifayət qədər inamımız olmalıdır. Yenə də, qaranlıqda oturan insan üçün işıq həddindən çox gur ola bilər və onlara görmək üçün bir qədər vaxt tələb oluna bilər.

Dördüncü səbəb:

Düz və səhv

ETMƏK VƏ İNKAR ETMƏK HAQQINDA

Ümumiyyətlə, hər mədəniyyət razılaşıır ki, yaxşı iş görmək və şərdən boyun qaçırmaq lazımdır. Əvvəlki fəsildə mən müəyyən mənəvi normaların universallığına istinad etdim və hər yerdə olan xüsusiyyətlərin nümunələri kimi qoçaqlığı və qorxaqlığı xatırlatdım. Bunlar hər yerdə məziyyət və nöqsan kimi tanınır. Siz və mən başqa nümunələri də gətirə bilərik. Əksər mədəniyyətlər qətl və oğurluğun hər cür formalarını mühakimə edir.

Lakin bəzi adamlar israr edə bilər ki, bu davranışlar bu günə adidir və hətta müasir Qərb cəmiyyətində təbii kimi qəbul olunub. Adamların bəzisi öz həyat yoldaşlarını aldadır, iş yerinin ləvazimatını oğurlayır, vergi bəyannamələrini saxtalaşdırır və hətta dünyaya gəlməmiş övladlarının məhvini təşkil edirlər. Məgər bu adamlar səhv iş gördüklərini, həqiqətən, güman edirlərmi?

Məncə, cavab “bəli”dir. Onlar səhv etdiklərini müəyyən qədər anlayırlar. Mən təsdiq edirəm ki, bəzi adamlar vərdiş edərək yalan danışirlar. Ancaq hətta ən böyük yalançılar başqalarının onlara yalan söyləməsini istəmir. Adamların bir çoxu zina edir. Ancaq hətta ən böyük əxlaqsız adam özünə qarşı xəyanət edənlə yaşamaq istəmir. Vergi borcunu verməyən adamlar başqaları tərəfindən aldadılmaq istəmir. Abort edən heç bir həkim onun öz bədən üzvlərinə və həyat əhəmiyyətli orqanlarına qarşı alətlərin yönəldilməsini istəmir. Beləliklə, hətta ən əsas mənəvi təlimatlara qarşı çıxan şəxslər öz antipatiyalarına baxmayaraq, qəlblərinin ən dərinliyində olan ədalət hissləri ilə eyni təlimatlara şəhadət edirlər. Onlar ədalətlə davranmasalar da, başqalarının onlarla ədalətlə davranmasını istəyirlər.

Təsadüfi deyil ki, oğurluq, yalan danışmaq, qətl və zina etmək On Əmrin qadağan etdiyi günahlardır və bu Allahın Sina dağında Musaya verdiyi qanunun əsasıdır. Bu qanunda yalnız “yəhudi”lərə

və ya “xristian”lara aid xüsusi bir şey yoxdur. Onlar universaldır və hətta İsrailin peyğəmbərləri bu faktı qeyd edirdilər. Peyğəmbər Yeşaya və Amos bütperəst millətlərə qarşı qəzəblə hücum etdilər, çünki onlar bütperəstləri bu əsas normalara cavabdeh tutur və ciddi pozuntular etdiklərinə görə onları mühakimə edirdilər.

Bəzi adamlar universal mənəvi normaları şübhə altına qoymağa cəhd edirlər. Lakin onların bir çox arqumentləri (2-ci fəsildə müzakirə etdiyimiz “məntiq”-ə qarşı olan arqumentlər) özlərini təkzib edir. Məsələn, onlar “heç bir qətiyyət yoxdur” deyirlər. Bu bəyanat isə özü qətidir! Və ya onlar “Siz öz mənəviyyatınızı başqa adamlara zorla qəbul etdirməməlisiniz” deyirlər və bu ifadə də əslində mənəvi anlayışdır! Paradoksal olaraq, mənəviyyatı rədd edən adamlar əks mənəviyyatı qəbul etməyə məcbur olur və eyni dərəcədə zorla qəbul etdirirlər.

Başqa rəqiblər fərqli və daha incə yanaşmanı tətbiq edəcəkdir. Onlar “çətin” adlandırılan hallar haqqında danışmaqla başlayırlar. Bunlar ikimənalı və yüngülləşdirən vəziyyətə aid mənəvi qərarlardır. Ancaq bu, başlamaq üçün zəif nöqtədir. Dini moralistlər də şəxsin günahlarını və ya günahsızlığını müəyyən etməkdə bütün bu faktorları nəzərə alırlar.

Qaranlıq qalan sahələr həmişə müzakirələr doğuracaq. Lakin biz etiraf etməliyik ki, sözsüz dəhşət doğuran hərəkətlər də var. Uşaqlara işgəncə məsələsinin mənəvi laqeydlik məsələsi olduğunu hesab edən belə bir kəslə hələ görüşməmişəm. Bu mövqeyi müdafiə edən şəxs ədalətlə dəli adlandırıla bilər. Çünki bizim sağlam düşüncə standartlarımız müəyyən fikirləri təbii, digərlərini dəli, müəyyən fikirləri humanist, digərlərini isə şəfqətsiz hesab edir. Uşaq işgəncəsinin qəbul olunması olduqca qeyri-təbiidir.

Adamlar Auşvitz və ya Birkenaunun (Auschwitz-Birkenau) ölüm düşərgəsinə səfər edəndə, Kambocanın qətl sahələri və ya Ruandada (Republic of Rwanda) tayfa faciəsi haqqında oxuyanda, heç kəs gülümsəyib deməyəcək: “Bu cinayətkarların dəyərləri mənimkilərdən çox fərqlidir. Bu dünyada necə müxtəlif şeylər var!” Xeyr, onlar “Bu, yamandır” deyirlər. Kütləvi qətlə və sadizmi

mühakimə etməzdən əvvəl böyük xərclər çəkib təhlil etməyə ehtiyac duyulmur. Qurbanların torpağa tökülən qanı fəryad edərək ədalət tələb edir.

Hətta xeyri yaxşı tanımayan adamlar, adətən, şəri tanıyırlar. Bəzi adamlar zahirən qəhrəman görünən hərəkətə baxır və onun arxasında egoist səbəbi – şöhrət, tərif və ya pul mükafatı arzusunu görür. Çox az adam şərə pis deməyə tərəddüd edəcək.

Onlar bunu etsələr, özlərini qandallayırlar. Həqiqətən, onlar özlərini qanuna müvafiq qandallayırlar. Çünki şər xeyrin təhrifidir, xeyrin əksidir, xeyrin təkzibidir. Adamlar şəri mühakimə edirlərsə, deməli, xeyrin üstün olan standartını etiraf edirlər. Onlar özləri dünyanı qanuna tabe etmişdirlər.

Onlar “qanun insanların əksəriyyətinin təhlükəsizliyini təmin edən, sadəcə, sərfəli tıxacdır” deməklə qandaldan azad ola bilməzlər. Onlar “ictimai xeyir fərdi xeyirdən daha böyükdür” və ya “hər kəs başqasının təhlükəsizliyinin qeydinə qalmalıdır” kimi ifadələr işlədərək üstün olan standartların mövcudluğunu qeyd edirlər. Utilitarizm qətlin və ya oğurluğun qarşısını almaq üçün kifayət deyil, çünki bəzi adamlar bəzən bu işləri olduqca faydalı hesab edirlər.

Lakin buna baxmayaraq, bunlar hər yerdə mülki hüquq və ümumi əxlaq baxımından mühakimə edilən hərəkətlərdir. Bu mühakimələr insanların təbii olaraq bildikləri mənəvi həqiqətlərə aiddir. Bu normalar filosofların “təbii qanun” adlandırdıqları bir şeyə şahidlik edir.

ÜRƏK SÖZÜ

Təbii qanun təkcə universal qanun deyil, bu, səciyyəvi bəşəri qanundur. Bu, qeyri-bəşəri məxluqların hərəkətlərini idarə edən “təbiətin qanunu”na da uyğundur. Ancaq bu, o qanunla eyni deyil, çünki başqa məxluqlar üçün qanun sərtidir. Məsələn, cazibə qüvvəsinə tabe olmamaq mümkün deyil. Heç bir heyvani instinktə də tabe olmamaq mümkün deyil. İnsanlar isə seçim etmək qüvvəsinə

malikdir. Onlar bəzi hərəkətləri seçə, digərlərindən isə boyun qaçıra bilərlər. Təbii qanuna müvafiq olaraq, onlar xeyri etməli və şərdən boyun qaçırmalıdır.

Dostum Russell Hittinger təbii qanunu “ilk lütf” adlandırır, çünki bu, hər insanın Allahın əbədi qanununda birbaşa iştirakıdır. “Allahın surətində” (Yar 1:26-27) yaradılarkən biz bununla təmin edilmişik. Müqəddəs Paul Romalılarına Məktubunda deyir: “Beləcə Qanuna malik olmayan başqa millətlər təbiətlərinə görə Qanuna əməl edəndə Qanuna malik olmadıqları halda onlar özləri üçün qanun olur” (Rom 2:14). Bütperəstlər Allahın İsrailə verdiyi xüsusi vəhyi bilmir, lakin “Qanunun tələbləri ürəklərində yazılıb” (15-ci ayə).

Məhz buna görə hər dövrdə və hər yerdə olan adamlar ədalətin sağlam düşüncəsinə müraciət edə bilirdi. Məhz buna görə hər dövrdə və hər yerdə olan adamlar eyni əsas məziyyətlərə məftunluq və eyni əsas qüsurlara nifrət göstərirlər.

Təbii qanun gözəl reallıqdır, yaranmanı təcrübə yolu ilə yoxlaya bilən faktdır. Təbii ilahiyyatla birlikdə bu, “təbii din” olaraq hər kəsə əlverişlidir.

Ancaq yenə də belə bir sualı vermək ədalətlidir: niyə belə dini hiss ilə təmin edilmiş dünya fəvqəltəbii vəhyə ehtiyac duyur? Həmçinin, bütün insan irqi belə təmin edilibsə, dünyada nə üçün belə mənəvi və dini qarışıqlıqlar var?

Romalılarına Məktubun əvvəlində müqəddəs Paul bu suallara cavab verir. O yalnız düşüncə ilə Allah haqqında nəyi tanımağın mümkün olduğunu qeyd edir: “Dünyanın yaradılışından bəri Allahın gözə görünməyən xüsusiyyətləri, yəni əbədi qüdrəti və ilahiliyi Onun yaratdıqları vasitəsilə üzə çıxır” (Rom 1:20). Ancaq bu dəqiq biliklə şükür və ibadət təbii öhdəlikləri gəldi. Adamlar da məhz bu öhdəliklərə etinasız yanaşırlar: “Adamlar Allahı tanıdıqları halda Ona nə Allah kimi izzət verdilər, nə də şükür etdilər.” (ayə 21). Bu hərəkətlər nəticəsində günəş işığına qarşı sanki pərdə çəkildilər: “Boş düşüncələrə uydular və axmaq ürəklərini qaranlıq bürüdü. Müdrik olduqlarını iddia etdikləri halda ağılsız oldular” (ayələr 21, 22).

İbadətdən imtina edən bütperəstlər günah silsiləsini yaratmışdılar. Günah öz növbəsində, sonra ağılı qaranlıqlaşdırdı və təbiətdən görünə bilən Allahın əlamətlərini də kölgədə qoydu. Bəşəriyyət öz təbiətinə görə dindardır və beləliklə, adamlar ən çox sevdiyi şeylərə – dünyadakı şeylərə ibadət etməyə başladı. Onlar “fani olmayan Allahın izzətini fani olan insana, quşlara, dördayaqlılara və sürünənlərə bənzəyən bütlərlə əvəz etdilər” (Rom 1:23). Onlar pis şeylərə sitayiş etmirdilər. Adamlar, quşlar və sürünənlər Allahın yaxşı məxluqlarıdır. Ancaq onlar ibadət obyektləri kimi kamil deyil. Biz təkcə surətinə bənzər yaradıldığımız Allaha sitayiş etməliyik. Adamlar Allahdan daha kiçik olan bir şeyə sitayiş etməyə başlayanda (hətta əgər onlar Allahın ən yüksək yaradılışına sitayiş etməyə başlayanda belə) özlərini korlamağa başlayırlar. Onlar yalnız öz ibadətlərini deyil, həmçinin özlərini də dəyişirlər. Onlar sitayiş etdikləri kimi yaşayırlar və həqiqi insan mənəviyyəti əvəzinə heyvan instinktini yamsılayırlar.

Allah isə onların qərarlarına hörmət edir: “Buna görə də Allah onları ürəklərinin şəhvəti üzündən murdarlığa təslim etdi ki, bir-birlərinin bədənini rüsvay etsinlər. Onlar Allahın həqiqətini yalanla əvəz etdilər, Yaradanın yerinə yaradılışa səcdə və ibadət etdilər” (Rom. 1:24-25).

Paul aşağı istiqamətli günah silsiləsini təsvir etməkdə davam edir və qeyd edir ki, bəzi adamlar “Həqiqətə haqsızlıqla əngəl törəd”ir (18-ci ayə). Paulun nöqtəyi-nəzərinə görə, əxlaqsızlıq və inamsızlıq bir-birindən asılı olan meyldir. Obyektiv olaraq səhv işləri etmək istəyən adamlar Allahı inkar etməli və ya Ondan imtina etməlidirlər. Bu hərəkətlər vərdişə çevriləndə onların cəhaləti və Allahı inkar etməsi də vərdişə çevrilir.

Paul ateizmi intellektual problem hesab etmir. O güman edir ki, Allahı tanımaq mümkündür və Allah tanınmışdır. O güman edir ki, adamlar təbii olaraq düzgünlə səhv arasındakı fərqi bilir.

Paul ateizmi ürəyin və iradənin qüsuru hesab edir. Adamlar öz yolları ilə getmək istəyir və ateizm onların öz yollarında davam etmək üçün ödədikləri qiymətdir.

Hər halda, əgər ateizm intellektual problemin kökündə deyilsə, o, bir çox intellektual simptomu göstərir. Əgər biz problemi ləğv etmək istəyiriksə, simptomları müalicə etməliyik. Beləliklə, təbii qanunun və Allahın mövcudluğuna aid sübutları toplamaq və problemi hərtərəfli effektiv həll etmək bizim üçün zəruridir.

KƏŞFİN ATASI?

Mən etiraf etməliyəm: bu məsələni aydın görməyə mənə kömək edən zidd fikirli bir tələbə idi.

Bir dəfə sinif otağında mən müqəddəs Fomanın Beş Yolunu izah edərkən Con adlı gənc oğlan əlini qaldırdı və birnəfəsə dedi: “Professor Han, bilirsiniz mən nə fikirləşirəm? Mən fikirləşirəm ki, əgər Allah mövcud olmasaydı belə, biz hər halda Onu icad edəcəkdik. Biz Onu icad etdik. Buna nə deyirsiniz?”

Onun sualı çətin idi. Ümumiyyətlə, adi xoş fantaziyanı rədd etdikləri kimi, Allah barədə ideyamızı rədd edən adamlara nə deyə bilərik?

Mən qəfildən müqəddəs Paulun Romalılara Məktubunu yadıma saldım və necə cavab verməli olduğumu bildim.

“Con, siz bilirsiniz mən nə deyirəm? Əgər Allah mövcud olsaydı belə, biz hər halda ateizmi icad edəcəkdik. Biz onu icad etdik”.

Con qaşlarını qaldırdı. O təəccübləndi.

Mən dedim: “Con, sən kim olduğunu bilmirəm, ancaq özümün kim olduğumu bilirəm. Allahın da kim olduğunu bilirəm, daha dəqiq desəm, inandığım Allahın kim olduğunu bilirəm. O, hər şeyi bilən Allahdır, beləliklə, O mənim haqqımda hər şeyi bilir. O, tam xeyirxahdır, həmçinin tam Ədalətlidir və mükəmməl Müqəddəsdir. O, mükəmməl müqəddəs olmağı mənə əmr edir. Bir halda ki, O, hər şeyi Biləndir, O dəqiq bilir, nə vaxt mən tam

müqəddəs və ya xeyirxah olmuram və Öz biliyinə əsaslanaraq O məni mühakimə edir. Bəli, həmçinin, O dəyişməzdir və beləliklə, O heç vaxt dəyişməyəcək. O həmişə indi olduğu kimi qalacaq. Onun standartları həmişə eyni olacaq. O mənim söylədiyim hər boş sözə görə məni mühakimə edəcək”.

Mən Conun ifadəsindən onun məni başa düşdüyünü gördüm. Mən davam etdim: “Con, mən boynuma almalıyam ki, belə Allah mənim hal-hazırkı vəziyyətim və həyat tərzim üçün təhlükəlidir. Mən Allahı icad etsəydim, Onu öz məqsədimə uyğun icad edərdim. Belə Allahı icad etmək mənim niyyətim olmasaydı belə, mən Allahı fikrini dəyişən icad edərdim”.

Con 19-cu əsrdə yaşayan Lyudviq Feyerbaxın sözlərindən ibarət olan müasir dünyanın şüarını, sadəcə, təkrar etmişdi. Feyerbax güman edirdi ki, insanlar dayağa və təsəlliyyə ehtiyac duyduğuna görə Allahı icad etdilər. Allah düşüncəni əvəz edirdi. Labüd ölümün qarşısında Allah onların qeyri-məntiqi arzularını əks etdirirdi. Feyerbaxın Allah ideyası hakimiyyətə və səlahiyyətə sahib olan adamlara sərfəli idi. Onlar öz planlarına haqq qazandırmaq üçün ilahi mandatdan istifadə etməyə can atırdılar. Hiyləgər monarxlar cahil və mövhumatçı kütləni ən yaxşı davranışlarında saxlamaq üçün “Allah”dan istifadə edirdilər.

Feyerbaxın ideyalarını nüfuzdan salmaq üçün onların iki başqa mütəfəkkirə böyük təsir göstərdiyini qeyd etmək kifayətdir. Karl Marks və Fridrix Niçe (Friedrich Nietzsche) isə öz növbəsində kommunizmin və nasizmin sələfləri oldu. Hər iki ideologiya allahsız və rəhmsiz idi. Stalini və Hitleri mümkün edən Feyerbax idi, çünki o onları Allahın olmadığı halda hərəkət etdiklərinə inandırdı. Biz Feyerbaxın müasirindən, roman yazan Fyodor Dostoyevskidən öyrəndik: “Əgər Allah mövcud deyilsə, onda hər şeyə icazə verilir” – hər şeyə, hətta iri miqyaslı qətlə icazə verilir. Elə oldu ki, despotun əllərində daha faydalı silah Allah yox, allahsızlıq, hətta Feyerbaxın icad etdiyi “Allah” fantaziyası oldu.

İdeoloqlar əvvəl Allahın yoxluğunu icad etdilər. Sonra onlar elə hərəkət etdilər ki, sanki bu əslində belə imiş. Təbii ilahiyyəti təkzib

etdikləri üçün onlar cəza çəkmədən təbii qanunu pozurdu. Təbii qanunu rədd etmələri, öz növbəsində, Allaha aparan düşüncənin təbii cığırını bağladı.

Lakin təbiət Allahı Yaradan və qanunu Verən kimi göstərir. Hər bir insan bunu qəbul etməlidir və ya nəticələrlə yaşamalıdır: “Allahı şüurlarında saxlamağı yanlış saydıqları üçün Allah da onları yanlış düşüncələrə təslim etdi ki, ədəbsiz işlər görsünlər. Onlar hər cür haqsızlıq, pislik, tamahkarlıq və kinlə doldular. Paxıllıq, qatillik, münaqişə ruhu, hiylə və pis niyyətlə dolub-daşdılar. Onlar qeybətçi, böhtançı, Allaha nifrət edən, söyüşçü, məğrur, təkəbbürlü, pis işlərdə bacarıqlı, ata-anaya itaətsiz, axmaq, xain, şəfqətsiz və rəhmsizdir. Hərçənd ki belə işlərlə məşğul olanların ölümə layiq olduğu barədə Allahın ədalətli hökmünü bilirlər, amma yenə də bu işləri görürlər, hətta belə işlər görənləri başqalarını da alqışlayırlar” (Rom 1:28-32).

Tələbəm Con, əlbəttə, səhv edirdi, ancaq Həvari Paulun arqumentinin dərin məntiqini başa düşməkdə mənə kömək edən onun cəsarəti idi. Əgər həqiqətən insanlar Allahı icad etməyə cəhd etmişlərsə, biz heç vaxt xristianlığın Allahını icad etməzdik. O, həddindən artıq dəhşətlidir. Bizim Allahımız qüdrətlidir, hər şeyi biləndir, tam müqəddəsdir və hər yerdə mövcuddur. Ondən qaçmaq və gizlənmək üçün heç bir yer yoxdur. Elə bir yer yoxdur ki, biz orada gizli, sevimli nöqsanımıza göz yuma bilərdik. Biz hətta şərə aid xəyala qapılmaq üçün ağılımızın tünd küncələrinə geri çəkilə bilmirik, çünki, Allah bunu dərhal bilir.

Belə Allah təbii qanunun istənilən pozuntusunu çox narahat işə çevirir. Əgər qəti qərarlı günahkarların Allahın belə anlayışını yox etməyə imkanları olsaydı, onların azadlıq hissələrini, sadəcə, təsəvvür edin. Əgər bunu təsəvvür edə bilmirsinizsə, 20-ci əsrin ateist rejimlərinin müharibələri və genosidləri barədə oxumağa başlayın: Nasist Almaniya, Kommunist Çin, Kamboca və Sovet İttifaqı.

YEGANƏ PROBLEM

Yaxın tarix, həqiqətən, qantökmənin sonsuz xronikasıdır, müasir fabrikə xas olan sürət və effektivliklə kütləvi qətlidir. Biz müqəddəs Paulla birlikdə deyirik ki, Allahın mövcud olmadığını zənn edən bəşəriyyət məhz bunu edəcək.

Bəs Allahın real yoxluğunun dəlili kimi bu şərlərə istinad edən adamlara necə cavab veririk? Xeyirxah Allahın şərin davam etməsinə və Auşvitzdə, Ruandada və qətl sahələri kimi yerlərdə qələbə çalmasına yol verə bilmədiyini israr edənlərə nə deyə bilərik?

Şərin problemi əsas problemdir. Roman yazan Müriyel Spark onu “yeganə problem” adlandırırdı. Biz heyvanlar aləmini öyrənirik və görürük ki, təbiətin dişi və caynağı qanla doludur. Biz xəbərlərə baxırıq və bütün dünyada zorakılığı, ölümü və əzabı görürük. Bəzi adamlar üçün Allahın mövcudluğuna qarşı arqumentlər çox inandırıcı olmasa da, Onun xeyirxahlığına qarşı arqumentlər təsirlidir.

Adamlar əzab problemini qaldıranda biz nə cavab verməliyik? Birincisi, boynumuza almalıyıq ki, problem bizi də üzür, göz yaşlarımızı səbəb olur və bizi duaya istiqamətləndirir. Hətta müqəddəs Paul bütün ürəyi və fikri ilə problemin qüvvəsini hiss etmişdi. O bunu “qanunsuzluğun sirli gücü” adlandırırdı (2 Sal 2:7). Bu, sirdir, hətta böyük mömindən də gizli olan bir şeydir.

Allah hər şeyə qadirdirsə və tam salehdirsə, niyə şər mövcuddur? Əgər Allah tam salehdirsə, Onun yaratdığı məxluqlar bu kamilliyi əks etdirməlidir. Əgər Allah hər şeyə qadirdirsə, O, şərin qarşısını almalıdır.

Allahı inkar etsək də, problem həll olunmur. Faktiki olaraq, belə təkzib problemi yalnız daha da pis edir. Şərin problemini həll etmək üçün Allahın mövcudluğunu inkar etmək termit qarışqalardan qurtulmaq üçün evinizi yandıрмаğa və ya burun qanaxmasını dayandırmaq üçün başınızı kəsməyə bənzəyir. Ateizmə aparmağa şərə imkan verən adamların onu mühakimə etmək üçün heç bir standartları olmur. Problemi həll etmək əvəzinə onlar

problemi yaradır, bunu kosmosun materiyasına yazırlar. Əgər Allah yoxdursa, onda ali, kamil xeyirxahlıq yoxdur, salehliyin mükəmməl ölçüsü də yoxdur və beləliklə, onda əsl şər də ola bilməz. Allahsız hər şey mənəvi laqeydliyin və ya sadə insanın üstün tutulması məsələsi olur.

Bəzi qeyri-xristian dinləri iddia edir ki, həm mənəvi, həm də fiziki şərlər kişi və qadın, işıq və qaranlıq mövcud olduğu kimi, həyat balansının, sadəcə, bir hissəsidir. Nəticədə isə bütün bu əksliklər Allahda yaşayır. Bu nöqteyi-nəzər “dualizm” adlanır. Bu, adamların dünyadakı xeyir arasında şəri qiymətləndirmə cəhdlərinin bir variantıdır. Dualizm hər şeyi dünyanı bütün müsbət və mənfi cəhətləri ilə olduğu kimi yaradan Allaha aid edir.

Buna baxmayaraq, dualistin mövqeyi ateistdən daha üstün deyil. Çünki, əgər xeyir və şər sonda birgə olacaqsas, yenə də bir hərəkəti mühakimə etmək üçün vahid standartla malik deyilik. Əgər xeyir və şər Allahda yaranıbsa, bunlar mənəvi cəhətdən bərabər fenomendir və biz onları eyni qəbul etməliyik.

ÇATIŞMAYAN ŞEY

Ancaq dualizm etibarlı xristian anlayışı deyil, çünki xristian inamı bəyan edir ki, Allah bütün dünyanı və dünyada olan hər şeyi yaratdı və bu, yaxşı idi (bax Yar 1). Allahın ilkin planında şərin heç bir qatışığı olmayıb. Onun yaradılışında heç bir qüsür olmayıb.

Məsələni aydın etmək üçün əvvəlcə şərin nə olduğunu və ya nə olmadığını müəyyən etməliyik, çünki xristianlar güman edir ki, şər özbaşına mövcud deyil. Mən demirəm ki, şər real deyildir. Şər son dərəcə realdır, ancaq şər mövcud olması vacib olan xeyirin çatışmazlığıdır. Bu alçaldan, məhrum edən şeydir.

Biz daha sonra şərin iki növünü müəyyən edirik: fiziki şər və mənəvi şər, çünki bunlar bir-biriləri ilə əlaqəlidir, ancaq eyni deyil.

Fiziki şər baş verən mənfi bir şeydir: xəstəlik, korluq, ağrı, təbii fəlakətlər və ölüm. Bunların hamısı məhrumiyyətlərdir. Xəstəlik

sağlamlığın olmaması, korluq görmənin olmaması, ölüm həyatdan məhrum olmaq deməkdir və s.

Mənəvi şər icra edilən bir şeydir. Bu, müqəssirin hərəkətidir. Mənəvi şər pislkdir, günahdır, qeyri-salehlikdir. Mənəvi şər də çatışmazlığı təmsil edir, ancaq bu dəfə mənəvi xeyirin yoxluğunun rəmzidir. Zina sədaqətin çatışmazlığıdır. Yalan həqiqətin olmamasıdır. Qətl həyatın alınmasıdır.

Biz şərin əşya olmadığını müəyyən edəndən sonra görürük ki, şər Allahın yaradılışına yaddır; çünki Allah dünyanı və dünyada olan hər şeyi yaratdı, “Çünki Allah üçün mümkün olmayan şey yoxdur” (Luka 1:37).

Beləliklə, şər Allahdan gəlir. Ancaq biz yenə də onun reallığını və onun imkanını izah etməliyik. Çünki xeyirxah Allah belə məhrumiyyətə necə yol verdi?

Allah insanları və mələkləri yaradanda bizi düşüncəli, azad və sevgiyə bacarıqlı etdi. Lakin bizim Allahdan fərqli olanı seçmək imkanımız var. Bu seçim bizim üçün zəruri idi, çünki əsl sevgi məcburi ola bilməz. Əgər bizim Allaha “yox” deməmək azadlığımız yox idisə, biz Onu həqiqətən sevə bilməzdik. Eləcə də, Allah şərə imkan vermədən azad seçimi olan məxluqları yarada bilməzdi.

Bu problemin arxasını görmək üçün biz fəlsəfədən ilahiyyata, şüurdan vəhyə hərəkət etməliyik, çünki ədalətsizlik sirdir və inamın əsl sirlərini anlamaq üçün bizə vəhy gərəkdir.

YUXARIDAN GƏLƏN MƏRHƏMƏT

Niyə Allah şərə yol verir? Yenə də, tərəddüd edən şəxs qeyd edəcək ki, Allah tam xeyirxah deyil, əks təqdirdə Onun yaradılışı bu kamilliyi əks etdirərdi. O hər şeyə qadir deyil, qadir olsaydı, problemi indiyə qədər həll edərdi.

Bəs Allah Öz sonsuz xeyirxahlığını və qüdrətini göstərmək üçün şərdən istifadə etdisə, onda necə? Xilas hərəkəti vasitəsilə O daha böyük xeyirxahlığı üzə çıxarırsa, onda necə?

Əgər siz Latin Adəti icra edilən Pasxa Gecəsinin Liturgiyasında nə vaxtsa iştirak etmişsinizsə, onda siz qədim himnin bu sözlərini eşitmişiniz: “Ey bəxtiyar səhv! Ey Adəmin zəruri günahı!” Bəli, siz təəccüb edirsinizmi, niyə Kilsə günahı və səhvi “bəxtiyar” adlandıraraq bayram edir?

Günah etməmiş insan, təbiətinin böyüklüyü Allahın Məsihdə bizə verdikləri ilə müqayisə edilə bilməz. Biz deyə bilərdik ki, Allah sümüyü qırmağa bizə izin verir ki, sonra O Özü bunu yenidən düzəldib daha güclü və sınımayan etsin. Allah yalnız ilahi lütfü itirmək imkanını bizə verməmişdir, həmçinin Onun nöqərləri, Onun itaətkar qulları olduğumuz mövqeyi itirməyimizə də imkan vermişdir. O günaha batacağımızı əvvəlcədən gördü. Allah buna səbəb olmadı, lakin buna icazə verdi. O, bunu insan təbiətinə mənsub olan hər xüsusiyyəti üstələyən, çox gözəl yeni məxluqun yaranması üçün etdi. Beləliklə, Məsih sadəcə həyata geri qaytarmaq məqsədi ilə bizim günahlı insan təbiətimizi götürmədi. Bunu Özü ilə birləşdirdi ki, Onun bizdə bərpa etdiyi həyat ilahi həyat olsun. O bizə Öz oğulluq lütfünü verdi.

Biz İsa Məsihin ilahi oğulluğunda iştirak edirik. Bu, xilasın mahiyyətidir və Katolisizmin əsasıdır. Məsihə vəftiz olan biz ilahi təbiətin iştirakçılarıyıq (2 Pet 1:4). Biz Müqəddəs Üçlüyün həyatını yaşayırıq, Məsihin Atasını “Atamız” çağırırıq. Həyat bundan daha yaxşı və ya daha mükəmməl ola bilməz. Əvvəlcə Allah şərin mövcudluğuna icazə verməsəydi və biz lütfdən məhrum olmasaydıq, bunların heç biri mümkün olmazdı.

Katolik Kilsəsinə müvafiq olaraq, Müjdə günahsızlığımızın, sadəcə, qanuni bəyannaməsindən daha böyük bir şeydir. Ata Allah qarşısında dayanan biz İsaya yalnız bənzəmirik. Biz Allahın həyatı ilə mümkün qədər tam doluyuq. Biz özümüz heç vaxt buna nail ola bilməzdik. Məhz buna görə Allah biz məxluqlara günaha batmağa, sonra isə zəifliyimizi, asılılığımızı və Onun mərhəmətinin böyüklüyünü aşkar etməyə imkan verdi.

Bu gün adamların bir çoxu fikirləşir ki, Allah bizi xilas etməyə borcludur. Onlar günahın ağırlığını və qanunun əsl məqsədini başa

düşmərlər. Allahın qanunu, həmçinin təbii qanun, bütün öz formalarında bizim yetişməyimizə, vərdişləri toplamağımıza xidmət edən proqramdır. Məziyyətlər yalnız qanunun mahiyyəti olan sevginin müxtəlif formalarıdır. Sevgi təmənnəsizlikdə, özünü qurban verməkdə və özünü inkar etməkdə aşkar olur. Allah bizə müqəddəsliyə qəti öhdəliyi əmr edir, çünki O bilir ki, bizim xoşbəxtliyimiz və qane olmağımız bundan asılıdır. Əgər tamamilə itaət ediriksə, öz minimal tələbimizi yerinə yetiririk. “Biz dəyərsiz qullarıq, çünki görməli olduğumuz işləri etmişik” (Luk 17:10).

Allah Ona verdiyimizin nəticəsində daha varlı olmur. Qanun bunun üçün nəzərdə tutulmayıb. Bizim müqəddəsliyimiz Onun qazancını artırmır. Bu bizim üçündür. O bizə Öz mərhəmətinə görə qanunu verir. Yalnız Öz mərhəmətinə görə O, təbii qanunun pozulmalarına və ciddi nəticələrin yaranmasına imkan verir.

Təcrübədə xeyri icra etmək və şərdən boyun qaçıрмаğı öyrənməyimiz üçün təbii qanunun stimulları və qadağanları var. Allah həmçinin Öz mərhəmətinə görə bizə əziyyət çəkməyə imkan verir. O hətta İsa Məsihin tamamladığı yetişmə planından boyun qaçıрмаğa bizə imkan verməyəcək.

İman etdikdə Allahın bizə nə üçün əziyyət çəkməyə imkan verməsi barədə düşünürük, nə üçün Onun daha böyük əzab verməməsi barədə düşünürük. Biz ədalətsiz əziyyət çəkən günahsız adamlarla dolu olan dünyaya baxırıq. Biz mərhəmət okeanları ilə dolu dünyaya baxırıq, çünki bizim hamımız günahkarlarıq və heç birimiz hətta növbəti nəfəsi almağa layiq deyilik.

Müqəddəs Paul əzab məsələsinə əbədi perspektivdən nəzər salır: “Belə düşünürəm ki, çəkdiyimiz indiki əzablar bizə zahir olacaq izzətlə heç müqayisəyə gəlməz” (Rom 8:18). Məsih Özü xilas etmək üçün gəlmiş insanları tərəfindən böyük fiziki və mənəvi şərləri yaşadı. Əgər bu bizim qismətimizdirsə, O, bunun Onun da qisməti olmasını istədi. Beləliklə, əgər bu Onun qismətidirsə, eləcə də biz bununla məmnun olmalıyıq. “Əgər Onun övladlarıyıqsa, deməli, həm də varisləriyik. Əgər Məsihin izzətinə şərik olmaq üçün

Onun çəkdiyi əzablara şərik oluruqsa, Allahın varisləri və Məsihin irs şəriki oluruq” (Rom 8:17).

TƏBİƏTƏ QAYITMAQ

Hətta təbii qaydada belə, bizim hərəkətlərimiz nəticələrə malikdir. Bütün real qanunlar kimi, təbii qanun da real cəzaları təyin etməlidir. Günahın əvəzi ölümdür. Bunu görmək üçün sizə inam gərək deyil. Pozğun həyat tərzini həyatı məhv edir. Günahkarlar bədbəxt adamlardır. Öz əzabını dərk etməyən günahkarın sürdüyü yoxsul həyat kimi həyat yoxdur. Məsələn, hər axşam içən ümitsiz sərxoş adam barədə fikirləşin.

Növbəti səhər cəza ağırlı olur. Ancaq Allahın verdiyi təbii qanunun cəzaları tərbiyəvi xarakter daşıyır. Bu, övladlarına daha yaxşı olanı vermək üçün bir şeydən imtina etdirən və tərbiyəvi cəzalar verən yaxşı Atanın intizamıdır. Sərxoşluqdan sonrakı baş ağrısı sərxoşa içkini atmaq üçün kifayət olmalıdır. Əgər o, intizamı rədd etmək istəyirsə, onda onun vərdişi daha pis olacaq və daha ciddi nəticələr yaranacaq, çünki onun öz qabiliyyətləri daha zəif olacaq və düzəliş üçün daha güclü tədbirlər tələb edəcək. Yazıq insan çarə olan mərhəməti qəbul edəndə qədər bu davam edəcək. Bu, ağırlı an, lakin yeni həyatın başlanğıcıdır. O həmişə azad olaraq qalır. Əgər o, mərhəməti rədd edirsə, özünü məhv edən vasitələri seçir.

Təbii qanun insanları fəvqəltəbii lütf üçün hazırlamaq üçün mövcuddur. Lütf təbiəti dağıtmır, ancaq onu təşviq edir. O, onu məhrum olduğu hər şeylə təmin edir, onu yaxşılaşdırır və sonra onu yüksəldir.

Bəzi adamlar ittiham edir ki, xristian “fəvqəltəbii”-lik bir növ təbiətin əhəmiyyətini azaldır. Ancaq bu, belə deyil. Allah təbiəti yaxşı yaratdı; onun yaxşılığını nə qədər çox başa düşürüksə, o qədər də çox lütfə bel bağlamalı oluruq. Müqəddəs Paul kimi xristian təbiəti dağıtmağı deyil, təbii qanunda, təbii ilahiyyatda, təbii dində

və ədalətli bütperəstlərin dini həyatlarında göstərildiyi kimi, təbiəti izzətləndirməyi arzulayırdı.

Hər nəsil bu vacib dərsi öyrənməlidir. 1940-cı illərin ortalarında dünyanın müxtəlif xalqları Birləşmiş Millətlər Təşkilatını formalaşdırmaq üçün görüşəndə onlar əvvəlcə fəlsəfi, dini və mənəvi perspektivlərinin müxtəlifliyi səbəbindən müzakirələrini davam etdirə bilmədilər. Kommunistlər, xristian demokratları, müsəlmanlar və amerikalılar ümumi məqsədlərə doğru necə birgə işləməyə başlaya bildilər? Katolik filosofu Jak Mariten (Jacques Maritain) təbii qanun sayəsində fəlsəfi çıxılmazlıqdan kənarında millətlərə (və ya ən azı onların nümayəndələrinə) başçılıq edə bildi. Bu gün xalqları bölən “mədəniyyət müharibələri”-ni azaltmaq işində bu dilin hansı maneələri aradan qaldıra biləcəyini təsəvvür edin.

Bizə söhbət üçün ümumi dili verən bizim ümumi təbiətimizdir. Bu ümumi dildə biz imana aid düşüncələrimizi, xüsusilə bu gün rastlaşdığımız ədalətli qeyri-xristianlara elan etməyə başlaya bilərik. Afinalılara moizə oxuyan Həvari Paulun məhəbbətlə yanaşmasına fikir verin: “Ey Afinalılar, sizin hər cəhətdən çox pərəstişkar olduğunuzu görürəm. Belə ki, mən ətrafda gəzəndə səcdəgahlarınıza diqqətlə nəzər salarkən bir qurbangaha da rast gəldim ki, onun üstündə yazılmışdı: “Naməlum Allaha məxsus”. Tanımadan ibadət etdiyiniz bu Allahı sizə tanımaq istəyirəm. Dünyanı və onda mövcud olan hər şeyi yaradan, yerin-göyün Sahibi olan Allah əllə tikilən məbədlərdə yaşamaz” (bax Həv 17:22-24).

Beşinci səbəb:
Düşüncə limitləri

MÖCÜZƏLƏR VƏ PEYĞƏMBƏRLİKLƏRƏ AİD
SAHİDLİK HAQQINDA

İndiyəcən biz əsasən Allahın mövcudluğuna və ya Onun tanınmasının mümkünlüyünə şübhə edən, dinə və mənəviyyətə şübhə edən adamların arqumentləri ilə məşğul olurduq. Belə adamlar bizim şahidliyimizə ehtiyac duyur, çünki onlar əsl dinin verə bildiyi rəhbərlikdən və təsəllilərdən məhrumdurlar. Əgər biz şəhadətimizə ehtiyac duyan insanları növlərə bölə bilsəydik, fəvqəladə hallarda tibb işçiləri ağır vəziyyətə önəm verdiyi kimi biz bu skeptiklərə (şübhə edənlərə) üstünlük verərdik.

Ateistlər və aqnostiklər əhalinin nisbətən kiçik (lakin böyüyən) hissəsini təşkil edir. Onların sayı yerə görə dəyişir. Ancaq mənim yaşadığım Birləşmiş Ştatlarda və dünyanın böyük hissəsində adamların əksəriyyəti müxtəlif şəkildə Allaha inamı qəbul edir. Onlar “teistlər”-dir. Bəziləri dünyanın qeyri-xristian dinlərinin (məsələn, yəhudi, islam, induizm və sikh dinlərinin) tərəfdarıdır. Başqaları, sadəcə, Allahın mövcud olduğuna aid fəlsəfi əsaslara inanırlar, lakin dərin tədqiqatlar aparmırlar. Bəziləri fikirləşir ki, ilahi “oradadır”, lakin onu tanımaq qeyri-mümkündür, o uzaqdır və yaradılışın irəliləyişi barədə xəbəri yoxdur.

Teistlərin əksəriyyəti xristian deyil. Bizim onlara həqiqəti, yaxşılığı, gözəlliyi və yalnız Məsihin verə biləcəyi xilas aşkar etməkdə kömək etməyimiz vacibdir. Katexizis deyir: “Katolik Kilsəsi başqa dinlərin kölgələr və surətlər arasında Allahı axtardığını görür, çünki naməlum Allah yaxındır, çünki O, həyat, nəfəs və hər şey verir və bütün adamların xilas olmasını istəyir. Beləliklə, Kilsə bu dinlərdəki bütün xeyirxahlığı və həqiqəti uzun həyat sürmələri üçün bütün adamları maarifləndirən Allah tərəfindən verilmiş Xoş xəbərə (İncilə) hazırlıq hesab edir (843-cü bənd).

Bir müjdəçi kimi teistlərlə işləmək bizə müəyyən mənada daha asandır, çünki onları Allahın mövcudluğuna və ya mənəviyyatın əsaslarına inandırmağa məcbur olmuruq. Onlar dəlili qiymətləndirdilər və onu inandırıcı hesab etdilər. Başqa sözlə desək, onlarla işləmək daha çətindir, çünki onların növbəti addımı intellektual səydən daha böyük şeyi tələb edir. O, razılığı tələb edir. O, inamı tələb edir.

Bizim işimiz onları Allahın mövcud olduğuna inandırmaq deyil, amma Allahın kim olduğuna inandırmaqdır. Biz İbrahimin, İshaqın və Yaqubun Allahına sitayiş edirik. O, İsa Məsihdə Bəşər olan Kəlamdır. O, yaradılışda və Pentikostda enən Ruhdur. O, hər duada çağırduğumuz Müqəddəs Üçlükdür. O, nəşə deyil, Kimsədir. O uzaqda deyil, hər cəhətdən bizə yaxındır.

Bunlar, inandırmaq üçün böyük tələbatlardır və bu, qeyri-mümkün məsələ kimi səslənir. Həqiqətən, bu, qeyri-mümkündür, çünki Allahın kim olduğunu, sadəcə, məntiqi əsaslarla sübut edə bilmərik. Ancaq biz Allahın Onun adamlarının tarixində Özünü adamlara göstərdiyinə inandırmağa kömək edə bilərik. Əgər bizim istiqamətləndirməyimiz nəticəsində onlar vəhy vasitəsilə Allahla rastlaşarlarsa, biz onları mümkün qədər uzağa aparmışıq, sonra Allah Özü onları istiqamətləndirə bilər.

Xristianlar iki təsirli yolla Allahın vəhyinin etibarlılığını ənənəvi olaraq nümayiş etdirmişlər: möcüzələr və peyğəmbərliklər vasitəsilə. İsanın göyə yüksəlməsindən bir neçə onillik sonra müqəddəs Paul Korinfin xristianlarına məhz həmin yollarla həqiqəti göstərirdi. “Yəhudilər möcüzəli əlamətlər istəyir, Yunanlar müdriklik axtarırlar” (1Kor 1:22). Həqiqətən, Kefernahumdakı Yəhudilər İsayə şərt qoymuşdur: “Sən nə əlamət göstərərsən ki, görüb Sənə inanaq? Nə iş görəcəksən?” (Yəh 6:30).

İsa insanın dəlilə ehtiyacını duydu və beləliklə, O həm əlamətləri, həm də müdrikliyi təmin etdi. O, Müqəddəs Kitabda şahidlər tərəfindən qeydə alınan bir çox möcüzə göstərdi; möcüzə fenomeni Kilsənin tarixi boyu davam etmişdir. Bəzi adamlar ən böyük möcüzəni Kilsənin davam etməsini hesab edir! Siz Roma

İmperiyası dövründən bəri tarixin bütün dönüklüklərinə dözmüş və davam etmiş istənilən başqa bir təşkilatın adını çəkə bilərsinizmi? Belə bir təşkilat yoxdur.

Peyğəmbərliklər və möcüzələr bizim dostlarımızı İsayə gətirə bilər, ancaq yenə də onların bizdə Olanı görəcklərinə heç bir zəmanət yoxdur.

YUXARIDA DOĞULAN

Müjdə özü bizə yaxşı təsvir verir. “Fariseylər arasında” və “Yəhudi rəhbəri” olan, “gecə ikən İsanın yanına gələn” (bax Yəh 3:1-2) Nikodimə fikir verin. Nikodim, əlbəttə, teist və ya ondan da artıq, monoteist olub. Bundan başqa, o, Allahın seçdiyi xalqın dindar lideri olub. O, Əhdi-Ətiqdə Allahın vəhyini qəbul etdi. İsayə isə o öz heyrətamiz etirafını etdi: “Rabbi, bilirik ki, Sən Allahın yanından gələn bir müəllimsən. Çünki Allah ona yar olmasa, heç kəs Sənin göstərdiyin əlamətləri edə bilməz” (2-ci ayə). İlk baxışdan bu, inamın etirafına bənzəyir. Ancaq əslində bu, iman etirafı deyil. Nikodim İsanın fəvqəladə, fəvqəltəbii gücə sahib olduğuna aid kifayət qədər dəlil görmüşdü. O, İsanın möcüzələrinə istinad edir. Həqiqətən, Nikodim İsanın möcüzələrini görəən yeganə insan deyildi. Sadəcə, bir neçə ayə əvvəl Yəhya bizə maraqlı söz deyir: “...göstərdiyi əlamətləri görəən bir çox adam Onun adına iman etdi. Amma İsa bütün adamların daxilini bildiyi üçün onlara güvənməzdi” (Yəh 2:23-24).

İsanın müasirləri Onu salamlayaraq Ona “Allahdan gələn müəllim” deyərkən öz imanlarını etiraf etmirdilər. Bu, aydın sübuta əsaslanan məntiqi nəticə idi. İsa suyu şəraba çevirmişdi. İsa bir çox möcüzələr etmişdi ki, bu da həmvətənlərinin gözündə Onu peyğəmbərlərlə əlaqələndirirdi. Onun möcüzələri düşüncənin obyektləri idi və hisslərlə qəbul edilirdi. Bu möcüzələri görəən insanın şüuru, çox ehtimal ki, İsanın Allahdan gücə sahib olması nəticəsinə gələcək.

Ancaq iman daha çox şey tələb edir. Daha çox şey isə öz növbəsində imanı tələb edir. Çünki İsa, sadəcə, müəllim və ya peyğəmbər deyil, O, Allahın Oğlu, bəşər olmuş əbədi Kəlam idi.

İsa Nikodimin dostlarının ruhani cəhətdən gördüklərinin məhdudiyətlərini göstərərək cavab verdi: “Doğrusunu, doğrusunu sənə deyirəm: bir kəs yenidən doğulmasa, Allahın Padşahlığını görə bilməz” (Yəh 3:3). Nikodim İsanın yanına “gecə” gəlmişdi və bunun bir neçə mənası var. O, qaranlıqda yaşayırdı və bu qaranlığa yalnız “vəftiz” adlanan yeni doğulma vasitəsilə üstün gəlmək mümkün idi.

Nikodim hələ də inanmırdı. İsanın sözləri ona qərribə göründü, çünki o, təbii düşünürdü: “Yaşa dolmuş bir adam necə yenidən doğula bilər? O, ikinci dəfə anasının bətninə girib doğula bilərmi?” (Yəh 3:4). İsa yenə təkid edirdi, Nikodim isə inadkarlıqla şübhə edirdi.

Nəhayət, İsa nida etdi: “Doğrusunu, doğrusunu sənə deyirəm: biz bildiyimizi söyləyirik, gördüyümüzə şəhadət edirik, amma siz bizim şəhadətimizi qəbul etmirsiniz. Əgər Mən sizə yerdəki işlərdən danışanda inanmırsınızsa, göydəki işlərdən danışsam, necə inanacaqsınız?” (Yəh 3:11, 12). Nəyahət, İsa Özünü açıq tanıtdırır: “Heç kəs göyə çıxmayıb, yalnız göydən enmiş Bəşər Oğlu orada olub” (3:13). Onun missiyası “Ona iman edən hər kəs”-ə “əbədi həyat” verməkdir (bax Yəh 3:15).

Bir çox başqa insanlar kimi, Nikodim İsanı qeyri-adi bir insan, Allahın həvarisi kimi qəbul etmək istəyirdi, amma Allah kimi qəbul etmək istəmirdi. Bu, onları düşüncə məhdudiyətindən kənara çıxararaq inamın reallığına aparən xüsusiyyətdir. Mən demirəm ki, “qaranlığa atılmaq” onlar üçün ağılsızlıq və ya boş sözdür. Faktiki olaraq, mən əksini doğru hesab edirəm. Ona etibar edən həvarinin sözlərinə etibar etmək düzgündür. İsa peyğəmbərlərin etdiyi işləri görürdü və O, bu işləri daha böyük dərəcədə edirdi. İsa Ona etibar edən müasirlərinə Ona iman etmək üçün güclü səbəblər vermişdi. Bu gün də azad iradəyə malik olan bütün adamlar yenə də inanmağa aid qərarı özləri qəbul etməlidir.

İlahi həvarini tanımaq təbii inamın hərəkətidir və bu, insan şüuruna əsaslanır. Allahın əbədi Oğlunu görmək isə fəvqəltəbii inamdan daha az şey tələb etmir. Bu, ilahi lütfə əsaslanır. Lütf isə imana əsaslanır.

PEYĞƏMBƏRİN NİYYƏTİ

Nikodim “əlamətləri” xatırladır, ancaq əlbəttə, o, İsa Məsihin həyatında peyğəmbərliyin də yerinə yetirilməsini etiraf edir. Biz də bunu etiraf edirik və başqalarına bunu görməyə kömək etməliyik.

Erkən xristianlığın əsas inandırıcı arqumentlərindən biri “peyğəmbərliyin sübutu” idi. Kilsə Ataları və apologetlər böyük təfsilatlarla İsanın İsrailin peyğəmbərləri tərəfindən qabaqcadan xəbər verilən Məsihin müvafiq gəlişini nümayiş etdirdi. Əhdi-Ətiq İsanın şəxsiyyəti və missiyası haqqında hər kəsin həqiqəti müəyyən edə bilməsi üçün dəqiq və obyektiv ölçü vasitəsi olaraq istifadə edilirdi. Apologetika arqumentləri ikinci əsr Ataları İustinin, Melitonun və İreneyenin yazdığı cildləri doldurur, burada isə onların yüzlərlə qeyd etdikləri istinadların bəzilərinin nümunələridir:

- Məsih körpə kimi doğulacaq, ancaq “qüdrətli Allah” olacaq (Yeş 9:6-7).
- O, bakirə qızdan doğulacaq (Yeş 7:14).
- O, Bet-Lexemdə doğulacaq (Mik 5:2).
- O, padşah Davudun nəslindən doğulacaq (Yer 23:5).
- O, kor, axsaq və karlara şəfa verəcək (Yeş 35:5-6).
- O, dostu tərəfindən xəyanətə məruz qalacaq (Zəb 55:12-14).
- O, əziyyət çəkəcək və nifrət görəcək (Yeş 53:2-7).
- Onun ardıcılıarı Onu tərk edəcək (Zək 13:7).
- O, mismarlar və nizə ilə “deşiləcək” (Zəb 22:16, Zək 12:10).
- O, düşmənləri tərəfindən əzab çəkən və öldürülən “ədalətli adam” olacaq (Sül Müd 2:12-20).
- O, cinayətkarlarla birgə edam ediləcək (Yeş 53:12).

- Düşmənləri Onun geyimlərini cıracaq və Onun geyimi üçün püşk atacaq (Zəb 22:18).
- O diriləcək (Zəb 16:10, 30:3).
- O bütün millətlərə həqiqi Allahın nurunu gətirəcək (Yeş 60:3).

Siyahı səhifələri dolduraraq davam edir. İsanın həyatında bütün bu peyğəmbərliklər birləşdi və yerinə yetirildi. Bu, insanın fikrini heyratə gətirir, Allahın fikrində isə daim mövcud olub.

Bəlkə peyğəmbərliyə aid arqumentin güclü və ümumi effektini başa düşmək bizə bu gün çətindir. Biz peyğəmbərlərə əcdadlarımız kimi hörmət etmirik. İlk xristianlar üçün “peyğəmbərliyin sübutu” tarixi Yazıya istinad olub. İsanın həyatında baş verən hadisələr şahidlər tərəfindən təsdiq edildi; peyğəmbərlərin kitablarına bir çox əsr ərzində ictimaiyyət diqqət yetirirdi. Kilsə Atalarının yazılı dəlillərinə əsasən demək olar ki, “peyğəmbərliyin sübutu” qədim dünyaya aid edilən xristianlığın ən effektiv arqumenti olmuşdur. Bu, Həvarilərin İşləri kitabında aşkar olmasa da, hiss olunur. Aydındır ki, bu arqument həm Yəhudilər, həm də Yunanlar üçün inandırıcı dəlil olub; çünki məsələn, ikinci əsrdə yaşayan İreney bütpərəstlər üçün ondan istifadə edirdi.

Peyğəmbərliyin sübutu inanmaq, etibar etmək üçün güclü səbəbləri təklif edir. Möcüzələr kimi, peyğəmbərliklər də bizi fəvqəltəbii inama gətirib çıxara bilər. Bunlar, gələcək hadisələri həyata keçirərək və keçmişdə deyilən peyğəmbərlikləri təsdiq edərək tarixdə Allahın idarəçiliyinin göstəricisidir. Lakin onlar inamın fəvqəltəbii sirrini məntiqi nümayiş etdirmirlər və bizim hamımızı imana gətirmək üçün gücə sahib deyillər. İman Allahın verdiyi lütfdür və iman bizdən, yalnız Yaradanımıza deyil, İlahi Atamıza etibar etməyimizi tələb edir.

Nəyahət, bizim düşüncəmiz çox real, ancaq məhdud gücə malikdir. Düşüncəmiz zəmin hazırlaya, kötük və daşları kanarlaşdıraraq sahəni təmizləyə bilər, ancaq məbədi yalnız iman tikə bilər.

ƏLAMƏT DİLİ

Birinci üç İncildə qeyd edilən möcüzələr dördüncü İncildə “əlamətlər” adlanır. Müjdəçi müqəddəs Yəhyaya görə, möcüzə İsanın möhtəşəmliyinin güclü sübutudur, ancaq möcüzə digər böyük məqsədə də malikdir. İsa gözə görünən, maddi, tarixi “əlamətləri” daha böyük, gözə görünməyən, ruhani və qeyri-adi bir şeyi göstərmək üçün edir. Suyu şəraba çevirməsi Müqəddəs Evxaristiyanın daha böyük sirrini göstərən möcüzədir. Vəftizin suyu ilahi həyata yeni doğulmanın əlamətidir. Ancaq bizim fiziki gözlərimiz üçün bu ilahi sirlər gizlidir.

Nikodim ilə danışan İsa aydın qeyd etdi ki, vəftizin əlaməti “Səməvi Padşahlığı” görmək üçün bizə işıq verir. Bundan əlavə, vəftiz bizə yeni doğulma, yeni ailə, yeni ev verir. Vəftiz bizə inamın gözləri ilə xristianlığın sirlərini görmək üçün lütf verir.

İnamın lütfü sirləri bizə açır. Nəticədə iman edəndə biz görürük. Bu ruhani gözlər bizə inamı başa düşməyə, onu izah və müdafiə etməyə imkan verir.

Peyğəmbərlər qabaqcadan xəbər vermişdilər ki, Allahın lütfü vəd olunmuş torpaqdan və seçilmiş xalqdan daha uzağa getməlidir, bütün dünyaya, bütün millətlərə, bütün qeyri-yəhudilərə yayılmalıdır. Lütfkar Allah bizi həmin lütfün vasitəçiləri olmaq üçün yaratmışdır. Biz Məsihi qəbul etməyən teistlərlə görüşəndə inanmaq üçün onlara səbəblər verməliyik. Peyğəmbərlər və İsa kimi biz özümüz də inanmaq üçün ciddi əsaslar olmalıyıq.

II. MÜQƏDDƏS KİTABDAKI SƏBƏBLƏR

Altıncı səbəb:

Müqəddəs Kitabın etibarlılığı

KİLSƏNİN YEGANƏ BÜNÖVRƏLİYİ HAQQINDA

Hələ ki söhbətimizin əsas hissəsini qeyri-xristianlara – teistlərə, ateistlərə, aqnostiklərə və ya sekulyaristlərə həsr etmişdik. Lakin buna baxmayaraq, bu, müxtəlif, ancaq faydalı bir kateqoriyadır, ona aid adamların hamısının ümumi xüsusiyyəti var: onlar İsa Məsihin şəxsiyyətinə aid inamsızlığı və ya ən azı neytrallığı ifadə edirlər.

Əgər biz qeyri-Katolik xristianlarla, xüsusilə də Protestant Reformasiyasından yaranmış ənənələrə riayət edən xristianlarla danışsaq fərqli olur. Bu söhbətlərdə biz müzakirə üçün daha çox ümumi dilə, ümumi səbəbə və təmas nöqtəsinə malikik. Xristianlar İsa Məsihə, Allaha iman edirlər, günahın dünyanı korladığını və İsanın bizi günahdan xilas etdiyini bilirlər. Biz həmçinin Allahdan ilhamlanmış, nüfuzlu mətnə malik olan Müqəddəs Kitaba inanırıq. Katolik təliminə müvafiq olaraq, bütün qeyri-Katolik xristianlar (tam olmasa da) bizimlə birgə İsa Məsihə inanırlar.

Biz ayrılmış xristianlara daha yaxınıq. Yenə də, söhbətimiz bəzi xristianlarla daha asan, digərləri ilə isə daha çətin ola bilər. Biz qeyri-xristianlardan həddindən çox, başqa xristianlardan isə az fərqlənirik. Fərqlərimiz inamın və sədaqətin əsas sahələrinə aiddir, bunlar da çox mübahisəli məsələlərdir. Bizim fərqlərimiz daha çox ailə mübahisələrinə bənzəyir və hər bir polis sizə deyə bilər ki, bu mübahisələr çox təhlükəlidir. Doğma qardaş rəqabəti idman komandaları arasındakı ən gərgin rəqabətlərdən daha çox nifrətli potensiala malikdir.

Beləliklə, başqa xristianlarla söhbətlərimiz, həqiqətən, çox çətin ola bilər. Bəzən bizim fərqlərimiz o qədər kiçikdir ki, onları yalnız müdriklər və alimlər tam anlaya bilərlər. Lakin iman haqqında az bilən xristianlar bu fərqləri sadə bir ifadəyə çevirib

mübahisə etməyə hazırdırlar. Həvəslənib hər zaman dini söhbətə başlayırlar, amma ona hazır deyillər. Bu hallarda imanlılar bir-biri ilə mübahisə edir, eyni sözləri müxtəlif cür başa düşüb bir-birinə qulaq asırlar.

“Yer fındıqları” komiksini və cizgi filmini yaradan Çarlz M. Şulz məsələni daha aydın əks etdirir. Bir şəkildə o, bir kitabçadan tutan iki gənc adamı göstərir. Yazıda deyilir: “Siz mənə öz kitabçanızı verdiniz, mən isə sizə özümünkünü verdim... Bəs, indi biz nə edək?” Başqa bir cizgi filmində bir oğlan yerdə uzanıb Müqəddəs Kitabı səhifələyir, onun bacısı isə baxır. O, bacısına deyir: “Məni narahat etmə... Mən öz fikirlərimdən birini dəstəkləmək üçün Müqəddəs Kitabın ayəsini axtarıram”.

Bəzən biz Katolik olmağımızın səbəbləri haqqında başqa xristianlarla danışarkən o cizgi filminin qəhrəmanlarına bənzəyirik. Belə etməmək çətindir! Lakin biz fərqlərimizin nə olduğunu və nə üçün müxtəlif şeyləri eyni terminlərdən istifadə edərək adlandırdığımızı anlasaq, gülünc vəziyyətdə olarıq.

Biz təəccüblənməməliyik ki, Müqəddəs kitabda bəzi çətin, müəmmalı və sirli hissələr var. Allah Müqəddəs Kitabın və təbiət kitabının müəllifidir. Hər iki kitab öz iddialı şərhçilərini bəzən tengə gətirir. Əgər fiziklər və kimyaçılar öz məlumatlarının mənası üzrə razılığa gələ bilmirlərsə, imanlılar Müqəddəs Kitabın “aydın mənası” üzrə razılığa gəlməyəndə təəccüblənməməlisiniz.

Əvvəlki fəsillərdəki kimi, bu fəsildə də mən Katolik imanına aid səbəblərimizin bəzi ümumi xülasəsini təqdim edəcəyəm. Əvvəlki fəsillərdəki kimi, məsələnin tam tədqiqatlarını təqdim etməyəcəm, yalnız bəzi sualları qeyd edəcəm və katolik təliminin cavablarının bəzi növlərinə nəzər salacağam. Bu mövzuların hər birini dərinliklə izah edən apologetik və doktrinal əsərlər yazılıb ki, zəruri olduqda onları öyrənməyi sizə məsləhət görürəm.

TÖVBƏ VƏZİYYƏTİNDƏ QALMAQ ÜÇÜN SİZİN AYINLƏRİNİZ VAR

Bütün xristianlar Müqəddəs Kitaba hörmət edir və onu nüfuzlu mətn hesab edirlər. Katolik Kilsəsi öyrədir ki, Müqəddəs Kitab Allahın ilhamlı Kəlamıdır və buna görə səhsizdir. Müqəddəs Kitabı fərqli şərh edən bir çox Protestant bu əsas prinsiplərdə bizimlə razılaşırlar. Yaxşı olar ki, bu faktı biz əvvəldən müəyyən edək.

Bizi fərqləndirən birinci xüsusiyyət səlahiyyət strukturlarına aid Müqəddəs Kitab mətninin şərhidir. Klassik Protestantlığa görə, xristian üçün yeganə səlahiyyət Müqəddəs Kitabdır (*sola scriptura*) və Müqəddəs Ruhun köməyi ilə Müqəddəs Kitabın mənasını imanlı özü şərh edə bilər. Amma Katoliklər hesab edirlər ki, Əhdi-Cədid Müqəddəs Kitabın şərhinə aid bizə bələdçilik etmək üçün müəyyən təşkilatları təsis etdi. Bunlar Ənənələr və Kilsədir.

Biz Katoliklər sərbəst etiraf edirik ki, şərh edən cəmiyyətdə yaşayır və həmin cəmiyyət qarşısında məsuliyyət daşıyıyıq. Öz şərhlərimizi qədim alimlərin və möminlərin şərhləri, eyni zamanda Məsihin təlimi ilə müqayisə edirik.

Protestantlar da şərh edən cəmiyyətdə hərəkət edirlər. İstinad etdikləri mətnin “aydın mənası” əslində ənənəvi olaraq denominasiyaların şərhindən götürülüb. Onların cəmiyyətinə “aydın” olan məna başqa Protestantlar tərəfindən rədd edilir.

Protestant cəmiyyətlərində də ənənələr nəzərə çarpmadan əmələ gəlir və qəbul edilir. Həqiqətən, bunlar icma həyatının tərkib və mərkəzi hissələri ola bilər. Hər kəs güman edir ki, təcrübələr Müqəddəs Kitaba uyğundur (doğrudan da, onlar Müqəddəs Kitabın müəyyən şərhindən əmələ gəldilər), ancaq Katolik adətləri ilə müqayisədə onlar “Müqəddəs Kitaba əlavə” və ya “sadəcə, ənənə” deyil.

Mənim bir Müjdəçi dostum Messanı tənqid etməyə başladı və söhbətimiz belə davam etdi:

O dedi: “Sən bilirsən ki, mən sizin ibadətdə olmuşam və mən çox şeyi xoşladım. Ancaq bir şey çatmırdı”.

- O nədir ki?

- Sizin ibadətdə insanlara “İsanı şəxsi Allahım və Xilaskarım kimi ürəyimə qəbul edirəm” demək imkanı verilmir.

- Müqəddəs Kitabda bu varmı?

Mənim dostum təəccübləndi: “Nə?”

- Müqəddəs Kitabda bu varmı?

Dostum bir an fikirləşəndən sonra bunun Müqəddəs Kitabda olduğunu həmişə güman etdiyinə baxmayaraq, Müqəddəs Kitabda olmadığını etiraf etdi.

Bu, bir növ Katolik Messasında Müjdəçi ənənəsinin bir ayini, “liturqiya”sıdır. Bu, “mehraba çağırışlar” və “Günahkarın duası” ilə birlikdə Müjdəçi ənənələrinin bir hissəsidir. Hərfi mənada Müqəddəs Kitabda olmadığına baxmayaraq, Katoliklər bunun gözəl adət olduğunu etiraf edə bilər.

Ancaq biz bundan daha böyük bir iş görə bilərik. Biz göstərə bilərik ki, Katolik ibadətində İsanı şəxsi Allahı və Xilaskarları olaraq öz ürəklərinə qəbul etmələri üçün imanlılara imkan verilir. Keşis müqəddəs Çörəyi qaldıranda və “Dünyanın günahını aradan götürən Allahın Quzusudur” deyəndə, bütün icma İncildəki sözlərlə etiraf edir: “Ya Rəbb, mən layiq deyiləm ki, Sən mənim evimə girəsən. Ancaq bir söz söylə, onda qəlbim sağalacaq” (bax Matta 8:8). Sonra isə biz ürəklərimizə İsanı – Onun Bədənini, Qanını, qəlbini və ilahiliyini qəbul edirik.

Burada demək istəyirəm ki, bəlli olan məsələni ehtiyatla aydınlaşdırsaq, bizim üçün faydalı ola bilər. Protestant dostlarımızla birgə Müqəddəs Kitabın səlahiyyətini etiraf edə bilərik. Ancaq həm də nümayiş etdirə bilərik ki, Müqəddəs Kitab özünü təsvir edən və ya həqiqiliyini təsdiq edən kitab deyil. O, hər bir şərhçiyə hər xoş niyyəti eyni sadə mənə ilə açıqlamır. Müqəddəs Kitab hər yerdə mütləq şərhəddici cəmiyyətlərin yaranmasına gətirib çıxarır. Yalnız Müqəddəs Kitab əsaslandıqlarını etiraf etsələr belə, bu cəmiyyətlər öz ənənələrini, ayinlərini və səlahiyyət strukturlarını yaradırlar.

Əgər biz bunu yaxşı ediriksə, sonrakı müzakirəmiz üçün təmas nöqtəsinin daha geniş sahəsini tapa bilərik. Biz bir neçə əsas bənd

üzrə razılaşma əldə edə bilərik: Müqəddəs Kitabın səlahiyyəti var. Ənənənin və şərhedici cəmiyyətin bəzi forması mütləqdir və hətta zəruridir və ibadət təbii olaraq ayinə çevrilməyə meyllidir.

Sual belədir: “Allah müəyyən cəmiyyəti, müəyyən ənənəni və müəyyən ibadəti istəyirmi?” Biz Katoliklər hesab edirik ki, Allah onları istəyir və bizim bunu düşünməyə səbəblərimiz də var. Bizim tapşırığımız “Müqəddəs Kitab xristianları”-na bu səbəblərin həqiqətən Müqəddəs Kitaba uyğun olmasını göstərməkdir.

MƏTNİN MƏNASI

Səbəblərimizin Müqəddəs Kitaba uyğun olması barədə danışarkən biz bir qədər dəyişməliyik. Protestantlar kimi, Katoliklər də Müqəddəs Kitabın səlahiyyətinə böyük hörmət göstərirlər. Müqəddəs Kitaba yanaşmamızda bizim aramızda böyük fərq var. Bəzən Protestantlar və Katoliklər Müqəddəs Kitab haqqında danışanda elə təəssürat yarana bilər ki, onlar iki müxtəlif kitab barədə və iki müxtəlif dildə danışsınlar.

Biz başlanğıcdan bu fərqləri etiraf etməliyik və dostlarımızla dialoq aparmağa çalışmalıyıq, lakin Katolik inamımızı güzəştə getməməliyik.

Əsas çətinlik odur ki, Katoliklərin bir çoxu protestantların Müqəddəs Kitabı izah etmə metodundan narazıdırlar. Bu metod, “mətnin sübutu” adlanır və fərdi doktrinaları səlahiyyətləndirmək məqsədi ilə Müqəddəs Kitabın müəyyən ayələrinə dəstəkçilikdən ibarətdir. Ən pis halda bu metodla mətnləri kontekstdən çıxararaq onlardan ilkin müəlliflərinin niyyətində olmayan yolla istifadə edilə bilər. Protestant seminariyasının professorlarından biri bunu ittiham edərək deyirdi: “Siz sübut kimi istifadə etmək üçün kontekstdən mətni çıxaranda mənti bəhanəyə çevirirsiniz”. Bəlkə də məhz belə sui-istifadələr Katoliklərdə bu metoda qarşı güclü reaksiya doğurmuşdur.

Ancaq mən təklif etmək istəyərdim ki, klassik Protestant dostlarımızın “dillərini” öyrənərək onlara hörmət göstərək. Mümkün

qədər (yəni həmişə) biz onlara Katolik doktrinalarımıza və təcrübələrimizə haqq qazandıran Müqəddəs Kitab ayələrini söyləməliyik.

Etiraf etməliyik ki, Kilsə Katexizisində və ya yetkin yaşlı adamların dərslərində əksəriyyətimiz bunu etmirik. Ancaq Protestantların əksəriyyəti bunu edir və biz onların metodlarına hörmət etməliyik və onların başa düşəcəkləri yolla onlara cavab verməliyik.

Belə etsək, müxtəlif yollarla şahidlik etmiş İsadən nümunə götürmüş olarıq. Bəzən İsa, sadəcə kiməsə baxıb deyirdi: “gəl özün bax” (Yəh 1:46). Müqəddəs Kitabdan sübutları istəyənlərə isə İsa ayə ilə cavab verirdi: “Müqəddəs Yazıları və Allahın qüdrətini bilmədiyinizə görə yanılırsınız... Bəs ölümlərin dirilməsinə gəlincə, Allah tərəfindən sizə “Mən İbrahimin Allahı, İshaqın Allahı və Yaqubun Allahıyam” deyə söylənən sözü oxumamısınızmi? Allah ölümlərin deyil, dirilənin Allahıdır” (Matta 22:29-32. Bu mətn ÇIXIŞ 3:6 istinad edilir. Həmçinin bax Yəh 10:34).

“Mətnin sübutu” metodunun zəifliyi ondan ibarətdir ki, ziddiyyətli görünən Müqəddəs Kitabın ayələrini bir-birinə qarşı qoya bilər. Bu baş verəndə hansı tərəf qalib gəlir? Sübut edən mətnlərin sayı çox olan tərəfmi? Təəssüf ki, bu həmişə dəqiq metod kimi işləmir, çünki bu, Müqəddəs Kitab üzrə daha keyfiyyətli kompüter axtarış proqramına aid ola bilər!

Belə konflikt üçün xeyli imkanlar var. Orta əsrlərin xristianları bu çətinliklərin həllini ali təhsilin vacib hissəsi hesab edirdilər. Onlar belə çalışmaları “Sic et Non”, yəni “Bəli və Xeyr” adlandırırdılar.

Beləliklə, mən bu yanaşmada çətinliklərin olduğunu təsdiq edirəm. Həmçinin mən razılaşıram ki, “gəl özün bax” yanaşması çox vaxt ən müvafiq və effektivdir. Bəzəndə biz daha mülayim olaraq digər xristianlarla onlara rahat olan formada görüşməyə cəhd edirik. (Əgər bu kitabda qeyd etdiyim proqrama riayət etsək, Müqəddəs Kitabdakı əsl Katolik yoluna gəlib çıxacağıq. Bu, söhbətlərimizdə daha əmin olmağa bizə kömək edəcək).

Müjdəçilərin Müqəddəs Kitab ayələrindən sitat gətirmə metodu çox gözəl əzbərləmə təcrübəsinə işarə edir. Əzbərləmə son nəsillərdə artıq unudulan, amma öyrənmək üçün vacib metoddur. Amma İsanın dövründən Orta Əsrlərədək, həmçinin iyirminci əsrin ortalarına qədər əzbərləmə insanın gələcək təhsili üçün möhkəm təməl qoyurdu. Mən bir çox müjdəçi kilsələri tanıyıram ki, yeni imanlılardan yüzlərlə əsas Müqəddəs Kitab ayələrinin əzbərləmə kursunu keçməyi tələb edirlər. Müasir Katoliklərə bu, qeyri-adi görünə bilər. Ancaq bu, qədim katexizislərdə istifadə edilən əzbərləmə təcrübəmizdən çox fərqlənir. Müjdəçi kurslar Müqəddəs Kitab ayələrini müxtəlif mövzulara və ya həyati vəziyyətlərə görə təşkil edir. Qədim katexizislər də öz doktrinalarına aid sualları belə təşkil edirdilər. Beləliklə, həm Katoliklər, həm də Protestantlar gələcəkdə istifadə edəcəkləri doktrinaların saxlanılması üçün oxşar əzbərləmə metodlarından istifadə edirlər.

Əzbərləmənin öz yeri var və bəzi qeyri-Katolik xristianlara, ən azı, onların Allahın Kəlamını qəbul etmək söylərində onlara bənzəsək, yaxşı olar. Əsl dialoqda öz danışığı üslubumuzu həmişə təkid etmək nəzakətsiz hesab edilir. Biz istədiyimiz kimi fikirləşə bilərik, ancaq başa düşülən tərzdə danışmalıyıq.

Bir neçə fəsil geri qayıdaq. Ateistlərə şahidlik etmək barədə danışarkən nə üçün düşüncə və təcrübə anlayışlarından istifadə etdik? Nə üçün Müqəddəs Kitab ayələrindən olan sitatları yağış kimi onların üzərlərinə yağdırmayaq? Sadəcə, ona görə ki, ateistlər və aqnostiklər Müqəddəs Kitabın səlahiyyətini qəbul etmirlər. Belə şəhadət, yəqin ki, bəhrəsiz olar. Qeyri-xristianlarla danışarkən biz sağlam düşüncədən və ümumi dildən istifadə etsək, daha böyük uğur qazanarıq. Qeyri-Katolik xristianlarla danışanda isə Müqəddəs Kitabın özü bir-birimizi qarşılamaq üçün ümumi dili və təmas nöqtəsini təmin edə bilər.

Müqəddəs Kitabın (həm Əhdi-Cədidin, həm də Əhdi-Ətiqin) tarixi dəyərini yüksək qiymətləndirməkdən qorxmamalıyıq. Faktiki olaraq xəbərlərin yalnız ifşaçıları tərəfindən tərtib edilməsinə baxmayaraq, müasir arxeologiyanın və mətn tədqiqatının əksər

hissəsi Müqəddəs Kitabların şəhadətini, xüsusilə də Katolik şərhini dəstəklədi. Mən burada yalnız bir neçə müəllifin adını çəkə bilərəm, lakin onlar daha çoxlarını təmsil edirlər. Kennet Kitchenin “Əhdi-Ətiqin Etibarlılığına aid” kitabı akademik tədqiqatla tanış olan tənqidçiləri qane etməlidir. Kitchen Müqəddəs Kitab mətninin bir çox hadisələrinə aid əhəmiyyətli (və tez-tez təkzib olunan) təfsilatı üçün əsaslı tarixi əsasları təqdim edir, məsələn, Əhd Sandığı, İbrahimin adı və hətta insanların dövələri əhilləşdirməyə başladığı tarix! Aqnostik tarixçisi Vilyam Dever eyni materiala aid xeyli məşhur istinadlar etmişdir. N. T. Vrayt Əhdi-Cədidin tarixi məzmununun dərin və səmərəli şərhçisidir.

Müqəddəs Kitaba inanmaq yalnız müjdəçilərə aid deyil. Sübutların artan sayı göstərir ki, bu, ən düzgün tarixi yazıdır.

Əsas məsələ budur: biz apologetikamızda fəslə və ayəni sitat gətirəndə üzr istəməməliyik. Yəni də, bu və növbəti iki fəsildə mən Katolik inamının bəzi güclü Müqəddəs Kitab arqumentlərinə diqqət yetirmək istəyərdim.

ƏVVƏL HANSI YARANDI?

Biz Müqəddəs Kitabdan başlamalıyıq, çünki Əhdi-Cədid xristianlığın ilk nəslinin ən tam və ən etibarlı tarixi yazısıdır. Bu bizim təhlükəsiz başlanğıc nöqtəmiz olmalıdır. Biz həvari əsrindən dərhal sonra yaşayan nəsillərin şərhləri və təsdiqləri ilə Müqəddəs Kitaba aid şahidliyimizi dəstəkləyə bilərik, ancaq həmişə Müqəddəs Kitaba qayıtmalıyıq, Müqəddəs Kitab isə öz növbəsində bizi Kilsəyə gətirib çıxarır.

Müqəddəs Kitab Kilsəni yaratmır, Kilsənin mövcudluğuna səbəb deyil və ya Kilsənin təyin etdiyi sənədlərdən ibarət deyil. Müqəddəs Kitab Kilsəni nəzərdə tutur və öz həqiqiliyinin müəyyənləşdirilməsi məsələsində Kilsədən asılıdır.

Artıq qeyd etdik ki, Müqəddəs Kitab özü-özünü sübut edir. Həmçinin təkrar edirik: Müqəddəs Kitab Kilsəni nəzərdə tutur. Əhdi-Cədid “yeni yaranmış” Kilsəyə aid istifadəçi təlimatı deyil.

Kilsə Müqəddəs Kitablardan əvvəl yaranmışdır. Həqiqətən, dörd Müjdə kitablarından başqa, Əhdi-Cədid kitablarının hamısı hər şeydən əvvəl artıq yaxşı qurulmuş cəmiyyəti, onun xüsusi qaydalarını, təcrübələrini, həsretmə nümunələrini, səlahiyyət strukturunu və qərar qəbuletmə metodlarını təsvir edir. Həvarilərin İşləri kitabı həvarilərin şəhərlərə səfərləri zamanı Kilsənin təsis edilməsini qeyd edir. Həvari Paulun, Peterin, Yəhyanın, Yaqubun və Yəhudanın məktubları həvarilər tərəfindən qurulan və yayılan cəmiyyətlərin ümumi məsələləri və sualları barədə yazır. Vəhy Kitabı bu dünyəvi cəmiyyətlərə səmavi nöqtəyi-nəzərdən baxır; onlar artıq yetkin olmuşdur və hətta həvarilərin qoyduğu yollardan yayınmağa vaxtları da olmuşdur. Yenə də, bunların hamısı geniş yayılmış Kilsənin mövcud olmasını ehtimal edir, bu Kilsə uzun müddət əvvəl qurulmuşdur, onun məlum təlimi və təcrübəsi var idi.

Qeyd etməliyik ki, bildiyimizə görə, İsa Özü heç nəyi yazmadı və Öz şagirdlərindən heç vaxt bir şeyi yazmağı xahiş etməmişdi. İsa onlara mühüm əmrini verəndə “bunu edin” dedi, “bunu yazın” demədi və “bu” - Kilsəni formalaşdıran Onun Bədəninə və Qanının sirri idi.

Müqəddəs Kitab Kilsədən həmçinin başqa mənada da asılıdır. Kilsənin mövcudluğunu yalnız fərdi kitablar deyil, kitabların bütün toplusu da ehtimal edir. Hansı kitabların Əhdi-Cədidə daxil ediləcəyini, hansıların isə daxil edilməyəcəyini müəyyən edən bir səlahiyyət olmalı idi; çünki Müqəddəs Yazının kitabları ilhamlanmış mündəricata uyğun olaraq yazılmadı. Bir çox müqəddəs statuslu rəqiblər – müxtəlif həvarilərə aid edilən məktublar, “müjdələr” və “vəhylər” var idi; müxtəlif cəmiyyətlərdə bunlardan bəziləri hətta “Müqəddəs Yazı” hesab edilirdi.

Yalnız IV-V əsrdə təşkil edilmiş Kilsə bizim bu gün gördüyümüz formada Əhdi-Cədidi tərtib etdi; hərtərəfli tədqiqatdan, yepiskopların və yepiskop sinodlarının (məclislərinin) işindən sonra Müqəddəs Yazı bu formaya salındı. Bu proses ilk xristian nəsindən başlayaraq hər dövrdə yaşayan Katoliklərə tanışdır. Əhdi-Cədidin Müqəddəs Kitablarının tam xristian “kanonu” və ya siyahısı

müqəddəs Atanasius tərəfindən b.e. 367-ci ilində təsdiq edildi; ümumdünya səviyyədə isə yalnız 380-ci ildə Romanın Sinodu, Hippo və Karfagen məclisləri tərəfindən (b.e. 393, 397 və 417-ci illərində) qəbul olundu. “Əhdi-Cədidin apokrifləri” adlanan kitablar artıq nüfuzdan salınmışdı və buna görə də onları kanona daxil etmələri haqqında heç bir müzakirə olmayıb. Ancaq bir kitabı kanondan çıxartmaq tamam başqa məsələ idi. Son dəqiqəyə kimi səhv məlumat almış alimlər Vəhy Kitabının, İbranilərə Məktubun, Peterin İkinci Məktubunun və başqa kitabların kanondan çıxarılmasının lehinə dəlillər gətirdi. Kanonun tənzimlənməsi, əlbəttə, Allahın iradəsi idi, insanın gəldiyi nəticə, insan tədbiri deyildi.

Müəyyən toplu formasında olmasa da, bütün əsrlər ərzində Müqəddəs Yazılar mövcud idi. Onlar Kilsədə meydana çıxdı, Kilsə tərəfindən qorundu, elan edildi və gələcək nəsillərə ötürüldü. Müqəddəs Kitablara kanonlaşdıran Kilsə bir çox nəsil əvvəl onları yaratmışdır.

Protestant Reformasiyasından başlayaraq, bir çox adam Əhdi-Cədidə tapdıqları dəlillərə əsaslanaraq yenidən Kilsəni tikməyə cəhd etmişdir. Ancaq onlar iki min il əvvəl Kilsəni təsvir edən Əhdi-Cədidin sözləri üzrə razılığa gələ bilmirlər. Müqəddəs Kitablardan əvvəl gəlmiş, ilahi kömək vasitəsilə Müqəddəs Kitablara yaradan, təqibin və küfrün təhdidlərindən onları qoruyan, Müqəddəs Yazıları bir Kitaba toplamış Kilsəyə müraciət etmək daha ağıllı işdir. Bu gün özlərini xristian adlandıran hər kəsi bu kitab dəstəkləyir.

QEYD ETMƏYİNİZ ÜÇÜN

Kilsə haqqında istənilən müzakirədə katoliklərin Müqəddəs Kitabdan başlamaq fürsəti var, çünki Əhdi-Cədidin müəllifləri böyük əziyyətlə bütün sonrakı nəsillər üçün nümunəvi və normativ olan Kilsəni təsvir ediblər. O Kilsə bizim Kilsəyə çox bənzəyir. Gəlin bir neçə fərqləndirici və oxşar xüsusiyyətlərə nəzər salaq.

Biz İsa Məsihin həqiqi Kilsəsini necə tanıya bilərik? IV əsrdə Kilsə Ataları Müqəddəs Kitabın şəhadətinə nəzər saldı və Kilsənin dörd güclü xüsusiyyətini müəyyən etdi: Kilsə birdir, müqəddəsdir, katolikdir və həvarilərindir.

KİLSƏ BİRDİR

Müqəddəs Paul vurğuladı: Rəbb birdir, Allah birdir, beləliklə “Rəbb bir, iman bir, vəftiz bir”dir (Ef 4:5). Dəfələrlə o, Kilsəni “bir bədən” kimi təsvir edirdi, onu İsanın Öz Bədəninin bütövlüyü və nadirliyinə aid edirdi (Rom 12:5; 1Kor 10:17, 12:12-13; Ef 2:16, 4:4; Kol 3:15). Müqəddəs Paul etiraf edir ki, xristianlar müxtəlifdir və çoxdur, ancaq o, Kilsənin birliyini təkid edir və onun birliyini müqəddəs terminlərlə təsvir edir: “çünki istər Yəhudi, istər Yunan, istər qul yaxud azad, hamımız bir bədən olmaq üçün bir Ruhla vəftiz olunmuşuq və hamımız eyni Ruhdan içirilmişik” (1Kor 12:13). Xristianlar ümumi vəftiz və Evxaristiya vasitəsilə bir-birinə bağlıdır. Allah Kilsəni elə böyük lütf ilə təmin etmişdir ki, hətta mələklərə belə, Allahın planı Kilsədə açılır (Ef 3:10).

Bəzi adamlar “Kilsə, sadəcə, ruhani və ya sadəcə, məcazi reallıqdır” deyə etiraz edirlər. Ancaq Məsihin “Bədəni” kimi Kilsə haqqında danışanda Paul belə düşünmürdü. Çünki bədən can ilə təmin edilən varlığın görünən hissəsidir. Yazılarında bir çox metaforadan istifadə edən müqəddəs Paul, sadəcə, ruhani Kilsəni təsvir etmək istəyirdisə, o, Kilsəni Məsihin “canı” adlandırırdı və “bədən” sözündən istifadə etməzdi.

Əgər “bədən” metafora kimi fərqli mənə daşıyarsa, o, görünən birliyə işarə etməlidir. İsa Özü Kilsənin birliyinə aid dərin arzunu ifadə etdi. Bir çox Əhdi-Ətiq ayələrini söyləyərək İsa söz verdi: “... beləcə tək sürü, tək Çoban olacaq” (Yəh 10:16).

Biz əmin ola bilərik ki, nə İsa, nə də müqəddəs Paul fərqi ört-basdır edən qeyri-müəyyən birlik barədə danışmırdı. Əksinə, müqəddəs Paul deyir: “Ey qardaşlar, Rəbbimiz İsa Məsih naminə

sizə yalvarıram: hamınız həmfikir olun. Qoy aranızda dəstəbazlıq olmasın, eyni düşüncədə və eyni ağılda birləşin” (1Kor 1:10).

Bütün etnik, milli və mədəni sərhədlərdən üstün olan belə birliyə yeganə namizəd Katolik Kilsəsidir. Bu, bir inamı etiraf edən vahid, əsrlər boyu və bütün dünyada dəyişməz Məsihin Bədənidir. Yalnız “Müqəddəs Kitabı” etiraf edən və Katolik Kilsəsindən ayrılan xristianların hərəkəti on minlərlə denominasiyaları toplamışdır. Bu xristian bədənəri bir-birindən bağışlanmanın təbiəti və xarizmatik ənamların mənası, vəftiz olunmaq üçün müvafiq yaş və Rəbbin Süfrəsinin təşkilinin optimal vaxtı, abortun və evtanaziyanın mənəviyyəti, ruhanilərin vəzifəsi və funksiyası, hətta xristianların ibadət edəcəyi həftənin günü kimi əsas məsələlərdə fərqlənir. Bu şərhələrin çoxu bir-birinə ziddir və bir-birini istisna edir. Lüteranlar və Baptistlər kimi böyük denominasiyaların ayinlərin təbiətinə aid böyük fikir ayrılıqları var. İsa və müqəddəs Paul Kilsənin birliyini təsvir edərkən belə nizamsızlığı nəzərdə tuta bilərdimi?

Bəzi denominasiyanı Əhdi-Cədidin Kilsəsi ilə müqayisə edin. Əhdi-Cədidin Kilsəsi vahid bir kilsə idi; ondakı “kilsələr” denominasiya və ya doktrinaya görə deyil, yalnız coğrafi cəhətdən bölünmüşdür. Belə müxtəliflik rədd edilir. Yeganə rastlaşdığımız xristian qrupu Nikolaçılardır ki, doktrina yayılmaları səbəbindən onlara aid təəssüf edilir (Vəh 2:15).

Katolik Kilsəsindən kənarda rəqabət aparən və Müqəddəs Kitabı öz əsasları olaraq iddia edən bir çox səs mövcuddur. Katolik Kilsəsində isə bir səs mövcuddur. Bu, dövrlər ərzində eşidilən Məsihin səsidir.

Kilsə iki minillik ərzində məskunlaşmış hər bir yerdə, hər qitədə vahiddir.

Həvarilərin İşləri kitabından götürülmüş kilsənin təsviri əslində Kilsənin tarixində istənilən vaxtda və Allahın yaratdığı yer üzünün istənilən nöqtəsində Kilsəyə aid edilə bilər: “Onlar da özlərini həvarilərin təliminə, hər şeydə şərik olmağa, birgə çörək bölməyə və duaya həsr etdilər” (Həv. 2:42). Katolik Kilsəsi hara getsə, adamlar

həvari doktrinasını eşitmək, bölünən çörəyi qəbul etmək, ənənəvi duaları etmək üçün yığışır.

Bu, o demək deyil ki, Katolik Kilsəsində oturacaqlarda heç bir deyingənlər, qiyamçılar, heç bir təfriqəçilər və ya heç bir günahkarlar yoxdur. Ancaq Həvarilərin İşləri kitabının səhifələrində rast gəldiyimiz Xananya və Səpfiyə (Həv. 5:1-11), Samariyalı sehbəz Şimon (Həv. 8:9-24) kimi insanlara baxmayaraq, Kilsə bir olaraq qalır. Həmçinin, Paulun Korinflilərə Birinci Məktubunda xatırladığı peşman olmayan günahkarları yada salın.

Kilsə həm ilahi, həm də bəşəridir. Bu onun özündə təcəssüm etdirdiyi həyatının sirridir. Allah insan olanda Onun çarmıxa çəkilmiş bədəni çirk və tüpürcəklə örtülmüşdü. Hər dövrdə Kilsədəki günahkarlar (biz hamımız günahkarlarıq) Məsih Bədənində olan çirkdir.

Katolik təcrübəsində hətta günahkarlar belə, Kilsənin birliyinə şahidlik edir! Roman yazan Ceyms Coys Katolik Kilsəsini “BHG” (ingiliscə “HCE”) - “Buraya Hamı Gəlir” adlandırdı.

“Sirr” sözü burada vacibdir, çünki bu sözü müqəddəs Paul Kilsəyə aid edir (Ef 5:32). SIRR – inam ilə tanınan, nəzərdən gizli olan bir şeydir. Biz Kilsəyə baxanda onun insan elementini, sosioloji fenomeni eşidir və görürük. Ancaq inamın gözləri ilə müqəddəs Paul kimi, əsl sirri, vahid və həqiqi, yeganə “Məsih Bədənini” fərqləndirməliyik. Bu, gözə görünməyən bir şeyi təsdiq etməkdir. Bu, fəvqəltəbii inamın məsələsidir.

KİLSƏ MÜQƏDDƏSDİR

Əhdi-Cədid Kilsəni çox vaxt müqəddəs adlandırır. Kilsə “müqəddəs millət”dir (1Pet 2:9). O, Məsihin Gəlinidir (Ef 5:31, 32). O, “canlı Allahın məbədidir” (2 Cor 6:16). Əvvəl qeyd etdiyimiz kimi, Kilsə Məsihin müqəddəs Bədənidir.

Kilsənin üzvləri “müqəddəs” və ya möminlərdir (Həv. İş. 9:13; 1Kor 6:1).

Həm Əhdi-Ətiqdə, həm də Əhdi-Cədidə müqəddəslik anlayışı Müqəddəs Kitaba əsaslanan dinin mərkəzidir. Peyğəmbər Daniel əvvəlcədən görür ki, “Sonra padşahlığı Haqq-Taalanın müqəddəsləri alacaq, əbədi və daim padşahlığa sahib olacaq” (Dan 7:18).

Müqəddəslik üçün istifadə edilən yəhudi sözü “kidduşin”dir. Hərfi mənə “ayırmaq”, xüsusi məqsəd üçün ehtiyat olaraq saxlamaq, məbəd binasının başqa binalardan fərqli olduğu kimi, Şənbə gününün başqa günlərdən fərqli olduğu kimi və gəlinin öz nişanlısı üçün “ayrılıb” saxlanıldığı kimi. (Əslində, “kidduşin” sözünün mənası “toy”dur). Allahın müqəddəs insanları, sadəcə, Onun məxluqları və ya xidmətçiləri deyil (əslində, bu da böyük şərəfdir). Onlar Allahın yaradılışının tacı, yaradılışının uca izzəti, Onun sevimli oğulları və qızları olmaq üçün bütün məxluqlarından ayırdığı adamlardır.

Kilsədə Allahın ilahi həyatı olduğuna görə Kilsə müqəddəsdir. Məsihin Bədəni olan Kilsə Məsihin həyatına sahibdir və Məsihin həyatını insanlara ötürür. Kilsənin üzvləri müqəddəsdir, çünki vəftiz vasitəsilə onlar ilahi təbiətə şərik olanlardır (2Pet 1:4). Bu, lütfün mənasıdır: Allah bizimlə Öz həyatını paylaşır.

Kilsənin müqəddəs hesab etdiyi adamlar Allahın lütfü ilə nümunəvi əlaqədə yaşayan adamlardır. Çox vaxt bu lütf səxavətli qəhrəman həyatı, şəhid ölümü və ya böyük möcüzələr göstərmə kimi zahiri əlamətlərdə təzahür edir.

Biz isə burada ehtiyatlı olmalıyıq. Adamların bir çoxu bu gün müqəddəsliyi salehlik və ya düzgün davranış hesab edir, ancaq bunlar eyni şey deyil, baxmayaraq ki, bu iki keyfiyyət eyni insanda birgə mövcud olmalıdır. (Bu, “bəraət qazanma” və “təqdis olunma” sözlərinin hərfi mənalarıdır. Biz “ədalətlini edənlik” “və müqəddəs edilənlik”). Müqəddəslik ilahi həyatdır, möminin həyatında və ölümündə özünü göstərən Məsihin həyatıdır. Şəhiddə bu həyat açıq və ən ali yolla təzahür edilir. Məhz Məsihin həyatı bizdə hörmət və ehtiram oyadır.

Qədim Kilsə şəhidlərə hörmət edirdi. Biz bunu Əhdi-Cədidə (İbr 11:35-38, Vəhy 6:9-11) görürük. Ancaq ilk xristianlar

şəhidlərdən başqa bir qrupa da hörmət edirdi. Bəzi müəlliflər başqa qrupa aid insanları təsvir edərkən onları “qan tökülmədən əzab çəkənlər” adlandırırdı. Onlar zorakılıqdan deyil, adi həyatda özlərindən imtina edərək ölmüş insanlar idi. Bu xristianlar Məsih və Onun Padşahlığı naminə ailə həyatından imtina etmişdilər. Onlar Kilsənin nikahsız üzvləri və Ona həsr olunmuş bakirələri idi.

İsa “...elələri də var ki, Səməvi Padşahlıq uğrunda özlərini xədim sayırlar” (Matta 19:12) deyərək nikahsız insanları tərifləyir. Qədim dünyada hərəmağalar padşahın sarayında xədim olunmuş adamlar idi; bunların əksəriyyətinə padşahın hərəmxanasını mühafizə etmək tapşırılırdı (Həv 8:27). Onlar seksual əlaqəyə bacarıqsız idilər və padşahın başqa nazirlərindən fərqli olaraq, ölkənin məsələlərində yayınmadan və ya nəfs hiss etmədən iştirak edə bilirdi. Ancaq İsa fiziki cəhətdən xədim olunmuş insanlar haqqında danışmır. O izah edir ki, Yeni Əhdə cinsi əlaqədən və nikahdan imtina edən adamlar olacaq. Onlar Kilsəni, padşahlar Padşahının həqiqi gəlinini mühafizə edəcəklər. İsa nəticədə qeyd edir ki, bu, hər kəs üçün deyil, “Bunu qəbul edə bilən qəbul etsin” (Matta 19:12).

Müqəddəs Paul Korinfilərə Birinci Məktubunda 7-ci fəslin böyük hissəsini bakirə qızlara həsr edir. Nikahın faydasını təsdiq edən müqəddəs Paul öz şəxsi təcrübəsinə istinad edərək nikahsızlığın üstünlüyünü dəfələrlə qeyd edir (ayələr 1, 7, 8, 27-35, 38, 40). Vəhy Kitabı sağ ikən artıq cənnətdə olan insanlar kimi Məsihi sərbəst izləyən bakirələri və nikahsızları təqdim edir: “Bunlar özlərini qadınlarla ləkələməmiş şəxslərdir, çünki bakirdirlər. Quzu hara getsə, onlar da Onun ardınca gedir. Onlar Allah və Quzu üçün nübar olaraq insanlar arasından satın alındı” (Vəhy 14:4). İsa Özü səməvi həyatın şərti olan nikahsızlığını vurğulayırdı (Mark 12:25). Müqəddəs Paul isə bakirə qızlara “bu dünyanın işlərindən faydalananlar bu işlərdən uzaq olanlar kimi olsunlar, çünki bu dünyanın indiki vəziyyəti keçib-gedir” deyir (1Kor 7:31).

Xristianlığın ilk əsrlərində Kilsə imanlıları bakirəliyə və nikahsızlığa hörmət edərək izləməyə çağırmaqda davam edirdi və

tez-tez bunu təsdiqləməq üçün Əhdi-Cədidən nümunələr gətirirdi. Erkən xristianlığın apologetindən biri müqəddəs Afrahat qeyd edirdi ki, nikahsızlıq, sadəcə, Əhdi-Cədidin deyil, həmçinin Əhdi-Ətiqin xeyir-duasıdır. O göstərdi ki, Musa İsrail xalqını təqdis edəndə onlar müvəqqəti öz nəfslərini saxlamalı idi (Çıx 19:10, 15); Yeşua, Yeremya, Elişa və İlyas nikahsız idi. Yeremya Allahın açıq-aşkar əmri ilə subay qaldı (Yer 16:2). İbadət zamanı normal nikah əlaqələrindən çəkinmək İsrailin keşişləri üçün adi adətə çevrildi.

Bu, nikahın və cinsi əlaqənin pis və ya “çirk” olduğunu güman etmir. Nikahsızlıq qurban verilənin dəyərinə görə müqəddəsdir. Heç kəs zibili mehraba qoyaraq Allaha həsr etməyə cəhd etməz. Nikah və cinsi əlaqə bizim xeyirxah Allahımızdan olan çox yaxşı ənamdır. Ancaq xristianlar və hətta xristianlardan əvvəl olan peyğəmbərlər və kahinlər Allah naminə yaxşı olan bir şeydən imtina etməyi arzulayırdı. Onlar müqəddəsliyin rəmzi olaraq özlərini ayırırdılar. Müqəddəslik, yəni “kidduşin” - Allahın Öz gəlini olan Kilsə ilə toyudur.

Müqəddəsliyin əlaməti Müqəddəs Kitabda çox qabarıq şəkildə əks olunur. Müqəddəslik qədim Kilsədə, orta əsrlər Kilsəsində və sonrakı əsrlərdəki Kilsədə mövcud idi. Bu gün mən yalnız Roma katolik Kilsəsini müqəddəslik əlamətinin açıq-aşkar olduğu yeganə xristian Kilsəsi hesab edirəm. Nikahsızlıq müqəddəsliyin cəmi deyil, ancaq vacib və Müqəddəs Kitaba uyğun olan əlamətdir. Ədalət, möcüzələr, sədaqət və bütün başqa əlamətlər müqəddəslikdə geniş ölçüdə rol oynayır.

KİLSƏ KATOLİKDİR

Bir çox adam bu gün “katolik” sözünü Presbiterian və ya Baptist denominasiyasına aid olan bir söz kimi qəbul edir. Ancaq faktiki olaraq bu, denominasiyanın əksidir. Katolik - “universal”, ümumdünya mənasını daşıyır. Həmin bu universallıq İsanın Kilsə üçün arzuladığı keyfiyyətdir. İsa deyirdi: “Göydə və yer üzündə bütün səlahiyyət Mənə verilmişdir. Beləliklə, gedin, bütün millətləri Mənim şagirdim edin; onları Ata, Oğul və Müqəddəs Ruh adı ilə vəftiz edin; sizə əmr etdiyim hər şeyə riayət etməyi onlara öyrədin. Budur, Mən dövrün sonuna qədər hər gün sizinləyəm” (Matta 28:18-20). Belə universallıq bir çox Əhdi-Ətiq peyğəmbərliklərinin yerinə yetməsi nəticəsində yarandı: “Ona hakimiyyət, izzət və padşahlıq verildi ki, bütün xalqlara, millətlərə və dillərə mənsub adamlar Ona xidmət etsin. Onun hakimiyyəti sona yetməyən əbədi hakimiyyətdir. Onun padşahlığı əsla yox olmayacaq” (Dan 7:14).

İsa Öz səlahiyyətini Kilsəyə ötürdü və beləliklə, İsanın səlahiyyəti genişlənərək hər yerə və bütün dövrlərə yayıldı. İsanın səlahiyyəti həmişə və hər yerdə olacaq. Kilsə coğrafi regionda və ya müəyyən dövrdə təcrid edilmiş fenomen deyil. Kilsə heç bir siyasi partiyaya və ya idarə edən sülaləyə mənsub deyil. Kilsə heç bir dilə və ya dil qruplarına mənsub deyil. Bunu Müqəddəs Ruh birinci Pentikost bayramında dillərin ənəmi vasitəsilə nümayiş etdirmişdir (bax Həv 2: 4-11).

Kilsənin birliyində qeyri-müəyyən və ya aydın olmayan bir şey yoxdur. Məsihin Bədənini yoldaşlıq, Həvarilərin təlimi, çörəyin bölünməsi və duaları kimi cəhətlərdən tanımaq olar (Həv 2:42). Harada olduğundan asılı olmayaraq, Kilsə həmişə belədir.

Başlanğıcdan xristianlar İsa Məsihin Kilsəsini təsvir etmək üçün yunan “katholikos” sözündən istifadə edirdilər. Bu, “bütöv olana mənsubluq” və ya sadəcə, “universal” mənalı “kata hole” sözündən yaranıb. Müqəddəs Kitabdan başqa ən qədim ədəbi yazılar bunu təsdiq edir. Antioxiyalı İqnati b.e. 105-ci ilində Smirna şəhərinin xristianlarına ünvanladığı məktubda yazmışdı: “İsa

Məsihin olduğu yerdə Katolik Kilsəsinin olduğu kimi, yepiskop olan yerdə də toplantı olur”. Bir neçə il sonra həmin söz İqnatinin yaxın dostu, şəhid Polikarpın yazısında qeyd olunur. Sənəd “müqəddəs və hər yerdə olan Katolik Kilsəsinə” ünvanlandırılmışdır. Bu ifadələr müəyyən həvari ardıcılığı ilə əlaqəlidir. Polikarp həvari Yəhyanın şagirdi idi, ola bilsin ki, İqnati də həvari Yəhyanın şagirdi olub.

Katolik təlimi və ibadəti bütün dünyada və bütün tarix boyu diqqətəlayiq birliyi nümayiş etdirir. Kilsə, sadəcə, eyni deyil, çünki üslublar və ifadələr yerli dilə və ənənəyə müvafiq olaraq dəyişir. Ancaq yenə də, yerli kilsələr ümumdünya kilsə ilə, yəni Məsihin bədəni ilə eynidir. İlk xristianlar çörəyin bölünməsinə və dualara aid Həvarilərin İşləri Kitabındakı hissəni böyük məmnunluqla qəbul edirdilər. Artıq bu, Yerusəlim Kilsəsinin deyil, universal (yəni Katolik) Kilsəsinin nümunəsi idi. Təxminən b.e. 150-ci ildə müqəddəs İustin yazmışdır: “Adamların elə bir irqi yoxdur ki, onların arasında çarmıxa çəkilmiş İsanın adı ilə dualar və Evxaristiya təklif edilməsin”. Bu, hər yerdə belədir. Bu, katolik olmaq deməkdir. Bunun fərqləndirici xüsusiyyəti çörəyin bölünməsi, yəni Messadır.

Qədim Atalar Əhdi-Ətiqdəki Malakinin peyğəmbərliyini Messaya aid etmişdirlər: “Günəşin çıxdığı yerdən batdığı yerə qədər Mənim adım millətlər arasında əzəmətli olacaq. Hər yerdə adıma buxur yandırılacaq, pak təqdimlər gətiriləcək. Çünki millətlər arasında adım əzəmətli olacaq” (Mal 1:11). Həmin sözlərə tanıdığımız ən erkən Evxaristiya dualarında təsadüf olunur. Bu dualara həmçinin „Didache“ sənədindəki dua da aiddir. Onun mərasimə aid hissələri b.e. 48-ci ilinə aiddir. Bu cür qədim tarixdə Messa artıq hər yerdə mövcud idi, çünki Kilsə Katolik kilsəsi kimi başa düşülürdü.

Lakin bəzi adamlar bu gün “Roma-Katolik” termini ziddiyyətlidir deyə etiraz edir, çünki “katolik” sözü bütün dünyaya aiddir, Roma isə, sadəcə, bir şəhərdir. Ümumdünya Kilsə isə Romaya üz tutur, çünki məhz bu şəhərdə həvarilərin başbiləni Peter hökm etdi və öldü. O öləndə Kilsə Həvarilərin İşləri Kitabı 1:20-də

qeyd edilən əmri yerinə yetirdi: "... yazılıb: "Məskəni viran olsun, kimsəsiz, boş qalsın" və "Vəzifəsini başqası tutsun" ". Peterin ardınca gələnlərdən biri Klement adlı bir nəfər idi. O artıq birinci əsrin ortasında Romanın katolik səlahiyyəti barədə şahidlik etmişdir! Ehtimal var ki, artıq b.e. 69-96-cı illəri arasında müqəddəs Klement, Korinfdə yerləşən icmanı intizama öyrətmək məqsədi ilə onlara məktub yazırdı. Öz etirazlarını bildirəndən sonra o dedi: "Əgər siz Müqəddəs Ruh ilə yazdığımız göstərişlərə itaətkarlıq göstərsəniz, bizə sevinc və şənlik vermiş olarsız". Beləliklə, Roma Kilsəsi və xüsusilə Klement adlı bir nəfər Müqəddəs Ruhun səlahiyyəti ilə yer üzündə danışdı və həmin səlahiyyətli sözlər bütün dünyadakı xristianlara yayılırdı.

Kilsə Ataları Romanın üstünlüyü barədə kifayət qədər şahidlik edirlər. Təxminən 105-ci ildə Antioxiyalı müqəddəs İqnatius yazırdı: "Roma Kilsəsi Allaha, şərəfə, təbrikə, tərifə, müvəffəqiyyətə, əziz tutulmağa layiq və sevgidə üstün olan Məsih qanununu qoruyan Kilsədir". Bu, hər dövrdə "sevgidə üstün olan" Kilsədə Romanın yerinə yetirməyə davam etdiyi rolun yaxşı xülasəsidir. Bir neçə il sonra, b.e. 190-cı illərdə bugünkü Fransada xidmət edən Asiya yepiskopu müqəddəs İreneus ən ehtiramlı sözlərlə yazırdı: "Roma kilsəsi baş kilsə olduğuna görə hər bir kilsə, yəni hər yerdə olan imanlılar onunla həmfikir olsunlar. Roma Kilsəsində həvari ənənəsi həmişə qorunmuşdur". Yenə də, çox erkən tarixdən başlayaraq ümumdünya Kilsəsi, yəni hər yerdə olan imanlılar rəhbərlik və dəqiq təlim almaq üçün Romaya üz tuturdu. Növbəti əsrlərdə müqəddəs Atanasius, müqəddəs İoann Xrisostom, Qeysərli müqəddəs Basil, müqəddəs Avqustin, İskəndəriyyəli müqəddəs Kiril kimi xristianlığın böyük adlarına rast gəlirik. Onlar çətin vəziyyətlərdə qərar verə bilmək üçün həmişə Romaya müraciət edirdilər.

Hal-hazırkı Fransa, Türkiyə və Misir adlandırılan torpaqlara qədər yayılan bütün bu adamlar üçün Roma birliyi təmin edən və Kilsəni ümumi edən bir nöqtə idi.

Bu birlik Həvari Peterin davamçısı Roma papasının şəxsində fərdiləşdirilir. Bu mövzu kitabın sonrakı fəslində daha tam müzakirə ediləcək.

KİLSƏ HƏVARİLƏRİNDİR

Kilsənin dördüncü xüsusiyyətinə nəzər salarkən vurğulamaq istəyirəm ki, bunlar Kilsə Atalarının güman və ya icad etdiyi xüsusiyyətlər deyil. Bunlar dua edərək yaşayan və Müqəddəs Kitabı diqqətlə oxuyan ilk xristianların Kilsədə gördüyü fərqləndirici xüsusiyyətlərdir. Biz Müqəddəs Kitaba çox uyğun olan bir şey haqqında danışırıq. Bu dörd xüsusiyyəti qoruyub saxlayan iman rəmzləri Kilsənin tərtib etdiyi və Müqəddəs Kitabın aydın təsdiqidir. Beləliklə, Ataların dediklərini rədd edən xristianlar fəlsəfə və ya siyasət haqqında mübahisə etmir, ancaq Müqəddəs Kitabın şərhini haqqında mübahisə edirlər. Onlar İsanın dövrünə və mədəniyyətinə daha yaxın olan adamların şərhini qəbul edirlər. Onlar Müqəddəs Kitabın bir çox nəsil tərəfindən təsdiq edilən və indiki vaxta qədər müqəddəs sayılan şərhələrini rədd edirlər. Protestantlarla Katoliklər arasında olan ziddiyyətlər bəzi adamların zənn etdiyi kimi “Müqəddəs Kitaba zidd olan ənənə” məsələsi deyil, Müqəddəs Kitabın fərqli şərhinə aid məsələdir.

Həvarilik Kilsənin dördüncü xüsusiyyətidir; bu, Əhdi-Cədidə çox vacib hesab edilən keyfiyyətdir. Müqəddəs Paul yazır: “Deməli, artıq yad və qərib deyilsiniz, siz müqəddəslərlə birgə vətəndaş və Allah ailəsinin üzvüsünüz. Həvarilərlə peyğəmbərlərin təməli üzərində tikilmisiniz, guşədaşı isə Məsih İsa Özüdür” (Ef 2:19-20). Müqəddəs Yəhya Həvarilərin səmavi Yerusəlimin divarlarının “on iki təməli” olduğunu bizə göstərir (Vəhy 21:14). Allahın ailəsi, səmavi şəhər, yəni Kilsə, öz həvariliyinin möhkəm təməlində dayanır. Kilsə bir neçə mənada həvariliyə malikdir: Birincisi, ona görə ki, Kilsənin təməli həvarilərdə qoyulub, onların təlimlərini və ənənələrini qoruyub-saxlayır; bu təlimlər və ənənələrlə idarə

olunaraq davam edir; qanuni ardıcılıq vasitəsilə Kilsə Həvarilərin bütün mirasını almışdır.

Nəsil ağaclarının Müqəddəs Kitaba əsaslanan inama yad olduğunu hesab edən hər kəs bəlkə heç vaxt Müqəddəs Kitabı oxumayıb. Həm Əhdi-Ətiqdə, həm də Əhdi-Cədidə nəsil ağaclarına böyük diqqət yetirən müəlliflərə rast gəlirik. Yaradılış 10-11, Matta 1, Luka 3-ə fikir verin. Nəsil ağaclarına ayrılan diqqət İsa Məsihin gəlişi ilə ləğv olunmadı. Yuxarıda gördüyümüz kimi, həvarilər davamçılarını seçməkdə ehtiyatlı idilər (bax Həv. İş. 1, 20-26). Müqəddəs Peterin istinad etdiyi “Vəzifəsini başqası tutsun!” Zəbur 109:8 ayəsi bunu aydınlaşdırır. Burada “vəzifə” sözü Yunan sözü “episkopen”-in tərcüməsidir (hərfi tərcüməsi “nəzarətçi”dir). Bizim “yepiskop” sözü də bu sözdən əmələ gəlib. Luka burada həvarinin “vəzifəsini” müzakirə edir. Kilsə artıq o vaxt həvariyyə “yepiskopun” vəzifəsini aid edirdi.

Müqəddəs Peterin və Paulun əməkdaşı Romalı müqəddəs Klement sonrakı illərdə bu adamların öz həvariliyini necə davam etdirdiyini təsvir edirdi. “Şəhərlərdə və kəndlərdə, hər yerdə vəz edərək Ruhun təsdiqi ilə ilk imana gələnləri gələcəkdəki imanlıların yepiskopları və dyakonları təyin edirdilər. Bu, heç də yenilik deyildi çünki əslində qədim zamanlarda yepiskoplar və dyakonlar barədə yazılmışdır. Müqəddəs Kitab bir yerdə deyir: “mən onların yepiskoplarını ədalətlə, onların dyakonlarını isə imanla təyin edəcəyəm”.

Klement həmçinin onun sələflərinin bunu nə üçün etdiyini izah edir: “Həvarilərimiz yepiskopun vəzifəsinə aid ixtilaflar olacağı barədə Rəbbimiz İsa Məsihdən eşitdilər. Məhz buna görə də əvvəlcədən biliyə malik olduqları halda onlar yuxarıda göstərilən şəxsləri təyin etdilər. Sonra bunun davamını təmin etdilər ki, əgər onlar öz xidmətlərinin öhdəsindən gələ bilməsələr, başqa təsdiq almış adamlar onları xidmətdə əvəz etsinlər”.

Beləliklə, ardıcılıq qırılmadan davam etmişdir. Müqəddəs İreneus b.e. 190-cı illərdə erkən papalar haqqında yazırdı, sanki

bunlar qədim tarixə aid idi! Əslində bu, qədim tarix idi. O, öz dövrünə qədər hər adı diqqətlə, ardıcılıqla qeyd etmişdir.

Biz də öz dövrümüzə qədər bu siyahını davam etdirə bilərik. Çünki Kilsə Müqəddəs Kitabın səhifələrindəki ilk həvarilər kimi, bu gün də əl qoyma vasitəsilə öz həvari səlahiyyətini ötürür (bax 1Tim 5:22; 2 Tim 1:6).

Səlahiyyət sənədi vacib məsələ olduğuna baxmayaraq, bu, sadəcə, səlahiyyət sənədi məsələsi deyil. Bu, “ənam” və lütf məsələsidir. Həmin ənam ilahi səlahiyyətli əllərin qoyulması vasitəsilə verilir (1Tim 4:14). Belə təyin olunmuş ruhanilər “Allahın sirli niyyətini yerinə yetirən idarəçiləri” olur (1Kor 4:1). Allah onlara həmin idarəetmə vəzifəsini icra etmək üçün güc verir.

Mənim dostum İan Texasda kiçik toplantıya rəhbərlik edən Baptist pastoru olduğu günlərdən bəhs edir. İan yalnız kiçik kilsəsindəki ailələrə deyil, həmçinin onların yazıq qonşularına söylə Müjdəni gətirməyə cəhd edirdi. Onların çoxu kasıb idi. O, elə müvəffəqiyyətli idi ki, kilsəyə ibadətə gələnlərin sayı üzrə rekord vurmuşdur. O, toplantıya gələnlərin sifət rəngini hərfi mənada dəyişmişdi, çünki müxtəlif irqli adamlar toplantılara gəlməyə başladı.

Ancaq toplantıda olan hər kəs buna şad deyildi. Bəzi üzvlər təşkil olunmağa başladı və onlar hətta ibadət zamanı ona atəş açıla biləcəyi xəbərdarlığı ilə İanın otağına daxil oldular.

İan Baptist kilsəsinin regional idarələrindən məsləhət istədi. Ancaq onun həmkarları toplantıdan kənarda heç bir apelyasiya məhkəməsinin olmadığını ona dedilər. İan bunun Əhdi-Cədid nümunəsinə zidd olduğunu söylədi. Həvarilər öz toplantıları tərəfindən cəzalandırılmırdı və onlar öz toplantılarından göstərişlər almırdı. Onlar xristian icmalarını məhəbbətlə idarə edirdilər.

- Bəli, doğrudur, İan, - deyə bir həmkar onu sakitləşdirməyə çalışdı, - ancaq biz bu gün daha belə etmirik.

İan soruşdu: “Bəs, bu məsələdə Əhdi-Cədidin təliminə kim riayət edir? Bu işləri Əhdi-Cədidin yolu ilə kim icra edir?”

Onun həmsöhbəti ürəyində köhnə düşüncəliyə güldü: “Qorxuram ki, buna riayət edən yeganə insanlar Roma Katolikləridir”.

İan indi Roma Katolikidir.

Başqa üç xüsusiyyət kimi həvarilik də Katolik Kilsəsində daha aşkar görünür.

Əslində bunun mənası nədir? Bunun mənasını İsa ilk həvarilərə söyləmişdir: “...çünki danışan siz yox, sizdə danışan Atanızın Ruhudur” (Matta 10:20).

Qeyd: İsa onlara demədi ki, onlar həmişə heyranedicilər insan olacaqlar. İsa onlara dedi ki, onların zəifliklərinə və insani məhdudiyyətlərinə baxmayaraq, Müqəddəs Ruh onlar vasitəsilə danışacaq (bax Yəh 20:21-22). Sonra İsa dedi: “Sizi dinləyən kəs Məni dinləyir, sizi rədd edən Məni rədd edir. Məni rədd edənsə Məni Göndərəni rədd edir” (Luka 10:16).

REALLIĞIN YOXLANMASI

Biz qeyri-Katoliklərlə Kilsə haqqında danışanda iki ümumi səhvi aradan qaldırmalı olacağıq. Birinci səhv - Kilsəni adi sosioloji fenomenə qədər azaldaraq onu sadəcə gözə görünən, yer üzündə olan təşkilat kimi görürük. İkinci səhv - Kilsəni o qədər ruhaniləşdiririk ki, ona yer üzündə olmaq imkanını vermirik.

Əslində Kilsə fəvqəltəbii reallıqdır. Onun dərinlikləri bizim hisslərimizə aşkar deyil. İsanın ilahiliyi və Allahın bəşər olması kimi, Kilsə də inamımızın fəvqəltəbii obyektidir. İnam yeganə müvafiq cavabdır. Allahın bəşər olması kimi, Kilsə də, sadəcə, mənəvi deyildir və əlbəttə, sadəcə nəzəri və ya ideal deyildir. Kilsə Allahın görünən bədənidir. Allah indi bizim məbədimizdir, bizim çörəyimizdir, bizim paklığımızdır və bizim “məsh”-imizdir. Allah məbəddə elan edilən eşitdiyimiz Kəlamda mövcuddur. Kilsəni həddindən artıq tərif edəcəyimizdən və ya onu İsa Məsihin əvəzinə ucaldacağımızdan qorxmamalıyıq. Kilsə Məsihin əsəridir. İsa dedi:

“Mən cəmiyyətimi bu qayanın üzərində quracağam” (Matta 16:18). Beləliklə, Kilsəni nə qədər çox yüksəldiriksə, o qədər də çox Məsihi və Müqəddəs Ruhunu yüksəldirik. Kilsənin vahidliyini, müqəddəsliyini, katolikliyini və həvariliyini Müqəddəs Ruhun işinin nəticəsi hesab edirik. Bir dəfə qeyri-Katolik dostum Kilsəyə sədaqətimə etiraz edəndə ona belə cavab verdim: “Əgər Katoliklər Kilsənin vahidliyi, ayinləri və möminlərinə aid səhv edərsə, bunun səbəbi Müqəddəs Ruha həddindən artıq inanmağımızdır! Ancaq mən fikirləşmirəm ki, biz bunu etməməliyik”.

Məsihin Kilsəsi möhkəmdir, tanınmışdır və bizim hamımız üçün əlverişlidir. Kilsənin sanbalılığı budur: “Bu xalq var olan Allahın cəmiyyəti, həqiqətin dirəyi və bünövrəsidir” (1Tim 3:15).

Əhdi-Cədidə tərtib edilən və kanonlaşdırılan Katolik Kilsəsi Əhdi-Cədidə adı çəkilən Kilsədir.

Müqəddəs Kitabın səhifələrində başqa növ Kilsə barədə oxumaq mümkündürmü? Əgər biz həvarilərin işinin davamçıları olan və bilikli adamlar olan erkən Kilsənin bütün şərhçilərini mühakimə etsək, bu, mümkündür. Təbii səbəblərə görə olmasa da, fəvqəltəbii səbəblərə görə bu, qorxu və lərzəyə gətirib çıxaracaq. Çünki İsa Öz həvarilərinə demişdir: “...sizi rədd edən Məni rədd edir” (Luka 10:16).

Yeddinci səbəb: **Sağ olan möminlər**

İNSANI ÜNSİYYƏTİN SEVGİSİ VƏ MƏHDUDİYYƏTİ BARƏDƏ

Katolik olmazdan əvvəl mən cüzi təxribat kimi Katolik inamına və təcrübələrinə qarşı etirazlar edirdim. Ancaq mənim etirazlarımın ən əsası bütperəstlik qorxusu idi. Belə fikirləşən təkcə mən deyildim və demək olmaz ki, tamamilə səhv edirdim. Protestantların bəziləri narahatdırlar ki, insanlara ehtiram göstərən Katoliklər sadə məxluqları Allahın yerinə qoyurlar. On Əmrin ən birincisində Allah yanlış istiqamətləndirilən ibadəti qəti qadağan edir: “Səni Misir torpağından, köləlik diyarından çıxaran Allahın Rəbb Mənəm. Məndən başqa allahların olmasın. Özün üçün heç bir oyma büt, nə yuxarıda – səmada və ya aşağıda – yerdə, nə də yerdən aşağıya yığılan sülardakı şeylərin heç birinin surətini düzəltmə. Belə şeylərə səcdə qılaraq ibadət etmə. Çünki Mən, sənin Allahın Rəbb, qısqanc Allaham” (Çıx 20:2-5b).

Allahın tərəfdarı olaraq hiss etdiyim qısqanclıq səhv istiqamətli idi, ancaq mənə, bu tərifiyyəli düşüncəni başa düşmək olardı. Bu gün Protestantlarda bununla rastlaşarkən mən belə fikirləşirəm.

Mən hesab edirəm ki, Birinci Əmr ölümlərə ehtiram göstərməməyi nəzərdə tutur. Hörmət etdiyim vaizlər Katoliklərin cənnətdəki möminlərə göstərdikləri hörmət, təsvirləri və heykəlləri, dualarda ifadə etdiyi xahişləri, onların müqəddəs əşyalara göstərdikləri ehtiramı və s. barədə dəhşətlə danışdılar.

Mən hesab edirdim ki, belə hörmət tək Allaha göstərilməli idi. Bundan başqa, mən Müqəddəs Kitabdakı “nekromantiya”-ya (ölülərlə əlaqə) aid qadağaları katoliklərin cənnətdəki möminlərlə ünsiyyətinə aid edirdim.

Mən səhv edirdim, ancaq yenə də qeyd etmək istəyirəm ki, mənim narahatlıqlarım ən alicənab arzulardan gəlirdi. Mən Allaha layiqincə sitayiş olunmasını arzulayırdım.

Əslində isə Katoliklər də elə bunu istəyirlər! Bu da nəticədə Katolik Kilsəsinə gəlib çıxmağımın səbəblərindən biri idi. Bu məsələni öyrənərkən aşkar etdim ki, Katoliklərin belə iman etmələrinin səbəbi Müqəddəs Kitaba əsaslanır. Məsihin Öz Kilsəsinin əsasını qoyduğu zamanlarda iman etdikləri kimi indi də eyni şəkildə iman edirlər. Gəlin Müqəddəs Kitabın cənnətdəki möminlər və bizimlə ünsiyyətləri haqqında dediklərinə nəzər salaq.

BULUD ÖRTÜYÜ

Əhdi-Cədid bizə Allahın sadıq adamlarının axirət həyatına aid bir neçə qiymətli məlumatlar verir və bütün bizim doktrinalarımız və təcrübələrimiz bu vəhyələrdən gəlir.

İbranilərə Məktubda, xüsusilə də 11-ci fəsildə Əhdi-Ətiq qəhrəmanları haqqında ehtiramla danışılır; burada İbrahimə, Saraya, İshaqa, Yaquba, Yusifə, Musaya, Davuda, Şamuelə və bir çox başqalarına rast gəlmək olar. Müəllif deyir ki, onların yer üzündəki həyatları onları səmavi vətəndə daha böyük həyata hazırladı. “Onların hamısı imanlı olaraq öldü. Vəd edilən şeylərə nail olmadılar, amma bunları uzaqdan görüb salamladılar və özlərinin yer üzündə yad və qərib olduqlarını iqrar etdilər... Amma əslində onlar daha yaxşı bir ölkəni, yəni səmavi vətəni arzu edirdilər. Buna görə Allah Özünü onların Allahı adlandırmaqdan utanmır, çünki O onlar üçün şəhər hazırlamışdır” (İbr 11:13, 16). Lakin Məsihin satın alınma işi nəticəsində vəd yerinə yetirilmişdir və səmavi şəhər saleh insanlara verilmişdir. İbranilərə Məktub deyir ki, onlar oradadırlar və eyni zamanda bizimlədir, yəni “böyük şahidlər buludu” kimi bizi əhatə edirlər (bax İbr 12:1).

İlhamlanmış müəllif nə üçün uzaq keçmişdə yaşayan bu böyük şəxsiyyətləri yada saldı? Məncə, onun bir neçə səbəbi var idi. Birincisi, o, təqib ilə üzləşən oxucularını əcdadlardan nümunə götürməyə ruhlandırmaq istəyirdi.

O, əcdadları “şahidlər” kimi təqdim edir və bu şahidlər şəhadət edirlər. Kilsə İsrail əcdadlarının əməllərini yada salanda onlar şahidlik etməyə davam edirdilər.

Xilas tarixinin görkəmli şəxsiyyətləri hər şeyin qiyməti ilə inamı saxlamışdı. Onlar “təhqir olunub döyüldülər, habelə zəncirlərə və həbslərə məruz qaldılar; onlar daşqalaq edildilər, mişarlanıb bölündülər, qılıncdan keçirilib öldürüldülər. Bəziləri isə qoyun dərisinə və keçi gönünə bürünərək gəzib-dolaşdılar, yoxsulluğa, əzab-əziyyətə məruz qaldılar” (İbr 11:36-27). Bu şahidlərin həyatları barədə şəhadətləri eşidən xristianlar öz sınaqlarında möhkəmləndirildilər. Şahidlər həmçinin müşahidə edirlər. İbranilərə Məktubun müəllifi, xristian oxucularının mübarizələrində tənha olmadıqlarını, keçmişdəki qəhrəmanların onlarla birgə olduqlarını və inamı qoruyub-saxlayan hər kəsə bir gün mənsub olacaq vətəndən onları müşahidə etdiklərini bilməsini istəyirdi. Möminlər kənardan müşahidə etmirlər. Onlar yer üzündə salehləri “əhatə” edirlər.

Əhdi-Ətiq möminləri “buludda”, bizi əhatə edən buludda yaşayırlar. Bu ifadə birinci əsrin yəhudiləri üçün böyük mənə daşıyırdı. Məktubun ünvanlandırıldığı “İbranilər” üçün bulud – aydın və sadə mənada Allahın şöhrəti idi. Allah səhrada onların əcdadlarına bələdçilik edəndə O, buludun sütunu kimi gündüz onlara görünürdü. Səyyar Məbəddə (və sonralar Süleymanın Məbədində) Rəbbin hüuru olanda onlar yalnız Onun “Şekinah”-ını, yəni şöhrət buludunu görürdülər. Əhdi-Cədidə şagirdlərinin heyrətlənmiş gözləri qarşısında İsanı yüksəldərək cənnətə aparmaq üçün həmin bulud endi. Beləliklə, “şahidlər buludu” hərfi mənada yaşayan salehlər, izzətdə olan möminlərdir.

İsa həmin “buludda”, həmin izzətdə taxta oturduldu. Orada O, “çoxlu qardaş arasında ilk doğulan”-dır (bax Rom 8:29). İsanın taxta oturmasının ilk günündən etibarən Əhdi-Ətiq möminləri əvvəl görmədikləri şöhrətdən zövq almağa başladılar. Əvvəlcə onlar “vəd edilənə nail olmadı” (İbr 11:39); indi isə buludda Kilsəni əhatə etdiklərinə baxmayaraq, onlar vəd olunmuş vətəndədirlər. Biz Vəhy

Kitabında müqəddəs Yəhya ilə birlikdə “İsrail övladlarının bütün qəbilələrindən möhürlənmiş 144 000 nəfər” görürük (bax Vəhy 7:4).

Bu, Əhdi-Ətiq möminlərinə aiddirsə, Əhdi-Cədid möminlərinə daha çox aiddir!

MÜQƏDDƏS YƏHYA VƏHYDƏ NƏ GÖRDÜ?

Beləliklə, biz bilirik ki, möminlər izzət içindədir. Belə sual yaranır: onlar indi necə yaşayırlar? Onların biliklərinin və fəaliyyətlərinin məhdudiyyətləri nədir? Vəhy Kitabı bizə cavab verir.

Gələcəyi görən Yəhya izzətli buluda daxil olduğuna görə səmaları “görə” bildi. Öz vəhyini alanda o, “Rəbbin günü Ruhun təsirində” idi (bax Vəhy 1:10). Səmaların sakinləri arasında o, xeyli möminləri gördü və onları üç qrupa böldü: şəhidlər, bakir və bakirələr, imanlılar. Şəhidlərlə onun birinci görüşü xüsusilə maraqlıdır: “...qurbangahın altında Allahın kəlamına və etdikləri şəhadətə görə kəsilən canları gördüm. Onlar uca səslə fəryad edirdi: “Ey müqəddəs və haqq olan Pərvərdigar, nə vaxta kimi mühakimə etməyib yer üzündə yaşayanlardan qanımızın qisasını almayacaqsan?” Onda hər birinə ağ xalat verilib deyildi ki, özləri ilə birgə qulluq edən, onlar kimi öldürüləcək bacı-qardaşlarının sayı tamam olana qədər bir az vaxt da rahat olsunlar” (Vəhy 6:9-11).

Bu qısa hissədən biz səmadakı şəhidlər haqqında nə bilirik? Biz bilirik ki, onlar Allahla ünsiyyətdədirlər; onlar Allahı çağırırlar və O cavab verir. Biz bilirik ki, onlar yer üzündə baş verən hadisələrdən xəbərdardırlar və ədalətsizliyə qarşı çıxaraq ədalətli və təqib olunan Kilsə üçün vasitəçilik edirlər. Biz həmçinin bilirik ki, onlar Allahın lütfü ilə gələcəyi əvvəlcədən bilirlər. Onlar hadisələrin “özləri ilə birgə qulluq edən, onlar kimi öldürüləcək bacı-qardaşların”a necə təsir edəcəyini bilirlər. Vəhy Kitabında gördüklərimiz İbranilərə Məktubda oxuduğumuzu təsdiq edir: səmadakı şəhidlər yer üzündə yaşayan xristianların ətrafında “şahidlər buludu”dur. Bundan başqa, onlar yer üzündəki Kilsə üçün səmalarda vasitəçilik edirlər.

Vəhy Kitabının növbəti fəslində “böyük əziyyətdən keçib gələnələrə, yəni öz xalqlarını yuyub Quzunun qanı ilə ağardanlara” rast gəlirik (bax Vəhy 7:14). Biz görürük ki, onlar “Allahın taxtının önündədir və gecə-gündüz məbədinə Ona ibadət edirlər” (Vəhy 7:15). Onların ibadətləri, əlbəttə, duadır. Biz bunu bir neçə ayə sonra öyrənirik: “Başqa bir mələk də gəlib qurbangahın önündə durdu. Onun əlində qızıl buxurdan var idi və ona çoxlu buxur verildi ki, bunu bütün müqəddəslərin duaları ilə birgə taxtın önündə olan qızıl qurbangahın üstündə təqdim etsin. Buxurun tüstüsü müqəddəslərin duaları ilə birgə mələyin əlindən Allahın önünə yüksəldi” (Vəhy 8:3-4). Onların güclü duaları və mələklərin vasitəçiliyi səmalarda yüksəlir, ya yer üzündə dərhal təsir göstərir: “Onda mələk buxurdanı götürüb qurbangahdakı odla doldurdu və onu yer üzünə atdı. Göy gurultusu, uğultu, şimşək və zəlzələ baş verdi” (Vəhy 8:5).

Beləliklə, biz yenə də görürük ki, möminlər Allah ilə söhbət edirlər, həmçinin onların söhbətləri dünyəvi məsələlərə toxunur və onların söhbətləri dünyəvi hadisələrə bilavasitə və güclü təsir göstərir.

Möminlər bu gücü Allahdan xeyir-dua kimi qəbul ediblər. Yəhya səsin söylədikləri barədə məlumat verir: “Onda göydən belə deyən bir səs eşitdim: “Yaz: bundan sonra Rəbdə ölənlər nə bəxtiyardır!” Ruh deyir: “Bəli, onlar zəhmətlərindən ayrılıb rahatlıq tapacaqlar, çünki əməllərinin nəticəsi onların ardınca gedir”” (Vəhy 14:13).

Səmalardakı möminlərin xeyir-dualarının yer üzünə xeyir-dua vermək üçün endiyi Yəhyanın Vəhy Kitabından aydın olur.

BİR VASİTƏÇİ

Katolik kilsəsinə gələrkən mən dünyada baş verən hadisələrdən möminlərin agah olduğunu qəbul etdim, ancaq onların vasitəçilik güclərini məhdudlaşdırdım. Mən müqəddəs Timoteyə Paulun Birinci Məktubunu sitat gətirirdim: “Çünki bir Allah və Allahla insanlar arasında bir Vasitəçi vardır. O, İnsan olan Məsih İsadır” (1 Tim 2:5).

Bu ayəni sitat gətirərkən mən onu kontekstindən çıxarırdım. Onu düzgün, Katolik şərhli təsdiq edən tərzdə başa düşmək üçün mən bundan əvvəlki bir neçə ayəni, sadəcə, oxumalı idim. Fəslin başlanğıcından ayənin konteksti belədir:

“Hər şeydən əvvəl xahiş edirəm: möminlik və ləyaqətlə sakit və rahat ömür sürməyimiz üçün, bütün insanlar, o cümlədən, padşahlar və hakimiyyət sahibi olanların hamısı üçün yalvarış, dua, vəsatət və şükürlər edilsin. Çünki bu yaxşıdır və Xilaskarımız Allahı razı salır. O bütün insanların xilas olub həqiqəti dərk etməsini istəyir. Çünki bir Allah və Allahla insanlar arasında bir Vasitəçi vardır. O, İnsan olan Məsih İsadır. O hamını satın almaq üçün Özünü fidyə verdi və bu da münasib vaxtda edilən şəhadətdir” (1Tim 1-6).

Bundan nə nəticə çıxara bilərik? Bir-biri üçün xahiş edən möminlərin İsa Məsihin vasitəçiliyini ləğv etdiyi nəticəsinə gələ bilərikmi? Xeyr, əlbəttə yox. Müqəddəs Paul xristianları bir-biri üçün vasitəçilik etməyə çağırır. O onları vətəndaşların rəhbərləri kimi müəyyən qrupların adından vasitəçi olaraq hərəkət etməyə çağırır. O vurğulayır ki, belə vasitəçilik “Allahı razı salır”, belə vasitəçilik “sakit və rahat ömür sürməyimiz üçün” səmərəlidir. Beləliklə, vasitəçilik duası yalnız bəyənilmir; vasitəçilik duasının dəyişən qüvvəsinə zəmanət verilir.

Məsih həqiqətən yeganə Vasitəçidir; möminlər isə Onun həyatını qəbul etdiklərinə görə Onun vasitəçiliyində iştirak edirlər. Gəlin indi Əhdi-Cədid “möminləri” haqqında danışanda müəlliflərin nəyi nəzərdə tutduğunu yada salaq. Müəlliflər “müqəddəsləri”, vəftiz vasitəsilə müqəddəs sayılanları nəzərdə tuturlar. Bu həm yer üzündə yaşayan, həm də səmalarda olan sadıq imanlıları özündə birləşdirir. Bütün sadıq imanlılar “Məsihdədir”; bu, müqəddəs Paulun istifadə etdiyi sevimli ifadəsidir. Həm səmalarda, həm də yer üzündə olan möminlər başqaları üçün vasitəçilik edə bilər, çünki onlar yeganə Vasitəçinin həyatında iştirak edirlər və O onlarda yaşayır. İsa dedi: “Əgər Məndə qalsanız və sözlərim sizdə qalsa, nə istəyirsinizsə, diləyin, sizə veriləcək. Sizin çoxlu bəhrə verərək Mənim şagirdlərim olmağınızla Atam izzətlənir” (Yəh 15:7-8).

Beləliklə, möminlərin vasitəçiliyi Allahın şöhrətini azaltmır. Biz Allahın əvəzinə möminləri izzətləndirmirik, biz onları Allahda izzətləndiririk. İzzət buluduna onları qəbul edəndə və onları böyük “şahidlər buludu” edəndə İsa Özü Öz izzətini onlara verdi.

Biz təşəkkür etməliyik ki, bu şahidlər, sadəcə, müşahidəçilər və ya köməksiz şahidlər deyil. Onlar, sadəcə, orada dayanmırlar. Onlar nə isə edirlər. Məsih kimi, onlar da Atanın sağ əli tərəfində bizim üçün yalvarırlar. Onlara vasitəçilik etmə şərəfini verən Məsihdir. Bizim dualarımıza qüvvət verdiyi kimi, Məsih onların da dualarına qüvvət verir. Yer üzündə yaşayan möminlərin vasitəçilik duaları olur; “Çünki biz Allahın əməkdaşlarıyıq” (1Kor 3:9).

Beləliklə, biz möminlərə hörmət edəndə onlara bizdən əvvəl hörmət göstərmiş Məsih kimi hərəkət edirik. Biz Məsihin layiq gördüyü adamları layiq görürük. Biz Onun xeyir-dua verdiyi adamlara xeyir-dua veririk: “Rəbdə ölənlər nə bəxtiyardır!” (Vəhy 14:13).

Yenə də, bəziləri soruşa bilər ki, Əhdi-Ətiqdə (Lev 20:27, Qanun 18:11) qadağan edilən ölümlərlə ünsiyyət etmə təcrübəsi xristianlar üçün əlverişlidirmi? Cavabımız İbranilərə Məktubdan, Vəhy Kitabından və bütün Əhdi-Cədiddən aydındır. Müqəddəs Paul dedi: “Çünki mənim üçün yaşamaq Məsihdir, ölməksə qazandır” (Fil 1:21). Səmalardakı möminlər Allahın həyatına tam daxil olmuşdur; bizimlə və bizim yer üzündə danışdığımız adamlarla müqayisədə onlar daha canlıdır. “Allah ölümlərin deyil, dirilərin Allahıdır” (Mark 12:27).

METAFİZİK QRAFFİTİ

(Vikipediadan:

Qraffiti - divarlarda və digər yerlərdə rəsm, şəkillər, yazılar, cızılmış, yazılmış, mürəkkəblə və ya rənglə çəkilmiş sənət əsərləri)

Müqəddəs Kitabdakı bu hissələri yaxşı bilən ilk xristianlar möminlərə sədaqətli idilər. İsanın səmalara yüksəlməsindən sonra birinci əsrə aid qədim zəvvarlıq sahələrində bir çox daş üzərində

həkk edilən qaya yazılarına rast gəlmək olar. “Mənə kömək et, müqəddəs Kresens!” “Peter, Məsih İsadən xahiş et!” “Peter və Paul, Viktor üçün dua edin!”

Qədim xristianlar möminlərə pərəstiş etmirdi. Bugünkü Katoliklər də bunu etmirlər. Vəhy Kitabı aydın göstərir ki, pərəstiş etmə yalnız Allaha mənsubdur. Mələyi görəndə Yəhya ona sitayiş etmək üçün onun ayaqlarına düşür “Mən ona səcdə etmək üçün ayaqlarına düşdüm. Amma o mənə dedi: “Yox, olmaz! Mən də sənənlə və İsa barədə şəhadət edən qardaşlarınla birgə Allahın quluyam. Allaha səcdə et. Çünki İsanın şəhadəti peyğəmbərlərə ilham verir”” (Vəhy 19:10). Biz Allaha sitayiş edirik. Biz Ona pərəstiş edirik. Biz möminlərə hörmət edirik və onları layiq görürük, çünki Məsih bunu edir!

Möminlər ilahi deyil. Ümumiyyətlə, bütün xristianlar ilahi təbiətə şərik olurlar (bax 2Pet 1:4). Onlar hörmətə layiqdirlər, çünki onlar Allahın müqəddəsliyinin qablarıdır. Yer üzündə və səmalarda olan bütün möminlər Allahın müqəddəsliyində iştirak edirlər. Ancaq yalnız Allah müqəddəsdir (bax Vəhy 15:4). Möminlər məhduddur; yalnız Allahda məhdudiyyət yoxdur. Möminlər məxluqlardır; Allah isə Yaradandır. Möminlər Allaha malikdir, Allah isə Varlıqdır. İsa Məsihin lütfü olmasaydı, bütün möminlər ölərdi.

Biz xristianlar möminlərə hörmət edirik, çünki onlar Allahındır. Biz Allaha sitayiş edirik, çünki O, Var Olandır.

MƏRYƏM MANECİLİKDİR? XEYR! ƏKSİNƏ!

Möminlərin böyük buludu barədə dediklərimiz qat-qat üstün dərəcədə Bəxtiyar Pakizə Məryəmə aiddir. Məryəm barədə burada xüsusi qeyd etməliyik, çünki Katoliklərin möminlərə aid doktrinasını rədd edən Protestantlar Məryəmə aid Katolik doktrinasını da rədd etməyə meyillidir. Katolik inamına gəldiyim yolda Məryəmə aid doktrina mənim üçün böyük maneə idi.

Məryəm Möminlərin ünsiyyətində unikal yeri tutur. Allah ona tarixdə əsas rolu verdi, çünki O, Məryəmin bətnində bəşər oldu. O,

satınalma işinin gedişinə Məryəmin razılığını daxil etdi. Allah İsanın həyatı ilə əlaqəli olan Məryəmin həyatının Əhdi-Ətiqin əlamətlərinin çoxunu yerinə yetirəcəyini qabaqcadan müəyyən etdi.

Heç kəs inkar edə bilməz ki, Məryəm dünyanın başlanğıcından bəri heç kimdə olmayan qeyri-adi xeyir-duanı almışdır. Vəhy Kitabında Allah elan edir: “Rəbdə ölənlər nə bəxtiyardır!” (Vəhy 14:13). Məryəm isə Müjdə kitablarının ilk səhifələrində onunla rastlaşdığımız andan etibarən böyük xeyir-dua alır (bax Luka 1:42).

Məryəm adi xeyir-duadan daha böyük xeyir-duaya malikdir. Lukanın Müjdəsinin başlanğıcında biz onun yanına gələn mələkdən öyrənirik ki, Məryəm “lütfə nail olmuş”dur (Luka 1:28). Mələk onu salamlayır, sanki bu ifadə onun adıdır: “Salam, ey lütfə nail olmuş qız!” (Yunan dilində “kexaritomene” sözündən istifadə edilmişdi. Bəziləri bunu “Salam, mübarək qız” kimi tərcümə edirlər). Bu sözə qədim yunan ədəbiyyatda daha təsadüf olunmur. Əhdi-Cədid başqa bir “lütfə dolu olan” insan haqqında yazarkən “pleres xarito” ifadəsindən istifadə edir, məsələn “lütf və qüvvə ilə dolu olan Stefan” (Həv. 6:8).

Bu sözün nadir halda istifadə edilməsi Məryəmin vəziyyətinin yeganəliyini bildirir. Yunan dilində sözün qrammatik forması göstərir ki, Allah tərəfindən keçmiş hərəkətin nəticəsində verilən onun “lütfü” indiki zamanda və daimi vəziyyətdir. Hətta mələyin salamlama forması Müqəddəs Kitabda unikaldir: yalnız burada mələk şəxsi adın əvəzinə onu təsvir edərək kimsəyə müraciət edir.

Allah tərəfindən ruhlandırılan Məryəmin qohumu Elizavet gənc qızın unikallığını etiraf edir və nida edir: “Sən qadınlar arasında xeyir-dualısan, sənin bətninin bəhrəsi də xeyir-dualıdır!” (bax Luka 1:41- 42). Yenə də görürük ki, Məryəm bütün möminlər kimi “Rəbdə ölmüşdür” (bax Vəhy 14:13, Rom 6, 8), lakin digər möminlərdən fərqli olaraq o, artıq həyatda ikən “lütfə nail olmuşdur”.

Məryəm özü şahidlik edir ki, bu yalnız başlanğıcdır: “Bundan sonra bütün nəsillər məni bəxtiyar sayacaq” (Luka 1:48). İstənilən başqa tarixi şəxsin dilində bu bəyanat qeyri-qanuni və lovğa

görünərdi. Çox az adam həyatları bitəndən sonra xatırlanır; min ildən sonra daha az insan tanınmış olur. Müqəddəs Kitab özü bu kasıb Nazaretli qızın qeyri-adi bəyanatını səhifələrində qeyd etmişdir.

Məryəmin xoşbəxtliyi, onun bəxtiyarlığı yalnız Həvari Lukanın Müjdəsində qeyd olunmur. Bu həm də Vəhy Kitabındadır. Yəhyanın vəhyinin dramatik kulminasiya anında o görür: “Göydə böyük bir əlamət zahir oldu: günəşi əyninə geyinmiş, ayaqları altında ay və başında on iki ulduzlu tac olan bir qadın görüldü. O, hamilə idi və doğmaq üzrə idi, ağrı və izzət çəkərək qışqırırdı” (Vəhy 12:1-2). Qadının oğlu “... oğlan... “ dəmir əsa ilə bütün millətlərə ağalığ edəcək”. Bu uşaq Allahın və Onun taxtının yanına qapılıb götürüldü” (5-ci ayə). Uşaq, şübhəsiz ki, İsadır; parlayan qadın isə Onun anasıdır. Biz sonra səmalarda taclı, parlaq işıqlarla bəzənmiş Məryəmi görürük. Bu xeyir-duanın yeganəliyi yalnız qadınlar arasında deyil, bütün insanlığa aid edilir. Səmavi olduğuna görə bu xeyir-dua əbədidir.

MƏRYƏM ORTADADIR?

Məryəm möminlərdən biri olduğuna görə ümumiyyətlə möminlərə aid olan bütün ayələri ona da aid edə bilərik. Biz vasitəçi və himayəçi kimi ona yaxınlaşa bilərik (1Tim 2:1-5-ə aid yuxarıdakı müzakirəmizə baxın). Müqəddəs Yəhyanın Müjdə Kitabı hətta onun vasitəçi rolunu vurğulayır. Orada biz görürük ki, İsanı ictimai xidmətə Məryəm çağırmışdı. Məryəm ehtiyacı göstərdi: toy ziyafəti təzə başlamışdı, evlənənlərin şərəbi isə artıq tükənmişdi. İsa onun xahişini yerinə yetirəcəyi barədə heç bir aydın cavab vermədiyinə baxmayaraq, Məryəm Onun edəcəyinə əmin idi və xidmətçilərə dedi: “Sizə nə desə, edin” (Yəh 2:5). İsa onların su ilə dolu dolçalarını ən gözəl şərəba döndərdi.

Bu hekayədə biz başqa hekayədən daha çox görürük ki, möminlərin vasitəçilik duası bizi Məsihdən yayındırmır və ya Onun işini azaltmır. Bütün möminlərdə olduğu kimi, Məryəmin də əsas

sözü budur: “Sizə nə desə, edin”. Möminlər özləri öz həyatlarını belə yaşadı və məhz buna görə biz öz həyatımızı yaşayarkən kömək üçün onlara müraciət edirik.

Onların dualarının səmərəliliyinə şübhə edə bilərikmi? Etiraf etməliyik ki, ən azı bu halda, Məryəmin xahişi üç il ərzində baş verən möcüzələrin və xariqələrin başlanmasına səbəb oldu.

Yenə də, skeptiklər sual verə bilər: İsa həyatımızda Onun bu mövqeyi tutmasını istəyirmi? Bu suala cavab vermək üçün bizim Rəbbimizin ictimai xidmətinin başlanğıcından sonuna qədər nəzər salmalıyıq. Çarmıxda ölən İsa sona kimi Onunla qalan bir neçə şagirdinə baxdı (bax Yəh 19:26). Onlardan biri Onun anası Məryəm idi; başqası – “Öz sevimli şagirdi” (ənənəyə görə, həvari Yəhya) idi. Çarmıxda ölən insan tənginəfəslik nəticəsində yavaş-yavaş ölür. Beləliklə, İsa onlarla çox danışa bilmirdi. Hər söz Onun həyatının nəfəsi bahasına başa gəlirdi və Ona böyük ağrı gətirirdi. Beləliklə, biz bilirik ki, İsanın hər sözü çox əhəmiyyətli idi. Onun çarmıxdan söylədiyi bir neçə bəyanat arasında bu da var idi: “İsa anasına dedi: ”Ana, bu sənin oğlundur!” Sonra isə şagirdə dedi: “Bu da sənin anandır!” İncil sonra davam edir ki, “həmin andan sonra şagird onu öz evinə apardı” (bax Yəh 19:26-27).

Biz bu səhnəyə böyük diqqət yetirməliyik, çünki bu, İsanın ölümündən əvvəl son göstərişləri idi. Müəyyən mənada bu vəsiyyət idi. Yəhya çarmıx qarşısında bütün imanlıları təmsil edirdi, çünki biz hamımız İsanın “sevimli şagirdləriyik”. Ola bilsin ki, məhz buna görə bütün Müqəddəs Kitabda onun öz adı heç vaxt xatırlanmadı. O istəyirdi ki, sevimli şagird olaraq Yəhyanın yerində hər birimiz İsa ilə yeriyək.

Beləliklə, Yəhya Məryəmi öz anası kimi qəbul edəndə, onu bizim də anamız kimi qəbul etdi. Çarmıx bizim üçün həlledici andır. Çarmıx bizim Allahın ailəsinə qoşulmağımızı müəyyən edir. Çarmıxa görə biz İsanın həyatında iştirak edə bilərik. Biz Onun qardaşlarıyıq. Biz səmalarda Onun evində yaşaya bilərik. Onun Atasını Allah bizim də Atamız ola bilər!

İsanın anası Onun “sevimli şagirdləri”-nin anası olduğu kimi hamımızın anası ola bilər. Məsih bizim qardaşımızdır, Onun Atasını bizim Atamızdır. Onun evi bizim evimizdir. Onun anası bizim anamızdır. Biz vasitəçilik duasında ona belə müraciət edirik.

Lakin bəzi adamlar Müqəddəs Kitabdan iki hissəni sitat gətirirlər. Onlar hesab edirlər ki, bu mətnlərdə İsa Öz anasına etiraz edir. Birincisi Lukanın Müjdəsindəndir:

“İsanın anası və qardaşları Onun yanına gəldi. Amma izdihama görə Ona yaxınlaşa bilmədilər. İsayə xəbər verdilər: “Anan və qardaşların bayırda dayanıb Səni görmək istəyirlər”. İsa onlara cavab verdi: “Mənim anam və qardaşlarım Allahın kəlamını eşidib ona əməl edənlərdir”” (Luka 8:19-21).

İkincisi Yəhyanın Müjdəsindəki Qana kəndində toy ziyafətinə aiddir:

“Şərab qurtaranda anası İsayə dedi: “Şərabları qalmadı”. İsa dedi: “Ana, məndən nə istəyirsən? Mənim vaxtım hələ çatmayıb”” (Yəh 2:34). Bəzi tərcümələrdə belə yazılır: “Qadın, məndən nə istəyirsən?”

Belə istifadə edilən sözlər, sadəcə, yayındırıcı manevidir. Birinci halda İsa hörmətsiz bir söz demədi. O, sadəcə, göstərdi ki, Onun ruhani ailəsi Onun həyatında iştirak edir və Onun yolları ilə gedir. Lukanın Müjdəsinin birinci fəslində gördüyümüz kimi (Luka 1:38), Məryəm Allahın Kəlamını eşitməkdə, Kəlamı qəbul etməkdə və Kəlamı yerinə yetirməkdə əla nümunə göstərdi. İsa ilə onun bioloji əlaqələri bu faktdan asılı idi. Məhz qan qohumluğundan da artıq olan bu səbəbə görə Məryəm İsanın anası idi.

İkinci mətnə gəldikdə isə, müasir etiketin standartlarına görə, bir kimsənin “qadın” çağırılması təhqir hesab olunduğuna baxmayaraq, qədim dünyada bu, hörmətin və bağlılığın əlaməti idi (bax Yəh 4:21, 8:10). Ehtimal var ki, Yəhya Qana kəndindəki epizodu təsvir edərkən Yaradılış Kitabındakı Adəm və Həvvanın günah etməsinin ləğvini göstərirdi. Beləliklə, Məsih yeni Adəm olduğu kimi, Məryəm də yeni Həvvadır. Adəm Həvvanı “qadın” (Yar 2:23) adlandırdığı kimi, Məsih də eyni adla Məryəmə müraciət

edir. Bundan başqa, Yaradılış Kitabında Allah gələcəkdəki qadının oğlunun iblisi ayağı ilə tapdalayacağı barədə yazır (Yar 3:15); o oğul yalnız İsa ola bilər.

“Məndən nə istəyirsən?” ifadəsi barəsində. Bu, bir çox müxtəlif şeyi nəzərdə tutan Yəhudi nitq ifadəsidir. Məryəmin inamı sarsılmazsa, o, bunu hörmətsiz və ya rədd ifadəsi hesab etmir.

Bunlardan başqa, İsanın Öz anasına heç bir hörmətsizlik nəzərdə tutmamasının yenə vacib səbəbləri olduğunu bilirik. Bilirik ki, İsa qanuna mükəmməl itaət edirdi və Musanın qanunu “Atanana hörmət et” deyərək hər kəsə əmr edir. “Hörmət” kimi tərcümə olunmuş ibrani sözü “şöhrət ver” mənasını da daşıya bilər. Əhdi-Cədid bizə dəfələrlə göstərmişdir ki, İsa Öz anasına unikal şöhrətlər – xeyir-dualar, lütfələr, dualara cavablar vermişdi, fiziki cəhətdən Onun yanında idi, fiziki cəhətdən onun daxilində idi!

İsa Məsih Öz anasını yaradan yeganə şəxs idi. İsa anasını yaradanda ona hörmət etməklə qanunu yerinə yetirdi; dünyadakı günlərinin sonunda anasına hörmət etməklə qanuna riayət etdi.

Biz xristianlar Məsihdən nümunə götürməyə çağırılmışıq; beləliklə, biz də Məryəmə hörmət etməliyik. Biz ona Məsihin anası kimi hörmət edirik; biz ona öz anamız kimi hörmət edirik. Biz İsanın əvəzinə ona hörmət etmirik. Məryəmə hörmət etməklə biz Məsihə olan sədaqətimizi göstəririk.

SƏRƏFİN QABI

Məsih anasına hörmət etdi. Bu, Məryəmə, xüsusilə də onun ləkəsiz döllənməsinə, onun əbədi bakirəliyinə və onun bədəndə səmələrə yüksəlməsinə aid qədim xristian doktrinalarını başa düşməyimizin əsasıdır.

Yəhudi “kidduşin” sözünün “müqəddəslik” mənası yadıңызdadır mı? Bunun hərfi mənası “ayırmaq”dır. Yerusəlim Məbədinin qızıl qabları ibadət zamanı istifadə etmək üçün ayrılmışdır. Məsələn, siz müqəddəs şamdanları evinizə aparıb qonaq otağınızı işıqlandırmaq üçün onlardan istifadə edə bilməzdiniz.

Həmçinin, təqdim olunan çörəyin boşqabını ayindən başqa bir yerdə istifadə edə bilməzdiniz. Bu əşyalar ilahi məqsəd üçün ayrılmışdır. Bu, onların müqəddəsliyinin mənasıdır.

Məryəm də ayrı qoyulmuşdur. Məryəm dünyanın Nurunu gətirən çıraq idi. Onun bədəni, sadəcə, təqdimat çörəyini deyil, Həyatın Çörəyini özündə saxlayırdı. Məryəm bakirə qız olarkən Allah onun daxilinə gəldi və bu məqsəd üçün onu hazırladı; Allah Məryəmin bütün həyatı boyu onun bakirəliyini saxlamaqla onun vəzifəsinə ehtiram göstərdi. Dini mərasim məqsədi ilə qabların ayrı saxlanması qızılın mənfi bir şey olduğunu göstərmədiyi kimi, bu da, şəhvətin pis olduğunu göstərmir. Bu, xüsusi məqsədin əlamətidir.

Məryəm yalnız və yalnız Məsihlə dolu olmalı idi. Bu, onun müqəddəsliyinin mənasıdır. Şərqdəki kilsələrdə o, “Panagia” – “tam müqəddəs” adlandırılır. Bu, Lukanın Müjdəsində mələyin ona müraciət etdiyi “lütfə nail olmuş” ifadəsinin başqa formasıdır. Məryəm lütf və Allahın həyatı ilə o qədər doludur ki, başqa heç bir şey üçün onda daha yer yoxdur. Onda olan hər şey müqəddəsdir. Məbəd qabları kimi, Məryəm də adi dünyəvi istifadəyə qaytarıla bilməzdi. Məryəm “daim bakirə qız” olaraq qaldı. Əri Yusiflə onun cinsi əlaqəsi yox idi. İsadan sonra onun uşaqları yox idi. Xristianlar daimi olaraq buna inanmışdır. Martin Lüter, Con Kalvin, Ulrix Zvinqli və Jon Vesli kimi klassik islahatçılar da buna inanırdı.

Bəzi müasir xristianlar Müqəddəs Kitablarda “Rəbbin qardaşları və bacıları” barədə danışır deyə etiraz edirlər (bax Matta 13, 55-56). Ancaq mətn bunu tam aydın bildirmir. Tayfa mədəniyyətlərində bütün ailələr, xüsusilə də ən yaxın qohumlar “qardaşlar” və “bacılar” hesab olunur. Nə yəhudi, nə də Arami dilində “əmi oğlu” və ya “uzaq qohum”-a aid bir söz yoxdur. Əmi uşağını “qardaş” və ya “bacı” adlandırmaq adəti hətta bu gün də Yaxın Şərqdə və Afrikada mövcuddur.

İsanın “ilk övlad” adı Məryəmin başqa uşaqlarının olmasını bildirmir. Bu, ananın bətnini “açan” insana işarə etmək üçün Yəhudi qanununda istifadə edilən termdir. Bu termin sonradan başqa uşaqların doğulub-doğulmamasını bildirmir.

Nəhayət, əgər “Rəbbin qardaşları” həqiqətən Məryəmin uşaqları olubsa, İsa çarmıxda ikən anasının qeydinə qalmaqı həvari Yəhyaya tapşırırmazdı (Yəh 19:26, 27).

TAM MÜQƏDDƏS

Məryəm öz törəmə qabiliyyətini Allah üçün qoruduğu kimi, özünü günahdan da qoruyurdu. Məhz buna görə Yəhyanın Müjdəsi onu “yeni Həvva” kimi təqdim edir, çünki Məryəmdən başqa yalnız Həvva günahsız yaradılmışdır. “Lütfə dolu” olmaq – günahsız olmaq deməkdir; çünki günahın olduğu yer lütfdən məhrum olur. Həyatının ilk anından başlayaraq Məryəm günahdan qorunub-saxlandı. Xristian ənənəsi bunu “ləkəsiz döllənmə” adlandırır.

Məryəmin günahsızlığına aid Katoliklərin bəyanatlarına qarşı çıxan tənqidçilər bəzən müqəddəs Paulun sözlərini sitat gətirirlər: “Çünki hamı günah edib, Allahın izzətindən məhrum olub” (Rom 3:23). Ancaq bu sübut mətni əslində heç nəyi sübut etmir. “Hamı” sözünün müxtəlif mənası ola bilər. Bu, ümumi cəm (yəni, “bütün növlərin hamısı”) mənasını və ya kiçik cəm (yəni “bir növün hamısı”) mənasını daşıya bilər. Həmçinin, bu, sadəcə, bəzi mənasını (yəni “bütün növlərin bəziləri”) daşıya bilər.

Rom 3:23-də yəhudaçıların əleyhinə çıxan müqəddəs Paul bir neçə Əhdi-Ətiq hissələrinə istinad edir və göstərir ki, yalnız bütpərəstlər deyil, həmçinin bir çox yəhudilər də günahın hakimiyyəti altında idi. “Hamı” kimi tərcümə edilən “pas” yunan sözü “bəzi” mənalarında istifadə edilir, bir çox bütpərəst və bir çox yəhudiləri nəzərdə tutur. Bu, “istisnasız hər kəs” mənasını daşımır. Faktiki olaraq, o hər kəsi özündə birləşdirərək universal cəmi bildirə bilməz, çünki buraya günahsız olan İsa aid edilə bilməz. Həmçinin körpə ikən ölən və şəxsi günah etməyə imkanı olmayan körpələr də buraya aid edilə bilməzdi.

Romalılara Məktubda müqəddəs Paul Roma xristianlarının “hər cür biliklə kamilsiniz” olduqlarını söyləyəndə yenə “pas” formasından istifadə edir. O, əlbəttə, onların Allah kimi hər şeyi

bildiyini söyləmir. O, sadəcə, nəzərdə tutur ki, onlar hər növ müdrikliyə sahibdir.

İnsanların günahkarlığına gəldikdə isə, biz deyə bilərik ki, Rom 3:23-dəki “hamı” sözü hərtərəfli olmasa da, həqiqətən, çox güclüdür. Yalnız İsa bu fikrə zəruri istisnadır. Xristianlar həmişə güman etmişdir ki, Məryəm ikinci istisnadır. Müqəddəs Avqustin b.e. 415-ci ilində dedi: “Müqəddəs Pakizə Məryəm istisnadır, çünki Rəbbə hörmət etdiyimə görə ona günah mövzusunu aid etmirəm... Bu Pakizə istisna olmaqla, əgər biz yer üzündə yaşamış bütün o müqəddəs kişiləri və qadınları bir yerə toplayıb onlardan günahsız olub-olmadıqları barədə soruşa bilsəydik, necə fikirləşirsiniz, onlar nə cavab verərdilər?”

Başqa tənqidçilər etiraz edəcək ki, Məryəmin günahsızlığı göstərir ki, onun Xilaskara ehtiyacı yoxdur. Ancaq bu nəticə mütləq deyil. Faktiki olaraq, Məryəm Allahı öz Xilaskarı adlandırır (Luka 1:47). İnsan təhlükədən iki yolla xilas ola bilər: müdaxilə və qarşısını almaqla. Bəzi adamlar müdaxilə nəticəsində narkomaniyadan bir çox il sonra xilas olur. Başqaları isə nəfslərini saxlamaqla narkomaniyaya meylədən xilas olurlar: onlar yaxşı evlərdə tərbiyə alır və zərərli yollardan qorunurlar. Məryəm saxlanma vasitəsilə bütün günahdan unikal yolla xilas oldu; ancaq bu xilasını Allah etdi.

Allahın Özü üçün yaratdığı anasını şöhrətləndirəndə bütün izzət Allaha olsun.

Səkkizinci səbək: **Messanın dəlili**

EVXARİSTİYA VƏ QURBANIN TƏMİZLƏYƏN ALOVU BARƏDƏ

Katoliklərin həyatında Messa mərkəzi yer tutur. Həvarilərin İşləri Kitabındakı “çörəyin bölünməsi” xristian həyatının fərqləndirici əlaməti oldu (Həv. 2:42). Bu, Peyğəmbər Malakinin (1:11) qabaqcadan xəbər verdiyi hər yerdə təqdim olunan “təmiz təqdimatdır”. Bu, İsanın Axırncı Şam süfrəsi zamanı (Luka 22:19) verdiyi əmrinin yerinə yetirilməsidir. Beləliklə, tənqidçilər “Messa – dördüncü əsrin kəşfidir” və ya “Müqəddəs Kitabdan deyil” söyləyəndə Katoliklər heyrətə gəlirlər. Bu ittihamlar o qədər mənasızdır ki, hazırlanmamış Katolik nədən başlamaq lazım olduğunu bilmir.

Cavab verməyin bir çox yolu var, ancaq bütün cavablar iki prinsipdən birinə aiddir. Bu iki prinsipi yadda saxlamaq asandır:

1. Messada Müqəddəs Kitab bol istifadə olunur.
2. Müqəddəs Kitabda Messa bol istifadə olunur.

Bu mövzu elə genişdir ki, bir neçə kitab yazsaq belə, az olar. Lakin gəlin bu iki prinsipdən istifadə edərək Messanın Müqəddəs Kitab xüsusiyyətinə fikir verək.

MESSADA MÜQƏDDƏS KİTAB

Adamlar Messanın Müqəddəs Kitabına uyğun olmadığını söyləyəndə Katoliklərin bunu necə inamsızlıqla qarşıladığını görə bilərik. Katoliklərin Messa təcrübələri bu iddialara qəti surətdə ziddir. Reallıq iddialara ziddir.

Hər Messada ən azı üç Müqəddəs Kitab mətni oxunur. Bu mətnlər həm Əhdi-Ətiqdən, həm də Əhdi-Cədidən seçilir. Kilsə üç illik dövrlə hər günə müəyyən mətni təyin edir. Bu dövr ərzində gündəlik Messada iştirak edən Katoliklər Müqəddəs Kitabın məzmununun əksəriyyətini eşidəcək. Bazar günləri və bayramlarda (Milad, Rəbbin səmalara yüksəlməsi və s.) Messada iştirak edən katoliklər bütün Müqəddəs Kitabın oxunulan əsas hissələrini eşidəcək.

Adəti Messada ilk oxunuş ya Əhdi-Ətiqdən, ya da Əhdi-Cədidin kitablarından götürülür (Həvarilərin İşləri, Məktublar və ya Vəhy Kitabı). Birinci mətni oxuyandan sonra toplantı bir Məzmurunu söyləyir və ya oxuyur. Sonra keşiş və ya dyakon İncildən bir hissəni oxuyur. Bəzi bayramlarda (məsələn Məsihin Yerusəlimə təntənəli gəlişi bayramı və Pasxa bayramında) imanlılar Müqəddəs Kitabı daha çox və daha uzun hissələrini oxuyur.

Ömrünün ilk otuz ilini Protestant kilsələrində keçirmiş və Presbiterian xidmətçisi kimi ibadət etmiş bir insan kimi mən şəhadət edə bilərəm: Katolik Kilsəsində tanıdığım istənilən başqa kilsələrdən daha çox və daha ardıcıl surətdə Müqəddəs Kitab oxunur. Hər bazar günü və həftənin hər günü üçün mətnləri müəyyən etməklə Katolik Kilsəsi vaizlərindən onların toplantılarına bütün Müqəddəs Kitabın hekayəsini təqdim etməyi xahiş edir. Mən isə Protestant vaizi olarkən Peyğəmbər Sefanyanın Kitabı üzrə heç vaxt moizə oxumamışdım. Mən Sefanyaya qarşı deyildim, ancaq mənim denominasiyam bir ibadət zamanı Müqəddəs Kitabın yalnız bir hissəsini təqdim etməyə meyilli idi və mən həmişə Sefanyadan daha vacib və maraqlı hissələri tapa bilirdim. Sefanyanın kitabı isə Allahdan ilham almış və səhvsiz Kələmdır; buna görə də o vəz olunmalıdır. Bir Protestant kimi mən o fikirlə razılaşa bilirdim, ancaq onu vəz etmək üçün heç vaxt tapa bilmirdim. Katolik Kilsəsi isə bütün Müqəddəs Kitabı təqdim edən hissələri adamlara həmişə lazımı mövsümdə çatdırır.

Müqəddəs Kitabdan hər Messaya hələ daha çox hissələr daxil edilir. Standart duaların çoxu Müqəddəs Kitabın səhifələrindən olduğu kimi götürülmüşdür. Bu nümunəyə, sadəcə, fikir verin.

Giriş sözü və xeyir-dua	Matta 28:19
Həvari salamı	2Kor 13:14
Amin	1Pad 16:36b
Rəbb sizinlə olsun	Luka 1:28; 2 Sal 3:16; Rut 2:4
Rəbb, mərhəmət et	Matta 17:15, 20:31; Zəb 123:3
Allaha izzət	Luka 2:14, Vəhy Kitabındakı bir çox mətn
Alleluya	Vəhy 19:16; Tob 13:18
Ürəklərinizi açın	Mərs 3:41
Müqəddəs, Müqəddəs, Müqəddəsdür...	Vəhy 4:8; Yeş 6:3; Mar 11:9-10; Zəb 118:26
Evxaristiya duası	1Kor 11:23-26; Matta 26:26-28; Mark 14:22-24; Luka 22:17-20
Böyük Amin	Vəhy 5:14
Rəbbin duası	Matta 6: 9-13
Sülh sizinlə olsun.	Yəh 14:27; 20:19
Allahın Quzusu	Yəh 1:29; Vəhy 5:6 və s.
Budur Allahın Quzusu	Vəhy 19:9
Rəbb, mən layiq deyiləm	Matta 8:8
Sülhlə gedin	Luka 7:50; 2Sal 35:3
Allaha şükürlər	2Kor 9:15

Bunlara ibadətdə oxunan və Müqəddəs Kitabın sözlərindən ibarət olan himnləri əlavə etsəniz, görəcəksiniz ki, Müqəddəs Kitab Messada bir saat ərzində ucadan oxunur. Messanı Müqəddəs Kitaba bundan daha artıq uyğun etmək qeyri-mümkündür.

Bəli, Messa Müqəddəs Kitaba tam uyğundur! Messanın jestləri, ləvazimatları və hətta libasları da Müqəddəs Kitaba uyğundur. Katolik ibadəti Vəhy Kitabında təsvir edilən səmavi səcdəyə çox yaxındır. Keşişin xaç işarəsi Yezekel 9:4-də peyğəmbərliyi və Vəhy

7:3 ilə 14:1-dəki işarəni təkrarlayır. O, əllərini uzadanda Amaleqlilərlə döyüşdəki Musanı (Çıx 17:12) və çarmıxdakı İsanı xatırladır. Messanın sonunda keşiş əllərini qaldıranda İsrailin səhradakı günlərindən indiyədək keşişlərin etdiyi işi təkrarlayır: “Harun günah qurbanını, yandırma qurbanını və ünsiyyət qurbanını gətirdikdən sonra əllərini xalqa doğru uzadıb onlara xeyir-dua verdi” (Lev 9:22).

Antakyalı İqnati və Tertullian kimi ilk xristianlar etiraf edirdilər ki, Kilsə səmavi səltənətdəki qurbangahı (Vəhy 8:3) təqdim edərək yer üzündə öz qurbangahlarını qurdu. Kilsənin keşişləri öz geyimləri ilə səmalarda (Vəhy 4:4) sitayiş edən ağsaqqalları təqlid edirlər. Hətta elektrik işıqlarının olduğu dövrdə belə, Kilsə Müqəddəs Kitabın əksər səmavi səhnələrində (Vəhy 1:12) təsvir edilən şamdanları xatırlatmaq üçün şamlardan istifadə etməyə davam edir. Eyni şey ibadətdəki bəxura (Vəhy 5:8) və qablara (Vəhy 16) da aiddir.

Qərb Kilsəsində tətbiq edilən kilsə ibadəti zamanı gələnlərin diz çökməsi Müqəddəs Kitabdan götürülmüş başqa təcrübədir. Əhdi-Cədidə analar, rəhbərlər, cüzamlılar və İsa Özü diz çökərək dua edirdilər (Matta 8:2, 9:18, 15:25; Luka 22:41). Belə nümunənləri görəndən sonra duanın bu formasının əleyhinə çıxmaq çətindir.

Lakin bəzi adamlar bunun əleyhinədir. Onlar deyir ki, bu təcrübələr hərfidir və Əhdi-Cədidin Ruhuna uyğun deyil; ibadətə deyil, ənənə və mərasimə aiddir. Ancaq belə ittihamlar ədalətli deyil. Xristian ibadəti, həqiqətən, ayinləri və mərasimləri özündə birləşdirir, ancaq Müqəddəs Kitab ayinləri və mərasimləri qadağan etmir. Faktiki olaraq, Əhdi-Cədid neçə-neçə vacib ayini təsvir edir və xristianlara onları yerinə yetirməyi əmr edir: vəftiz (Matta 28:19), Evxaristiya (Luka 22:19), yağla məsh etmə (Yaq 5:14), günahların etirafı (Yaq 5:16) və ruhanilərin təyin edilməsi (1Tim 4:14). Allahın Kəlamına sadıq olan Katolik Kilsəsi bütün bu adətləri tətbiq etməyə davam edir.

Bu, ənənəçilik və mərasimçilik deyil. İnsanlar yalnız nəzəriyyə ilə kifayətlənəndə praktika quru nəzəriyyəçiliyə çevrilir. Ancaq bu

adətlər əsas mahiyyət deyil. Allah onları Özü bizim xeyrimizə təşkil etdi və onların ibadətdə istifadəsi əmr olunub.

MÜQƏDDƏS KİTABDA MESSA

Buna aid səhv etməyin: Messa – İsa Məsihin aydın verdiyi əmrinin yerinə yetirilməsidir və Onun xidmətinin əsas anında verilən əhəmiyyətli bir əmrdir. Müjdə Kitabında və müqəddəs Paulun Məktublarında qeyd olunmuş əmrdir. Müqəddəs Kitab belə yazır:

“Çünki sizə çatdırdığım bu xəbəri Rəbbin Özündən qəbul etmişəm: Rəbb İsa Ona xəyanət edildiyi gecə əlinə çörək götürdü, şükür edib onu böldü və dedi: “Bu Mənim sizin üçün verilən bədənimdir. Bunu Məni xatırlamaq üçün edin”. Eləcə də, axşam yeməyindən sonra kasanı götürüb dedi: “Bu kasa Mənim qanımla bağladığım Yeni Əhddir. Bunu hər dəfə içəndə Məni xatırlamaq üçün edin” (1Kor 11:23-25).

Əmr bundan daha sadə və aydın ola bilməz: Sadəcə, bunu edin!

Beləliklə, ilk xristianlar getdiyi yerlərdə bunu edirdilər. Mən artıq Həvarilərin İşləri Kitabından (2:42, 46) hissəni xatırlatmışam. Burada Luka Kilsəni müəyyən edən xüsusiyyətləri arasında “çörəyin bölünməsinə” qeyd edir. Həvarilərin İşləri Kitabının qalan fəsiləri bunu təsdiq edir və biz dəfələrlə İsanın xatirəsinə “bunu edən” cəmiyyəti görürük (məsələn, Həv 20:7 və 27:35-ə bax). Həvarilərin İşləri Kitabı 13:2-də Kilsənin ictimai ibadətini təsvir edən və Katoliklərə tanış olan “liturqiya” sözünə rast gəlirik. Yunan dilində sözün kökü “leitourgia”-dır. Biz həmin mətnə görə görə ki, müasir Katoliklər kimi, həvarilər də Messanı bayram etməzdən əvvəl oruc tuturdular.

İsanın etdiklərini və Onun həvarilərə əmr etdiklərini Katoliklər bu gün də əməl etməyə davam edirlər.

İsanın həyatında olan bir çox başqa təfsilatlar kimi, Əhdi-Ətiqdə Messaya da aid qabaqcadan peyğəmbərliklər olunub. Kilsənin Evxaristiya duaları Həvilin, İbrahimin təqdimatlarını, Melkisedeqin təqdim etdiyi çörək və şərab təqdimatlarını

xatırlayaraq bunu vurğulayır. Biz artıq qeyd etdik ki, Kilsə Ataları peyğəmbər Malakinin şərqdən qərbədək “pak təqdimlər”i yerinə yetirməsində Messanın universallığını görürlər (Mal 1:11). Atalar həmçinin hesab edir ki, Messa çörəklə və şərabla keçirilən “Hikmət ziyafəti”nə (Sül 9:1-6) və mələyin peyğəmbər İlyasa verdiyi əsl yolçunun çörəyinə (1Pad 19:5, 7) işarə edir. İsraililərin Allahın hüzuruna təqdim olunan çörəyə hörmət etdikləri (Çıx 25:29) və ondan müqəddəsliyi aldıkları kimi (Lev 24:9), Kilsə də Evxaristiyada Allahın real Hüzuruna sitayiş edir və bunu lütf mənbəyi olaraq qəbul edir.

İsa öyrədirdi ki, Misirdən çıxan İsrailə Allah tərəfindən verilən manna Evxaristiyaya işarə edir (Yəh 6:49-51). Doğrudan da, Axırıncı Şam Yeməyindən xeyli əvvəl İsa Özü adamları yedirtmək üçün çörəyi bölüb Evxaristiyaya işarə edir. İsa bilərəkdən Bet-Lexem (İbrani dilində "Çörəyin evi") şəhərində doğulmağı seçmişdi. Onun Evxaristiyadakı hüzuruna aid ilahiyyətə əvvəlcədən təfsilatlarla geniş, aydın işarə edərək məşhur “Həyat çörəyi” (Yəh 6:26-58) barədə söhbətini edir. “Göydən enmiş canlı çörək Mənəm. Əgər kimsə bu çörəkdən yesə, əbədi yaşayar. Dünyanın həyatı üçün verəcəyim çörək Öz ətimdir” (Yəh 6:51). Onun Bədəni çörəkdir; Onun Qanı içkidir. Bu, Axırıncı Şam yeməyi zamanı çörək və şərabla aid İsanın sözlərinə bilavasitə uyğundur: “Bu Mənim Bədənimdir... Bu kasa Mənim Qanımdır”. İsa bunu etməyi Öz həvarilərinə əmr etmişdir.

Maraqlıdır ki, adətən, Müqəddəs Kitabın hərfi oxunmasının qəti tərəfdarları olanlar eyni şəkildə bu hissələri metafora kimi şərh edirlər (vaxtilə mən özüm də belə edirdim). Amma İsa Özü “çörəyi”, “qanı” və “bədəni” metafora hesab etmirdi. Həyat Çörəyi barədə söhbətində Onun danışdıqları dinləyicilərini sarsıtdı. Fəllər Yunan dilində daha təsviridir. İsa yığıncağa deyir ki, onlar Onun bədənini “çeynəməlidirlər” və ya “gəmirməlidirlər”. Adamların nə qədər çox hissəsi öz nifrətlərini ifadə edirdilərsə, İsanın dili o qədər də canlı və real olurdu.

“Şagirdlərindən bir çoxu bu sözləri eşidəndə dedi: “Bu söz qəlizdir. Bunu kim anlaya bilər?”” (Yəh 6:60). Bu, yalnız o gün Kefernahumda İsanın ətrafında yığışmış adamlara deyil, tarix boyu yaşayan bir çox xristianlara da aiddir. Allahın imanlılarına Onun bədənini yemək və Onun qanını içmək əmri əcaib və ədəbsiz görünür. İsayə isə onların ibadətlərində əsas işinin mahiyyəti olaraq çörəyi təyin etmək ən azı mümkün görünür. Beləliklə, İsa bu əmri verdi. Buna görə də sonrakı nəsillərdəki xristianlar Roma təqibçiləri tərəfindən ədalətsizcəsinə kannibalizmdə ittiham olundular, lakin Evxaristiyada İsanın fiziki hüsurunu inkar etmədilər. Bu gün isə Katoliklər başqa xristianların rişxəndlərinə məruz qalırlar, ancaq biz Əhdi-Cədidin aydın olan sözlərini müdafiə edirik.

“Lakin İsa şagirdlərinin buna görə deyindiklərini duyaraq onlara dedi: “Bu söz sizi büdrədirmi?” (Yəh 6:61). O davam edib dedi: “cismani təbiətinə heç faydası yoxdur”. Ancaq hətta bu sözlər Onun real dilini asan anlamaq üçün kifayət etmir, çünki O, əlbəttə, burada bizim xilasımızı təmin edən Öz bədənini barədə danışmır!

İsa heç bir fərq qoymamışdı. Müqəddəs Peter ilə birgə Katoliklər cavab verməlidir: “Ya Rəbb, biz kimin yanına gedək? Əbədi həyatın sözlərini söyləyən Sənsən.” (Yəh 6:68). Biz bu “həyatın sözləri”ni eşidirik və iştirak etdiyimiz hər Messada onları Həyatın Çörəyində təcəssüm edən görürük.

Messa əbədi həyatın yer üzünə məxsus tərzdə bölüşdürülməsidir, yer üzünə məxsus tərzdə səmaların səcdəsində iştirak etməkdir. Bugünkü Katoliklər kimi, ilk Xristianlar bu inamı Əhdi-Cədidin Vəhy Kitabına və İbranilərə Məktuba əsaslandırırdılar. Hər iki kitab ibadətlərin mərasim təsvirləri ilə boldur. Biz hamımız “Sion dağına, var olan Allahın şəhərinə – səmavi Yerusəlimə, saysız-hesabsız mələklərə, göylərdə adları qeyd edilmiş ilk doğulanların ümumi məclisinə və cəmiyyətinə, hamının Hakimi olan Allaha, kamala çatmış salehlərin ruhlarına, Yeni Əhdin Vasitəçisi olan İsayə və Habilin qanından daha üstün söz deyən səpilmiş qana yaxınlaşdı” (İbr 12:22-24). Bu, Katoliklərin Messanı anladıkları qədim və dəyişməz yoldur.

Daha sonra Vəhy Kitabı bu yığıncağı “Quzunun toy ziyafəti” (Vəhy 19:9) kimi təsvir edir. Şam yeməyi Səməvi Qurbangahda (Vəhy 8:3) baş verir, burada badələr boşaldılır (Vəhy 14:10). Həm Vəhy Kitabında, həm də Korinflilərə Paulun Birinci Məktubunda görürük ki, Evxaristiya badələri dindarlar üçün xeyir-dua kasalarıdır, günahkarlar üçün isə qəzəb kasalarıdır (baxın: 1Kor 11:28-30).

Katoliklər Messaya gedəndə onlar “Məsihin qanına şərik olan xeyir-dua kasasından” içirlər (bax 1Kor 10:16). Yəhya Rəbbin Günündə Ruhda olduğu kimi (bax Vəhy) və Korinflilə xristianlar “cəmiyyətdə yığılanda” toplandığı kimi (1Kor 11:18) onlar da səmələrə yüksəlirlər. İlk Xristianlar “birinci övladlardan ibarət olan yığıncaq idi... səmələrdə qeydə alınan”. Bu bizə də aiddir!

MESSA QURBANI

Lakin biz hələ səmələrə layiq olmadığımızı bilirik. Məhz buna görə biz Messada qəbul etdiyimiz kasadan, İsanın qanından asılıyıq. İsanın qanı “Habilin qanından daha üstün söz deyən səpilmiş qan”dır (bax İbr 12:24). Məsihin qanı, Onun qanının kasası tövbə edən günahkarları təmizləyir. Bu, onlar üçün xeyir-dua və bağışlanmanı qəbul etmək imkanındır.

Katolik Kilsəsi öyrədir ki, Müqəddəs Evxaristiya günahkarın ürəyindən bütün bağışlanma bilən günahları təmizləyir. İsa ilə əlaqəmiz vasitəsilə Onun lütfü ilə biz Onun təbiətini qəbul edirik. Biz Onun təbiətində iştirak edirik. O, tam pak, müqəddəsdir, buna görə də Onun toxunuşu bizi təmizləyir. Cüzam xəstəsinə dediyini İsa bizə də deyir: “İstəyirəm, pak ol!” (Matta 8:3).

Əhdi-Ətiqdə İsraililər günahlarını yumaq üçün qurbanlar təqdim edirdilər. Ancaq indi kamil qurban Məsihdür. Qədim dünyanın milyonlarla təqdim olunan qurbanlarının edə bilmədiyinə İsa Öz ölümü ilə nail oldu. İbranilərə Məktubda yazılır: “Çünki əgər təkəllə buğaların qanı və düyünün külünün murdar olanların üstünə səpilməsi onları təqdis edib cismən təmizləyirsə, deməli, əbədi Ruh vasitəsilə Özünü qüsursuz olaraq Allaha təqdim etmiş Məsihin qanı,

var olan Allaha ibadət edə bilməmiş üçün vicdanımızı ölüm gətirən əməllərdən nə qədər çox təmizləyəcək!” (İbr 9:13-14). Məsihin ölümü və dirilməsi “birdəfəlik əbədi satın alınmanı təmin” edən qurban oldu: “Bu iradəyə əsasən biz İsa Məsihin bədəninin birdəfəlik təqdim olunmasına görə təqdis olunduq” (İbr 10:10).

İsanın ölümü və dirilməsi tarixdə yalnız bir dəfə baş verdi. İsa bütün dövrlərdə yaşayan bütün adamlara o qurbanda iştirak etmək imkanını yaratdı. Allahın insanlara verdiyi bu iştirak fürsəti Messadır. Əslində bu, İsa Məsihin Qurbanıdır. Bəzi tənqidçilər deyir: İsa “yenə və yenə öldürülür”. Ancaq O, təmiz qurban olaraq daim, günəşin doğmasından batmasına qədər təqdim olunur.

Məsihin qurbanı bizimkinə zidd deyil, lakin ona imkan verir. Əslində, Onun qurbanlığında Öz keşişlərinə iştirak etməyi İsa Özü əmr etmişdi. O demişdir: “Bunu Məni xatırlamaq üçün edin”. Bütün sonrakı Katolik keşişləri kimi onun həvariləri də özləri ilə İsanı əvəz etmədilər, lakin Onu təmsil etdilər və Onun kahinliyində iştirak etdilər.

İlk xristianlar qurbanın dinlərdə çox adi bir hala gəldiyi aləmdə yaşayırdılar. Əgər onlar İudaizmdən (yəhudilikdən) xristianlığa gəlmişdilər, onlar Yerusəlim Məbədinin qurbanlarının nə olduğunu bilirdilər. Əgər onlar bütperəstlikdən xristianlığa gəlmişdilər, onlar bütperəst allahlarına qurbanların nə olduğunu bilirdilər. Ancaq indi bütün o qurbanlar “Qurban” adlanan adətlə əvəz olundu. Kilsədə fasiləsiz “tərifin qurbanını” təqdim etməyə ruhlandırmaq üçün İbranilərə Məktub Zəbur 50:23-dən sitat gətirir. Müqəddəs Paul ibadət zamanı, adətən, qurbana aid olunan sözlərdən istifadə edir: “leitourgia” (liturqiya; məsələn, Fil 2:17), “evxaristia” (minnətdarlıq, Evxaristiya; məsələn, 2Kor 9:11), “thusia” (qurban; məsələn, Fil 4:18), “hierourgein” (keşişi xidmət; məsələn, Rom 15:16) və “prosporon” (təqdim etmək; məsələn, Rom 15:16). Peter bütün Kilsə haqqında danışanda məsihçiləri kahin dəstəsi olmağa çağırır. Onları “İsa Məsih vasitəsilə Allaha məqbul olan ruhani qurbanlar” kimi (bax 1Pet 2:5) təsvir edir.

Qurbana aid həmin sözlərə Həvarilərin şagirdləri olan xristianların yazılarında da rast gəlmək olur. Didache adlanan qədim kitab Evxaristiyanı təsvir etmək üçün “qurban” sözündən dəfələrlə istifadə edir: “Rəbbin günündə özünüz birlikdə toplanın və çörəyi bölün, təşəkkür edin, amma əvvəlcə öz günahlarınızı etiraf edin ki, qurbanınız təmiz olsun”. Antakyalı müqəddəs İqnatius Həvarilərin ölümündən yalnız bir neçə il sonra “Kilsə qurbanın yeridir” yazır.

Əhdi-Ətiqdə qurbanlar Allahla insanlar arasında ünsiyyətə təşəbbüs və ya onu bərpa edirdi. Əhdi-Cədidəki Messa da eyni funksiyanı daşıyır, yalnız bunu daha mükəmməl edir. Müqəddəs İqnatius və onun müasirləri b. e. 105-ci ilində yazırdılar ki, Evxaristiya vasitəsilə Kilsə ünsiyyətdə birləşir. Onlar bunu müqəddəs Paulun sözlərindən öyrənmişdilər. Müqəddəs Paul deyirdi: “Çörək bir olduğu kimi biz də çox olduğumuz halda bir bədənlik. Çünki hamımız bir çörəyi bölüb yeyirik” (1Kor 10:17). İqnatius şübhə edən hər kəs üçün bu doktrinanı aydınlaşdırdı: “Diqqətli olun, ancaq bir Evxaristiyanız olmalıdır. Çünki Rəbbimiz İsa Məsihin bədəni birdir və Onun qanının birliyini göstərmək üçün bir kasa var; qurbangah birdir; ibadətçilər, keşişlər, dyakonlarla birlikdə xidmət edən yepiskop da birdir”. İqnatius “Evxaristiyadan və duadan çəkinənləri kafir adlandırır, çünki onlar Evxaristiyanın bizim günahlarımıza görə əzab çəkmiş və Atanın xeyirxahlığı ilə ölümlərdən dirilmiş Xilaskarımız İsa Məsihin bədəni olduğunu etiraf etməirlər”.

İlk Xristianlar kimi, qurban təqdim edən mərasimlərin ətrafında böyümədiyimizə görə İqnatiusun hər yerdə (məsələn, qurbangah və bədənin təqdimatı haqqında danışanda) qurban mərasiminə aid sözlərdən istifadə etdiyini görə bilərik. Məktublarının birində o özünü hətta buğdanın və çörəyin təqdimatı ilə müqayisə edir. İsraildə, Yunanıstanda və ya Romada olan və qurban təqdim edən hər mərasimdə ruhanilər tələb olunurdu. Tərifə görə, kahin qurbanı təqdim edən şəxsdir (İbr 8:3-ə bax). Müqəddəs Peter kimi, İqnatius da bütün imanlıların kahin olduğunu təsdiq edir. O, həmçinin müqəddəs Paul kimi etiraf edir ki, müəyyən adamlar Kilsənin

adətlərini idarə etmək üçün təyin edilirlər. İqnatius Smirna sakinlərinə yazmışdı: “Yalnız o Evxaristiya həqiqi hesab olunsun ki, yepiskopun və ya onun həvalə etdiyi şəxsin iştirakı ilə icra edilir”.

Katoliklərin “liturqiyanın təsviri” adlandırdığı Əhdi-Cədidin Vəhy Kitabında Məsih qurbanlıq quzu kimi təsvir edilir (Vəhy 5:6). Qurban gətirilən bu Quzunun qanı “Dünyanın günahını aradan götürür” (Yəh 1:29).

İndi bu qurbanlıq Yəhyanın gördüyü yerdə, səmalardadır. Ancaq Messada səmalar enərək yer üzünə toxunur. Evxaristiya qurbanı və onun günahları təmizləyən gücü haqqında danışanda Kilsə Ataları peyğəmbər Yeşayadan sitat gətirməyi xoşlayırdı: “Seraflardan biri mənə tərəf uçdu, əlində də maşa ilə qurbangahdan götürdüyü yanar kömür var idi. O, kömürlə dodaqlarıma toxunaraq dedi: “Budur, bu kömür dodaqlarına dəydi, pisliyin silindi, günahın bağışlandı””(6:6-7). İlk xristianlar üçün həmin bu “yanar kömür” Xeyir-dualı Ayinin (Evxaristiyanın), dua vasitəsilə Kilsəni təmizləmək üçün səmalardakı qurbangahdan enən çörəyin rəmzi idi.

ÖLÜLƏR ÜÇÜN MESSA

Qeyri-Katolik dostlarımız bizdən niyə ölümlər üçün Messa icra etdiyimizi soruşanda yadda saxlamalıyıq ki, cavab təmizlənmə qurbanı olmalıdır. Bu məsələ ilə bağlı bir çox sual var.

Birinci sual belədir: başqasını satın almaq üçün biz bir şey edə bilərikmi? Müqəddəs Paulun müvafiq olaraq cavabı “bəli”dir. “Çünki biz Allahın əməkdaşlarıyıq” (1Kor 3:9). Allah bizim Onun satınalma işində əməkdaşlıq etməyimizi arzulayır. Müqəddəs Paul davam edir: “İndi sizin üçün əzab çəkdiyimə sevinirəm və Məsihin Öz bədəni olan imanlılar cəmiyyəti uğrunda çəkdiyi əziyyətlərin qalanını canıma cəfa verərək tamamlayıram” (Kol 1:24). Allah bizim yalnız öz xilasımız üçün çalışmağımızı deyil (bax Fil 2:12), həmçinin Məsihin satınalma qurbanında iştirak etməyimizi arzulayaraq deyir: “Bir-birinizin yüklərini daşıyın” (Qal 6:2). Biz bir-birimiz üçün, bir-birimizin günahlarının bağışlanması üçün

vəsətətçilik edə bilərik və etməliyik. “Əgər bir kəs qardaşının ölümə aparmayan günah etdiyini görsə, qoy Allahdan onun sağ qalmasını diləsin və beləcə, ona – ölümə aparmayan günah edən kəsə həyat versin...” (1Yəh 5:16).

Növbəti sual budur: artıq ölü olan şəxs üçün biz bir şey edə bilərikmi? Bir çox Protestant “xeyr” deyəcək, çünki ölümlərin yalnız iki yeri var: cənnət və ya cəhənnəm. Əgər insan cənnətə düşürsə, onun mübarizələri bitir. Cəhənnəmə gedənlərin isə yolunu dəyişmək üçün biz bir iş görə bilmərik. Onların həyatları sınaq müddəti idi, o da bitdi.

Ənənəvi Xristian nöqtəyi-nəzəri, həqiqətən, iki hissədən ibarətdir. Ölümdən sonra insanın canı ya cənnətə, ya da cəhənnəmə gedir. Cənnətə “murdar olan heç bir şey, iyrenc iş görə və yalan danışan heç kim əsla girməyəcək” (Vəhy 21:27), buna görə də biz əvvəl təmizlənməliyik. Müqəddəs Kitaba əsaslanan Kilsə həmişə öyrətmişdir ki, səmələrə gedən adamlar üçün əraf adlanan yer mövcuddur. Bu, təmizlənmə yeridir.

Müqəddəs Kitabın hansı yerində bunu tapırıq? Bu, bir çox ayələrdə qeyd edilir. İsa təlim verəndə deyir: “Kim Bəşər Oğluna qarşı söz söyləyərsə, bağışlanacaq; amma kim Müqəddəs Ruha qarşı söyləyərsə, nə bu dövrdə bağışlanacaq, nə də gələcək dövrdə” (Matta 12:32). Buna görə də adamların indi və ya “gələcək dövrdə” bağışlanması üçün müəyyən bir yer olmalıdır. Ənənəyə görə, bu, ərafdır.

Başqa yerdə İsa Allahın mühakiməsi haqqında danışır. O deyir: “Səni ittiham edənlə yolda ikən tez razılaş ki, o səni hakimə, hakim də səni mühafizəçiyə verməsin və zindana atılmayasan. Sənə doğrusunu deyirəm: axırncı qəpik-quruşunu verməyincə oradan əsla çıxmayacaqsan” (Matta 5:25, 26). Yenə də bu, ölümdən sonrakı yeri nəzərdə tutur. Burada insanlar Allaha tövbə borclarını “ödəyirlər”, yəni təmizlənilirlər. Xristian ənənəsi bunu “əraf” adlandırır.

Əhdi-Ətiqdə peyğəmbərlər hətta bu terminlərlə mühakimə barədə danışmışdılar. Malaki Əhdi-Cədidə təkrarlanan təsvirdən istifadə edir. Onun dediyinə görə, salehin son təmizlənməsi

saflaşdıran oda bənzəyir. “Ancaq Onun gələcəyi günə kim tab gətirə bilər? Zühur edəndə kim davam gətirə bilər? Çünki O, əridicinin odu, yuyucunun sabunu kimi olacaq. O, gümüş əridib təmizləyən adam kimi rəftar edəcək: Levililəri saflaşdırıb qızıl və gümüşü təmizləyən kimi təmizləyəcək. Beləcə, salehliklə Rəbbə qurbanlar gətirəcəklər” (Mal 3:2-3).

Müqəddəs Paul da bu təmizləyən od haqqında danışır. Bu, nəticədə xilas olunacaq adamları təmizləyən oddur. Həqiqətən, müqəddəs Paul odu adamların xilasını adlandırır, çünki bu od cənnətə daxil olmağa mane olan günahlardan onları azad etməyə kömək edir. Paulun ətraflı izahına diqqət yetirək: “...onun əməli bəlli olacaq və qiyamət günü onu ortaya çıxaracaq, çünki odla aşkar olunacaq. Od da hər birinin əməlinin keyfiyyətini sınaqdan keçirəcək. Kimin inşa etdiyi əməl tab gətirsə, mükafat alacaq. Kimin əməli yanıb yox olsa, o zərər çəkəcək. Özü isə xilas olacaq, amma sanki od içindən keçəcək” (1Kor 3:13-15). Bu xilasedici odu katoliklər “əraf” adlandırır.

Vəhy Kitabı ölüldən dərhal dirilən şəhidlər və haqqında “qalan ölülsə min il bitməyincə dirilmədi” deyilənlər arasında fərq qoyur (Vəhy 20:5). Biz görürük ki, bəziləri səmələrə layiq hesab olunur, başqaları isə hələ izzətdə olmaq üçün dirilməyə hazır deyil. Onların təmizlənmə yeri ərafdır.

Yer və səmələr arasında olan bir vəziyyət mövcuddur. Yəhudilər onu “Şeol”, yəni ölümlərin yaşayış yeri adlandırır. İsanın dövründə yaşayan yəhudilər güman edirdi ki, Allaha sadıq olanların canları “ölülər diyarına enməkdən” (Zəb 86:13), yəni şeoldan azad ola bilər. Saleh yəhudilər ölmüş ailə üzvləri üçün dualar etməyi özlərinə borc bilirdilər. Bu dualar yəhudi dilində “Kaddiş” adlanır. Onlar hətta vəfat etmiş salehlərin adından qurbanlar təqdim edə bilirdilər. İsanın doğulmasından bir və yarım əsr əvvəl döyüşün nəticələrinə aid yazılmış bu hekayəyə fikir verin.

“Sabahısı gün lazım olduğu kimi, ölənlərin cəsədlərini toplayıb qohumları ilə birlikdə atalarının məzarına qoyulmasını istədilər. Amma ölümlərin hər birinin paltarlarının altında Yamniyada sitayiş

olunan allahların kiçik təsvirlərini tapdılar. Halbuki Qanun Yəhudilərin bunları taxmasını qadağan edir. Beləcə, bu adamların hansı səbəbdən həyatlarını itirdikləri hamıya aydın oldu. Sonra Rəbbin bütün işlərini təriflədilər. O, gizli şeyləri aşkara çıxaran ədalətli Hakimdir. Hamısı dua edib işlədilən günahların tamamilə silinməsinə dilədi. Rəşadətli Yəhuda isə özlərini günahlardan qorumaları haqda onlara öyüd-nəsihət verdi. Çünki ölənlərin günahının nə kimi nəticələr verdiyini hamısı öz gözləri ilə görmüşdü. Həmçinin o, adamlarından təxminən iki min gümüş pul toplayaraq günahlar üçün qurban təqdim edilməsi məqsədi ilə bu pulu Yerusəlimə göndərdi. Yahuda bu alicənab işi gördü, çünki o, ölümlərin dirilməsinə inanırdı. Əgər o, döyüşdə ölənlərin diriləcəyinə inanmasaydı, onda ölümlər üçün dua etmək faydasız və mənasız olardı. Amma o, Allaha hörmət göstərərək ölənlərə veriləcək çox gözəl mükafatı gözü qarşısına gətirdi. Bu müqəddəs düşüncə onun imana olan bağlılığını göstərirdi. Bu səbəblə, bu günahı Allaha bağışlatmaq ümidi ilə ölümlər üçün qurban təqdim etmişdi, məqsədi ölümlərin günahlarının bağışlanması idi” (2 Makkabey 12:39-45).

Əsgərlər həlak olan yoldaşları üçün qurbanlar təqdim edirdi. Onlar ölümlərin günahlarını yumaq üçün “günah qurbanı” təqdim edirdilər; sağ qalmışların özləri bu günahları etməmişdilər. Bunu edəndə onlar müqəddəs, saleh və alicənab yolla hərəkət edirdilər.

Katoliklərlərdən fərqli olaraq, Protestantlar Makkabeyin Qiyamına aid mətni kanonik Müqəddəs Kitablarda hissəsi hesab etmir. Ancaq bunu Müqəddəs Kitabın bir hissəsi olaraq qəbul etməyənlər onun qiymətli tarixi yazı olduğunu görəcəklər. Bu mətn İsanın vaxtında yaşayan yəhudilərin inamlarını, ölümdən sonrakı keçid vəziyyəti barədə İsanın bəyanatlarını aydınlaşdırır. Müqəddəs Peterə müvafiq olaraq, bu, ruhların “həbsxanasıdır”. İsa əvvəlcə Xoş Xəbəri burada vəz etməyə getdi (1Pet. 3:19). Yəhudilər bunu ölümlər diyarı, yəni Şeol adlandırır. Yunan dilində Əhdi-Cədid onu “Hades” adlandırır. Bu söz cəhənnəm alovunun yeri olan “Gehenna”dan fərqlidir. Katoliklər onu əraf adlandırır.

İlk xristianlar bilirdi ki, əgər Əhdi-Ətiq qurbanları ölümlərə təsir göstərirdisə, İsanın qurbanı onlara daha böyük güclə təsir göstərir. Beləliklə, onlar xristianın dəfnindən, adətən, üç gün sonra qəbir üstündə Messa ayinini icra edirdilər. Bu, üçüncü gün Pasxa ümidinin əlamətidir. Bəzi kilsələr yeddinci, doqquzuncu, otuzuncu və eləcə də, qırxıncı gündə qəbir üstündə Messa ayinini icra edirdi. Dördüncü əsrdə yazılan və müqəddəs Avqustinin tərcümeyi-halından ibarət olan “Etiraflar” əsərində o yazır ki, anasının son xahişi – Messanı icra edəndə onu xatırlamaq idi.

Bu doktrina vasitəsilə Allahın nə qədər mərhəmət saçdığını Katoliklər bilir. Ölümlər üçün icra etdiyimiz Messa yalnız ölümlərə deyil, həmçinin kədərlə vəfat edəcək insanlara şəfa verir. Biz sevimli insanlarla xudahafizləşəndə “kaş onlara daha çox yaxşılıq edəydik” deyə düşünürük. Müjdənin həqiqəti olan Xoş Xəbər bunun mümkün olduğunu bizə söyləyir. Biz onlara verə biləcəyimizin hamısını verə bilərik. Bu, Allahın sayəsində İsanın bizə verdikləridir. Biz onlara Messanın bir dəfə və həmişəlik təqdim olunan qurbanını verə bilərik.

Doqquzuncu səbəb: Qayanın sülhü

PAPANIN VƏZİFƏSİ VƏ ONA AİD YAZILI DƏLİLLƏR

Əvvəllər dediyim kimi, həyatımın bir dövründə bəzi mübarizələrdən sonra səmalarda möminlərə hörmət etmək barədə Katolik təliminin Müqəddəs Kitaba əsaslandığını qəbul etdim.

Ancaq mən bu təlimi yalnız ölümdən sonrakı həyata aid edirdim. Mən fikirləşirdim: möminlər səmalardadır, yəni bu dəyişilməzdir. Buna görə də biz onların sui-istifadəsindən tamamilə qorxusuz onlara hörmət edə bilərik. Canlı səlahiyyətli insanlara belə ürəkdən hörmət etməkdən çəkinirdim. Yer üzündə heç kəs Roma papası kimi səlahiyyətə malik deyil.

Katoliklər üçün o, Məsihin nümayəndəsi, ali baş keşiş, Roma şəhərinin Yepiskopu, Müqəddəs Atadır. Roma papası özünü Allaha xidmət edənlərin xidmətçisi hesab edir.

Ancaq bir çox Protestantlarla birgə mən onun vəzifəsini inkar edirdim. Biz böyüklərin vəftiz olunmasının körpələrin vəftizindən üstün olması, insan iradəsinin azadlığı, Rəbbin Süfrəsində Məsihin hüuru, tale barədə qızğın mübahisələr edirdik. Papa hakimiyyətinə isə yekdilliklə qarşı çıxırdıq.

Roma papasına itaət göstərmək, onun vəzifəsinə hörmət etmək, onun üzüyünü öpmək, onun xeyir-duasını almaq, onun şəklini asmaq, onu qüsursuzluqla təmin edən Allahın xüsusi lütfünə malik olduğuna inanmaq – mənim fikrimcə, bu təcrübələr və inamlar bütperəstliyə yaxın olduğuna görə təhlükəli idi. Mən soruşurdum: belə davranışı və belə inamı hansı Müqəddəs Kitab ayələri dəstəkləyir?

Papalıq mənim üçün maneə idi; papanın hakimiyyəti qeyri-Katoliklərin daimi tənqid etdiyi məsələdir. Buna görə də mən burada bu mövzuya qısa bir fəslə həsr etmək istəyirəm və bu kitabda sonra bu mövzuya bir daha qayıdacağam. Bu fəsildə mən papalığa aid Katolik doktrinasına qarşı bəzi ümumi etirazlara cavab verəcəyəm. Bu kitabın sonrakı hissəsində Allahın Padşahlığını və Kilsəsini müzakirə edəndə mən bu mövzuya aid daha böyük (və müsbət) Müqəddəs Kitab əsasını təmin edəcəyəm.

OISA SUALLAR-CAVABLAR

Papalıq mövzusuna aid etirazlar, sadəcə olaraq, düzgün olmadığına görə, adətən, qısa cavablar tələb edir. Bir çox hallarda bunlar anlaşılmaqlıqlar və əfsanələrdir.

Katoliklər hesab edirlər ki, Roma papası günahsızdır.

Xeyr, biz belə hesab etmirik. Faktiki olaraq, bütün papalar kimi, Roma papası da ən azı həftədə bir dəfə günahlarının etirafına gedir və yanında olan günahları etiraf edir. Görünür ki, onlar öz günahlarını etiraf edirlər, əks təqdirdə bu ayinin mənası olmazdı. Öz

məziyyətlərini və ya kiminsə günahlarını etiraf etmənin faydası yoxdur. Əhdi-Cədidə Peter özünü günahkar olaraq göstərdi. Bu onun səlahiyyətini heç azaltmadı.

Katoliklər fikirləşirlər ki, Roma papası səhv etmir.

Xeyr, biz belə fikirləşmirik. Bütün adamlar kimi, papalar da qeyri-kamil biliyə və başqa insani məhdudiyyətlərə malikdirlər. Öz gündəlik yaşayışlarında hamımız kimi, papalar da səhv edirlər. Bəzi səhvlər kiçikdir, məsələn, pilləkəndə addımı düzgün atmamaq. Başqa səhvlərin ciddi nəticələri var, məsələn, beynəlxalq diplomatiyada problemi düzgün qiymətləndirməmək. Roma papasının qüsursuzluq lütfü yalnız Xristian inamına və mənəviyyat məsələlərinə aiddir.

Katoliklər qüsursuzluq ideyasını on doqquzuncu əsrdə icad etdilər.

Doktrina, həqiqətən, o vaxt tam aydın ifadə edildi, ancaq bu, Kilsə ilə başlanğıcdan var idi. Peterin və Paulun şagirdi Romalı müqəddəs Klement Müqəddəs Ruhun onların vasitəsilə danışdığını birinci əsrdə demişdi. Protestantlar da Allahın müəyyən adamları qüsursuzluqla təmin etdiyini hesab edirlər, məsələn, Müqəddəs Kitabları yazmağa ruhlandırdığı müqəddəs müəllifləri. Qüsursuzluq lütfünə görə həvarilər və müjdəçilər səhvsiz kitablar yazdılar. Biz hamımız bununla razılaşıırıq. Katoliklər və Protestantların yeganə fikir fərqi bundan ibarətdir ki, qüsursuzluq ənamı xristianların həmçinin birinci nəslindən sonra verilməsinə aiddir.

Papa hakimiyyəti korlanmış papaların davranışı ilə nüfuzdan salındı və ləğv edildi.

Xeyr, bu belə deyil. İsa Öz dövründə korlanmış dini hakim qüvvələrlə üzləşdi; ancaq O, onların doktrina məsələlərinə və dini təcrübələrə aid Allahdan olan səlahiyyətlərini həmişə təsdiq edirdi: “İlahiyyatçılar və fariseylər Musanın kürsüsündə oturmuşlar. Buna görə də sizə əmr etdikləri hər şeyə riayət və əməl edin. Amma onların etdiklərini etməyin, çünki söyləyərlər, amma riayət etməzlər” (Matta 23:2-3). Hətta bədəməl baş kahin Qayafa İsanın qətlinə aid peyğəmbərliyi elan etdi (bax Yəh 11:49-51). Biz

bilməliyik ki, iki min il ərzində çox az papa öz hakimiyyətlərindən sui-istifadə etmişdir. 265 nəfərdən yalnız bir neçəsi yaramaz idi və Allah inam və mənəviyyat məsələlərində səhv təlim verməyə onlara icazə verməmişdir.

Əgər Katoliklərin dediyi kimi, papalıq həqiqətən belədirsə, onda heç bir yanlış yolda olan papa olmamalıydı.

Xeyr, əslində bu belə deyil. İsa həvarilərə səlahiyyət lütfünü verdi. O Özü on iki şagirdi seçdi. İsa onlardan birinin Ona xəyanət edəcəyini bilirdi. Əgər həvari mənəvi, həqiqətən, İsanın dediyi kimi idisə, necə orada səhv davranışlı həvari oldu? İsa hər kəsə yaxşını və ya pisi seçməyə azadlıq verir, hətta müqəddəs vəzifəyə çağırdığı adamlara da.

RƏHBƏR PETER

Onda biz papalığı necə Müqəddəs Kitaba əsaslandırma bilərik? Ənənə bir neçə mətnə əsaslanır, ancaq onlardan biri ən xüsusi. Mattanın Müjdəsində İsa həvarilərindən adamların Onun haqqında nə dedikləri barədə soruşdu. Onlar şayiələrin xülasəsini Ona çatdırdılar. Sonra İsa onların hamısından soruşdu, onlar Onun Kim olduğunu fikirləşirlər. Şimon qrupun adından cavab verdi: “Sən var olan Allahın Oğlu Məsihsən. İsa ona cavab verib dedi: “Nə bəxtiyarsan, ey Yunus oğlu Şimon! Çünki bunu sənə bildirən ət və qan deyil, göylərdə olan Atamdır. Mən sənə deyirəm ki, sən Petersən və Mən cəmiyyətimi bu Qayanın üzərində quracağam. Ölülər diyarının qapıları ona qalib gələ bilməyəcək. Səməvi Padşahlığın açarlarını sənə verəcəyəm. Yer üzündə bağlayacağın hər şey göylərdə bağlanmış olacaq və yer üzündə açacağın hər şey göylərdə açılmış olacaq” (Matta 16: 16-19).

Sonrakı fəsildə biz İsanın dövründə Yəhudi mədəniyyətində “açarlar” sözünün mənasını izah edəcəyik. Hələlikse gəlin bir neçə təfsilata fikir verək.

Birincisi, Şimon qrupun nümayəndəsi rolunu oynayır və o, mühüm təlimi – bəşər olma əhkamını bildirdi (bax Yəh 6:68-69). İsa

bu həqiqətin təbii vasitə ilə əldə edilməsinin qeyri-mümkünlüyünü Şimona izah etdi. Şimon Allahdan xüsusi vəhy aldı. Allahın köməyi ilə Şimon düzgün söz danışdı.

İsa sonra Şimona hərfi mənası “Qaya” olan yeni Peter adını verdi. O andan əvvəl bu ad heç bir yerdə qeyd olunmur. İsa həmin qaya əsasında ilahi məbədi tikməyi vəd verdi. O, bu məbədi “Mənim Kilsəm” adlandırdı, çünki bu, sadəcə, bəşəri müəssisə olmayacaqdı. Bu, bir mənada, məğlub edilməz olacaqdı: “Ölülər diyarının qapıları ona qalib gələ bilməyəcək”. Beləliklə, biz görürük ki, Allah Özü Peterin səlahiyyətini qoruyacağına zəmanət verdi.

Lakin indi bəzi tənqidçilər israr edirlər ki, İsa Öz Kilsəsini tikəcəyi “qaya” haqqında danışanda Özü barədə danışdı. Onlar göstərir ki, “qaya” üçün istifadə edilən söz Yunan dilində “petra”dır, mənası da “böyük qaya”dır; İsanın Şimona verdiyi ad isə yunan dilində “Petros”dur, mənası da “kiçik qaya”dır. Tənqidçilər deyir ki, İsa burada Peteri kiçik çınqıl, Özünü isə böyük daş adlandırır. Kilsəni də məhz böyük daşın üzərində tikəcəyini söyləyir.

Lakin belə şərhə bir neçə problem var. Hər şeydən əvvəl söyləməliyik ki, İsa, çox güman ki, burada yunan dilində danışmırdı. Ehtimal var ki, O, Arami dilində danışdı və sonra Müjdələr yazılarda Onun sözləri yunan dilinə tərcümə edildi. Arami dilində “qaya” üçün yalnız bir söz var: “kephas”. Arami dilində Peterin adı ilə Kilsənin əsası arasında bir fərq yoxdur.

Yenə də tənqidçilər deyə bilər ki, Müqəddəs Ruh Müjdəsini yazan Mattanı iki müxtəlif yunan sözündən istifadə etməyə ruhlandırdı. Ancaq Mattanın çox seçimi yox idi. İsa təməl daş haqqında danışdı, ona görə də “petra” sözü düzgün seçim olardı, ancaq “petra” – qadın cinsli isimdir və Şimonun yeni adına yaraya bilməzdi. Kişiyə qadın adı verilməz. Adı kişi cinsinə salmaq üçün uyğunlaşdırmalıydı. Beləliklə, Müqəddəs Ruh ilə rəhbərlik edilən Matta aydın məsələ olan və faktiki olaraq zəruri olan qərar qəbul etdi. O, kişi cinsində olan “petros” sözündən istifadə etdi və Peterə “Kefa” adını verdi.

İsa Peterə Kilsədə unikal rolu verdi mi? Cavab Əhdi-Cədidin qalan səhifələrindən aydın görünür. Fəsil 6-da olduğu kimi, Peter hər yerdə baş nümayəndə, vaiz, müəllim, şəfa verən, hakim və yenidən doğulmuş Kilsənin inzibatçısı kimi göstərilir.

Doktrinanı öyrədəndə Peter qüsursuzluğun istənilən əlamətlərini nümayiş etdirdi mi? Tənqidçilərimiz göstərə bilərdi ki, İsa ona səlahiyyət verəndən sonra Peter dərhal günah etdi. O, İsayə “Bu əsla Sənin başına gəlməyəcək!” deməklə Ona zidd çıxır. İsa sərt şəkildə Peteri töhmətləndirərək onu “Şeytan” adlandırdı! Tənqidçilərimiz qeyd edə bilər ki, uzun müddət sonra Peterin Kilsədə büt-pərəstlərə göstərilən münasibətə aid müqəddəs Paul ilə narazılığı yarandı. Müqəddəs Paul Peterin səhvini açıq düzəltdi! Beləliklə, qüsursuzluq ənamını alan adam həm İsa, həm də müqəddəs Paul tərəfindən adamlar qarşısında necə töhmət aldı?

Qeyd etməliyik ki, İsa və müqəddəs Paul Peteri onun doktrinasına görə deyil, iradəsinin səhvinə görə töhmətləndirdi. Həqiqətən, onlar Peteri öz doktrinasına uyğun yaşamadığına görə günahlandırdılar. Mattanın Müjdəsində Rəbbin ilahiliyini etiraf edən Peter Rəbbin iradəsini inkar edir. Müqəddəs Paulla münaqişədə olan Peter əvvəlcə qeyri-yəhudi xristianlarla yemək yedi, sonra isə başqa yəhudi xristianlara belə yoldaşlığı qadağan etmişdi. Həm İsa, həm də müqəddəs Paul Peteri vəz etdiyinə uyğun yaşamağa çağırırdılar.

Peteri “Məsihin nümayəndəsi” adlandırmağımız Müqəddəs Kitaba uyğundur mu? Bu, Peteri tək Allaha məxsus olan mövqeyə qoymur mu? Xeyr, çünki İsa özü həvarilərə demişdi: “Sizi dinləyən kəs Məni dinləyir, sizi rədd edən Məni rədd edir. Məni rədd edənsə Məni Göndərəni rədd edir” (Luka 10:16). İsa aydın şəkildə On iki şagirdini Öz nümayəndələri təyin edir. İsa onlara onlar vasitəsilə hərəkət edəcəyini söyləyir. İsanın həvarilərinə söylədikləri Həvarilərin Başçısı olan Peterə də aiddir. Peter və onun varisləri yer üzündə Məsihin nümayəndələri olur. Onlar aldığı ilahi səlahiyyətlə hərəkət edirlər.

Biz bu prinsipi Həvarilərin İşləri kitabında görürük. Xananya sorğu-sualda məlumatı gizlədəndə Peterə yalan danışdığına görə

deyil (əslində o, Peterə yalan danışmışdır), “Müqəddəs Ruha yalan danışdığında” təqsirləndirildi. “Sən insanlara deyil, Allaha yalan satdın” (Həv. İş. 5, 4). Mühakimə edən Peter Məsihin nümayəndəsi kimi hərəkət etdi. Peterə yalan danışmaq Allahın Özünə yalan danışmaq deməkdir. Xananya üçün o günah hər mənada ölümə aparan günah idi. O dərhal ölü halda yıxıldı.

QƏRAR VƏ QAYA

Peterin səlahiyyəti çox cəhətdən Həvarilərin səlahiyyətinə bənzəyirdi. Peter onlarla birgə hökm edərək onlarla məsləhətləşirdi və onlardan düzəliş alırdı. Lakin qərar vəzifəsi həmişə onun payına düşürdü. Həvarilərin İşləri Kitabının birinci fəslində Peter Yəhudanın ölümündən sonrakı vəziyyətə aid Həvarilərin məsləhətləşməsinə rəhbərlik edirdi. Həvarilərin İşləri Kitabının ikinci fəslində “sünnət tərəfdarları” ona qarşı çıxdı. Peter isə onlara, sadəcə, Allahın ona göstərdiyi rəyanı izah etdi. Beləliklə, onların etirazları, müzakirələri və ya sualları bitdiyi kimi düşmənçilikləri də qalmadı. “Bu sözləri eşidib hamı sakitləşdi” (Həv 11:18). Yerusəlimdəki Şurada müzakirəyə son qoyan Peter idi (Həv 15:7-12). Peter doktrinanı müəyyən etdi, Yaqub isə onu təsdiqlədi və daha sonra uyğunlaşdırdı (Həv 15:14 - 18).

Əgər biz Əhdi-Cədidin mətnlərindəki papalığa aid mənanı qəbul etməsək, bizim bir çox başqa problemimiz olacaq.

Biz sual verə bilərik: əgər Kilsədə bu vəzifənin davam etməsi nəzərdə tutulmamışdısa, İsa Öz həvariləri arasında Peteri nə üçün rəhbər təyin etdi? Məgər xristianların sonrakı nəsilləri birinci nəsildən az rəhbərliyə ehtiyac duydu? Əslində bizim bu gün rəhbərliyə daha çox ehtiyac duymağımız məsələsi mübahisəlidir. İsa bu hərəkəti bizim xeyrimizə etdi. Bu, müəyyən mənada nümunəvi və ya təsisədi olmalıdır.

Əgər İsa Şimona unikal və nüfuzlu vəzifə vermək niyyətində deyildisə, onu nə üçün “qaya” adlandırdı? Əlbəttə ki, Şimon öz daş xarakterinə görə bu yeni adı qazanmadı. O tələsərək səhv etməyə

meylli idi. O qərarlılıq göstərirdi, tərəddüd edirdi. Sabitlik və etibarlılıq onun güclü cəhətləri deyildi. Yəhya daha sabit, daha etibarlı idi. Beləliklə, İsa Yəhyanı “sevimli şagird” adlandırdı. Ancaq Peteri İsa üzərində Öz Kilsəsini tikəcəyi qaya adlandırdı.

İsa qaya xarakterli rolu yalnız Peterə, yoxsa onun varislərinə də vermək istəyirdi? Biz artıq xatırladıq ki, Yəhudanın ölümü ilə üzləşən Kilsə böhran vəziyyətinə düşdü. Onlar Allahın Kəlamından məsləhəti qəbul etdilər: “Vəzifəsini başqası tutsun” (Həv 1:20). Biz varislik şərəfinin Peterə deyil, Yəhudaya verildiyinə özümüzü inandıra bilərikmi? Məncə, yox.

Aydındır, ilk xristianlar bütün hadisələrdə Peterin və Məsihin papa səlahiyyətini qəbul edirdilər. Mən “Müqəddəs Ruhla yazdığımız Korinflilər itaətkar olmalıdır” deyən Klementin bu nəsihətini artıq qeyd etmişəm. İqnatus ilə İreneyin Romaya və Peterin vəzifəsinə göstərdikləri hörmətin arasında fərqi artıq xatırladıq. Sonrakı hər nəsildə şahidlik davam edir. Şimali Afrikalı Tertullian demişdir: “Peterin taxtı olmayan kəsdə, Peterin mirası da yoxdur”. Sonrakı nəsildə, üçüncü əsrin başlanğıcında Həvari Kiprian dedi: “Üstünlük Peterə verilib. Kilsənin təməli Peterin üzərində qoyuldu. Peterin vəzifəsini qəbul etməyən şəxs özünün Kilsədə olduğuna inanırmı?” Sonralar ədalət və aydınlaşdırma məsələləri ilə Roma papasına müraciət edən Atalar onun səlahiyyəti barədə şəhadət edirlər. Məsələn, müqəddəs Böyük Bazil (dördüncü əsr), müqəddəs İoann Xrisostom (beşinci əsrin əvvəli) və İskəndəriyyəli müqəddəs Kiril (beşinci əsrin ortası).

Latin dilinə bütün Müqəddəs Kitabı tərcümə edən tanınmış Müqəddəs Kitab alimi müqəddəs Hieronimus Roma papasını bu sözlərlə salamladı: “Mən balıqçının varisi və çarmıxın şagirdi ilə danışırım. İsanın rəhbərliyinə itaət edən mən, Zat Aliləri ilə, yəni Peterin vəzifəsi ilə ünsiyyətdəyəm. Bilirəm ki, Kilsə həmin qaya üzərində tikilmişdir. Bu evdən kənarda Quzunu yeyən dünyəvidir. Nuhun gəmisində olmayan hər kəs daşqında məhv olur”.

Özünəməxsus tərzdə o, papalığı Müqəddəs Kitabın sözləri ilə təsvir edir. Beləliklə, inanmaq üçün səbəblərimizi izah edərkən biz də bu gün belə etməliyik. Bir neçə fəsildən sonra biz yenə papa mövzusunə qayıdacağıq.

Onuncu səbəb: Padşahlığın səbəbləri

ÖZ HƏYATLARIMIZLA CAVAB VERMƏK BARƏDƏ

Adamlar bizə etiraz edəndə, bizi sorğu-suala tutanda və ya ümid etməyimizin səbəblərini izah etməyimizi tələb edəndə biz cəld cavab verməliyik. Bu, o demək deyil ki, səciyyəvi və ya müdrik cavablarla həmişə hazır olmalıyıq. Bəzən bizim cavabımız “Mən bilmirəm” ola bilər. Həlimliklə öz cəhalətini etiraf etməkdə heç bir rüsvayçılıq yoxdur. Faktiki olaraq, əgər biz bilmədiyimizə görə və ya səhv münasibət göstərdiyimizə görə faktları təhrif edərək ağzımızdan atəş püskürsək, inama əsassız səbəb söyləmiş olarıq. Müqəddəs Peterin sözlərinin hamısını yada salın: “Daxilinizdə olan ümid barəsində sizdən hesabat istəyən hər kəsə cavab vermək üçün hazır olun” (1Pet 3:15).

Biz sağlam təlimə möhkəm bağlı olmalıyıq. Biz apologet arqumentlərin ümumi hissələrini öyrənməliyik. Ancaq təkə apologetika kifayət deyil. Bizim inamımız qalaya bənzəyir. Onun qüvvəsi yalnız divarların qalınlığından və ya xəndəyin genişliyindən asılı deyil, əsasən qalanın sahibinin sağlamlığından və qəbul etdiyi qərarlardan asılıdır. Hər şeydən əvvəl apologetika bizim zahiri əlaqələrimizlə bağlıdır. Apologetika əsasən daha üstün olan daxili qüvvəmizdən asılıdır. İnanımıza aid ən yaxşı sübutlarımız intizamlı dua həyatımıza və Müqəddəs Kitabın vahid ilahiyyatını qəbul etməyimizə əsaslanır.

Bu, ən əsas məsələdir. Mən bilirəm ki, adamların bir çoxu “ilahiyyat” sözündən çəkinir. Bəzən biz çalışıb yeni sözləri və yeni

metodları öyrənməliyik. Sadə sözlərlə yazılmayan mürəkkəb materialı tədqiq etməliyik. Bunun üçün səy göstərməliyik, çünki öyrənmək uzun müddət tələb edir.

Digər tərəfdən, apologetikanın ardınca getmək çox vaxt asan olur. Bəzən kimsə bizə etiraz edəndə və ya bizi təhqir edəndə bizdə adrenalın çoxalır. Kimsə bizə sual verəndə bizə maraqlı olur, ya da kimsə bizə əziz hesab etdiyimiz inamımızın iblisin yalanı olduğunu deyəndə biz sarsılıırıq və ya qorxuya düşürük. Apologetikanı öyrənəndə, adətən, biz həvəslənirik, çünki əldə edə biləcəyimiz məlumatlardan bilavasitə təcrübədə yararlanırıq. Beləliklə, biz hərdən az da olsa rahatlanırıq. Bu da yalnız xeyrimizədir.

YÜKSƏKLİKLƏR VƏ DƏRİNLİKLƏR

Yenə də hesab edirəm ki, katolisizmin ən yaxşı müdafiəsini əvvəlcədən planlaşdırmaq qeyri-mümkündür. Katolik Kilsəsi, əlbəttə, ən inandırıcı təbii arqumentləri və ən müntəzəm Müqəddəs Kitab arqumentləri təklif edir. Ancaq Katolik inamının cazibəli qüvvəsi təbii arqumentlərin, Müqəddəs Kitabın və ilahiyyatın birləşməsindədir. Allahdan gələn hər şeyin Ona məxsus olduğunu bildiyimiz kimi, bu arqumentlər də Allaha məxsus olaraq Katolik imanında vahiddir. Katolik inamı Müjdə kimi sabitdir, İsanın Öz Kilsəsini üzərində qurmağı vəd etdiyi qaya kimi möhkəmdir.

Bizim ən yaxşı arqumentlərimiz əzbərlədiyimiz kitabçadan deyil, dərin və sağlam inamdan gəlir. Biz tək-tək həyatımız boyunca ayrı-ayrı ağacları (mövzuları, doktrinaları və ya Müqəddəs Kitabın müəyyən ayələrini) ətraflı tədqiq edə bilərik ancaq heç vaxt Müqəddəs Kitabın gur və yaşıl meşəsini görə bilmərik. Allahla daha dərin və daha ilahiyyata əsaslanmış münasibətə bizi cəlb etmək üçün apologetika yaxşı başlanğıcdır. Apologetika həmçinin yaxşı sondur, dua və tədqiqat nəticəsində tərtib etdiyimiz zəruri və Müjdəyə əsaslı şəhadətdir. Ancaq apologetika heç vaxt Allahı tanımağımızın və ya Onun Kilsəsinə olan inamımızın dərinliklərini və yüksəkliklərini müəyyən etməməlidir.

Bu xüsusiyyətə siz bu kitabın 1-ci fəslində xatırladığım müəlliflər daxil olmaqla, bütün məşhur apologetika əsərlərində rast gələcəksiniz. Onlar yaxşı ilahiyyatdan yararır və onlar yenə də bizi ilahiyyatın kandarına aparır.

Mən bəzən gənc apologetlərin apologetika ədəbiyyatının “eyniliyi” haqqında şikayətləndiyini eşidirəm. Onlar təkrar-təkrar tanış arqumentləri oxumaqdan, Müqəddəs Kitab ayələrinin eyni siyahılarını yadda saxlamaqdan yorulurlar. Ən pis hallarda onlar sanki bütün öyrəniləsi materialı artıq öyrəndikləri kimi hiss edirlər!

Biz belə hiss edəndə apologetika bacarıqlarımızı təkmilləşdirməyə davam etməyimizlə bərabər dərhal həyatımızın mərkəzində duanı və ilahiyyat tədqiqatını bərpa etməliyik. Çünki əgər biz bütün ömrümüzü duada və ilahiyyatda keçirsək, yalnız səthdə sürüşmüş olarıq. Kilsənin tarixində ən böyük ilahiyyatçı müqəddəs Akvinalı Foma həyatının bir mərhələsində bir çox cildlərdən ibarət olan əla əsərlərinin əslində “daha çox samandan” ibarət olduğunu başa düşdü. Mən də on il bundan əvvəl öz doktorluq dərəcəmi aldım, müxtəlif universitetlərdə nüfuzlu vəzifələrdə çalışmışam, ancaq hələ də özümü bu sahədə təzə başlayan insan kimi hiss edirəm. Hər növbəti cəhd ən azı nəzəri cəhətdən tükənəndir. Yalnız ilahiyyatın mövzusu sonsuz, ali və əbədidir. Mövzu bizim daxili resurslarımızı tükəndirə bilər, ancaq biz onun daxili sərvətini heç vaxt tükəndirə bilmərik.

Bu vaxta qədər biz bu kitabda Katoliklərin belə inandıqlarının təbii səbəblərini, daha sonra isə Müqəddəs Kitabdakı səbəbləri tədqiq etmişdik. İndi isə mən ilahiyyatdan ibarət olan “əsas yola”, səbəblərin əzəmətli yoluna keçmək istəyərdim. Bu səbəblər həm Müqəddəs Kitabı, həm də təbii düşüncəni özündə birləşdirir. Bu yol ilə gedərkən biz əvvəlki fəsillərdə araşdırdığımız arqumentlərin bəzilərinə yenidən diqqət yetirəcəyik, ancaq onlara bu dəfə “yuxarıdan” nəzər salacağıq.

Bizim yanaşmamız Müqəddəs Kitaba əsaslanan ilahiyyat yanaşmasıdır.

EV QANUNLARI

Bəzi əhəmiyyətli xüsusiyyətlərinə görə Müqəddəs Kitaba əsaslanan ilahiyyat “sistemik” adlanan ilahiyyatdan fərqlənir. Ancaq bizim üçün əsas fərq budur. Sistemik ilahiyyatın arxasında dayanan əsas prinsipi doktrinaların məntiqi irəliləməsidir. Müqəddəs Kitaba əsaslanan ilahiyyatın arxasında dayanan əsas prinsip isə ilahi təsərrüfatdır.

İlahi təsərrüfat nədir? Təsərrüfata aid istifadə olunan yunan “oikonomia” sözünün mənası “ev təsərrüfatının qanunu”dur. Buna görə də ilahi təsərrüfat – Allahın ev təsərrüfatının qanunudur. Bəzən bu söz “plan” kimi tərcümə edilir. Necə ki, müqəddəs Paul deyir: “Allahda əzəldən bəri sirr olaraq saxlanan niyyətin nə olduğunu bütün insanlara izah etdim” (Ef 3:9). Katolik Kilsəsinin Katexizisi Allahın təsərrüfatına belə tərif verir: “Allahın Özünü göstərmək və Öz həyatını açıqlamaq üçün istifadə etdiyi bütün işlər” (KKK 236). Bizim üçün belə işlər bizim təbii səbəblərimiz və Müqəddəs Kitaba əsaslanan səbəblərimiz olan bütün yaradılış işləri və bütün vəhyələr olmalıdır, çünki Allah təbiət kitabı olan və eyni zamanda müqəddəs olan Kitabın əsas müəllifidir (KKK 117, 304).

Allah Müqəddəs Kitabın əsas müəllifi olduğuna görə biz bütün kanonu vahid hekayəsi və vahid planı olan bir kitab kimi oxuya bilərik. Biz Çıxış, Zəbur, Nəğmələr Nəğməsi kitablarından Yəhyanın Müjdəsini aydınlaşdırmaq üçün istifadə edə bilərik. Yaradılış Kitabının ilk səhifələrindən Vəhy Kitabının axıncı səhifələrinə qədər davam edən, sonra isə bu gün bizim həyatımızdakı vahid hekayəni aşkar edə bilərik. Ona görə ki, Müqəddəs Kitabın müəllifi olan Allah dünyanı və ondakı tarixləri yaratdı.

Mən bütün Müqəddəs Kitaba və hətta bütün yaradılış işinə bir nöqtəyi-nəzərdən baxmağı təklif edirəm. İsa hekayənin dramatik kulminasiya məqamını təsvir etdiyi kimi, biz də eyni ilə Müqəddəs Kitab hekayəsini təsvir edə bilərik. Beləliklə, mən xilas hekayəsinə Padşahlığın hekayəsi kimi nəzər salmağı təklif edirəm.

Padşahlıq mövzusunu İsa Müjdələrin əsasında yerləşdirdi. Onun ictimai xidmətinin başlanğıcından O elan etdi: “Vaxt yetişib, Allahın Padşahlığı yaxınlaşıb. Tövbə edin və Müjdəyə inanın” (Mark 1:15); “Allahın Padşahlığı üzərinizə gəlib” (Matta 12:28). İlk xristian üçün padşahlıq İsanın onlara gətirdiyi reallıq idi. (Bax məsələn, Kol 1:13; 1Sal 2:12; Vəhy 1:6, 9 və 5:10).

İsa uzun müddət hazırlanan və uzun müddət gözlənilən Padşahlığı elan etdi. Növbəti fəsillərdə İsada tam yerinə yetirilməsindən əvvəl bu padşahlıq necə quruldu, sonra necə itirildi, sonra yenidən itirilmək üçün tədricən, qismən yenə necə bərpa edildiyini görəcəyik. Əgər biz Müjdənin mahiyyətini başa düşmək istəyiriksə, Padşahlıqda Allahın söz verdiyini, nəyi hazırlayıb qabaqcadan xəbər verdiyini və İsanın nəyi yerinə yetirdiyini başa düşməliyik.

III. PADŞAHLIQ SƏBƏBLƏRİ

On birinci səbəb:

Padşahlıq üçün yaradılan

İsanın səmalara yüksəlməsindən əvvəl şagirdlərin ürəklərində yalnız bir sual var idi: “Ya Rəbb, İsraildə Padşahlığı indimi bərpa edəcəksən?” (Həv 1:6).

Müqəddəs Kitab hekayəsinin, həmçinin Allahın adamlarının ürəklərində itki və qazanc, günaha batma və satın alınmaya aid güclü hissləri var. Allah padşahlığı Öz adamlarına vermişdir. Onlar o padşahlığı itirdilər. Sonra isə onlar bərpanı səbirsizliklə gözlədilər. İsa da Padşahlığın bərpasını elan etdi.

Hekayə Yaradılış Kitabında başlayır. Burada Allah Adəmə “bütün yer üzünə” və oradakı olan – heyvanlardan, böcəklərdək, balıqlardan quşlaradək – bütün məxluqların üzərində “hökmranlıq” verir (Yar 1:26). Adəm Allahın “surətində” və “bənzərliyində” yaradıldı, onların arasında ata-oğul münasibətləri var idi. Adəmə padşahlıq səlahiyyətləri tapşırılmışdır. Kişi və qadın Allahın ilk naibləri olaraq xidmət etmək üçün yaradılmışdır. Zəbur müəllifi bu mövzuya qayıdarkən Allahın ilk adamlarla könüllü bölüşdüyü padşahlıq rütbəsini müzakirə edir: “İnsan kimdir ki, onun haqqında düşünürsən? Bəşər oğlu kimdir ki, onun qayğısını çəkirsən? Onu Allahdan bir az aşağı yaratdın, İzzət və əzəmət tacını onun başına qoydun, Əllərinin işləri üzərində onu hökmdar etdin. Hər şeyi onun ayağının altına qoydun” (Zəb 8:4-6).

Allah Adəmdə bütün bəşəriyyətin başına tac qoydu. İlk cütlüyə və onların nəslinə “padşahlığı” və “hökmranlığı” verdi. Öz oğullarına və varislərinə torpaqları verən padşahın davranışı qədim xalqlara tanış idi. Onlar bunu Yaradılış Kitabında görürdülər.

Ancaq Adəm adi padşahdan daha böyük idi. O, kahin və rütbəli padşah idi. Yaradılış Kitabı Allahın ona müəyyən vəzifələri tapşırdığı barədə bəhs edir. Bunu adətən “qayğı göstərmək” və “qorumaq” kimi tərcümə edilən ibrani dilindəki “abodah” və

“şamar” felləri göstərir. Tövratın başqa yerində bu fellər yalnız ibadətqahda keşişlərin və Levililərin dini mərasimlə əlaqədar xidmətini təsvir etmək üçün istifadə edilərkən birlikdə təsadüf olunur (Neh 3:7-8, 8:26, 18:5-6). Dini ibadəti təsvir edən bu fellər “xidmət etmək” və “qorumaq” mənasını daşıyır. Keşişlər Allaha qurban təqdim etmə xidmətini yerinə yetirməli və Allahın ibadətqahını murdarlanmaqdan qorumalı idilər. Bu ədəbi yozma vasitələri Müqəddəs Kitab müəlliflərinin bütün yaradılışı Səməvi Padşah tərəfindən tikilən Padşah Məbədi kimi təsvir etmək niyyətinə işarə edir. Adəm əvvəlcədən padşahın ilk oğlu və padşah rütbəli kahin kimi təsvir edilir; padşah rütbəli bu kahin müdrək naib kimi yaradılışın məbəd-padşahlığını idarə etmək üçün təyin edilmişdir.

Allah bütün bunları xüsusilə möhürləyir. Allah ilə insanın münasibətinin şərtləri yeddinci gündə təşkil edilən “Şabat”, yəni Şənbə gününün əhdi ilə müəyyən edilir. Əhd üçün istifadə edilən yəhudi “şeva” sözünün mənası “yeddi”dir. “And içmək” ifadəsinin hərfi mənası “özünü yeddi parçaya bölmək”dir. Buna görə də Əhd sözünün mənası Allahın Şənbə İstirahətidir. Bu, Allahın istirahəti üçün nəzərdə tutulmamışdır, bir halda ki, hər şeyə qadir Olan yorğun olmur. Xeyr, Allah burada kainatla ailə öhdəliyini, əhd öhdəliyini yaradır. Adəm həyat nəfəsi verməklə Allah insana Ona oğulluq etmək Ruhunu verdi. Adəm Allah oğlu kimi dünyanı idarə etməli idi. Bu nöqtəyi-nəzər yalnız Katolik Kilsəsinin təlimində deyil, həmçinin qədim yəhudi ravvinlərinin yazılarında da mövcuddur. Müasir alimlər Allahın yeddinci günə aid xeyir-duasını “Kainat Əhdi” adlandırırlar.

Yaradılış hekayəsində biz Allahın yer üzündə padşahlıq qurduğunu və bəşəriyyəti Onun padşah ailəsi etdiyini görürük. Əbədi əhdi qurmaqla Allah Öz fərmanını təntənəli surətdə möhürləyir.

Bu əhd Yaradılış Kitabını və ümumiyyətlə “Əhdi-Ətiq” və “Əhdi-Cədid” hissələrinə bölünən bütün Müqəddəs Kitabı anlamaq üçün açardır. (“Əhd” üçün istifadə edilən Yəhudi sözü “berit”, Yunan dilində isə “diatex”dir). Biz Yaradılış Kitabını Əhd ifadələri

ilə olduğu kimi qəbul edəndə o aydın olur. Biz mətnə öz mənamızı qəbul etdirməyə cəhd edəndə mətn bizim gözlərimiz qarşısında parçalanır.

Bəzi adamlar, məsələn, Yaradılış Kitabını qədim elmi kitab kimi oxuyur və beləliklə, onlar onda xeyli qüsurlar tapırlar. Ancaq bu, elmi kitab kimi yazılmamışdır. Bir tərəfdən bu, padşahlıq, yəni Adəmin padşahlığının nizamnaməsidir. Adəm adının mənası həm “adam”, həm də “bəşəriyyət”dir. Allahın insan nəsli ilə əhdinin şərtlərindən biri hakimiyyət idi: Adəm və Həvva yer üzünü doldurmalı və sahiblik işləri görməliydi. Beləliklə, Allah kainatı onların xeyrinə və onların sevinci üçün yaratdı. Allah kainatı başqa canlılara deyil, yalnız onlara tanıtdı. Bizim yaradılış barədə biliyimiz onlarınkından həm dərəcədə, həm də növcə fərqlənir. Buna görə də insanın ağılı yaradılmaya uyğunlaşdırıldı. Yaradılış da insanın ağına uyğun yaradıldı. Bu, kainat-antropik prinsipinin ən əsas formasıdır. (qeyd: Antropik prinsipi fəlsəfə prinsipidir. O deyir ki, bütün kainat insana uyğun yönəldilmişdir və insana üstünlük verir.) Əhdin bu şərti, hökmranlığın və padşah rütbəsinin bu şərəfi, yaradılmanın zəruri aydınlığı təbiət elmlərini və texnologiyaları mümkün etdi.

Adəmə dünyanı verərkən Allah insan nəslinə padşahlığı Onun kahinləri olaraq idarə etmək üçün verdi. Öz qürurları və itaətsizliklərinə görə Adəm və Həvva imtiyazlı statuslarını itirdilər. İlan onları sınağa çəkəndə onlar ilahi vəzifələrindən imtina etdilər. Adəm öldürücü bəd əməldən bağın ibadətqahını qorumadı; qadağan olunmuş barı götürməklə Adəm və Həvva dünya malına olan arzularını Allaha qurban verməkdən imtina etdilər. Onlar həmçinin onlara qarşı olan heyvanın üzərində hökm tətbiq etməkdən imtina etdilər. Beləliklə, Adəm həm padşah, həm də kahin vəzifəsini yerinə yetirmədi. O, Allahın ona verdiyi padşah rütbəsindən imtina etdi və bununla o öz nəslinə öz günah irsini vəsiyyət etdi.

Bu İlk Günah bütün kainat üçün çox böyük fəlakətdir. Qədim xristianlar və onların müasir nəsilləri lütfdən ayrılmanı “xoşbəxt səhv” adlandıraraq himnlər oxuyurlar, çünki məhz buna görə

Xilaskara, Allahın əbədi Kəlamının bəşər olmasına ehtiyac yarandı. Günaha batma fəlakətindən Allah bəşəriyyət üçün daha böyük xeyir verdi. Adəmin özünü məhv etməsi səbəbindən dünya bərpa olunmanı gözləməyə başladı.

GERİYƏ YOL

Ancaq xilasa hələ çox var idi. Yaradılış Kitabının sonrakı fəsillərində insan ailəsi daha böyük üsyançı olur. Bu, Habilin öz qardaşı Qabil tərəfindən qətlindən başlayır və Nuhun dövründə ümumdünya pozğunluğu ilə davam edir. Allah Nuhun ailəsini xilas etməklə kainatın qaydalarını qismən bərpa edir. Ancaq günah səhnədə yenə də meydana çıxır. Babil Qülləsində lovğalıqla öz-özünə pərəstiş edən insan ailəsi yenə yayılır, Allahdan və hətta birbirindən uzaqlaşırırlar. Bu günahlı nəsillər insanlığın ilkin padşah vəzifəsindən uzaq düşmüşdür.

Sonra iman atası olan İbrahim gəlir. Allah ona kainat əhdinin gələcəkdə bərpasını vəd edir. İbrahimə və onun nəslinə Allah yerin bütün ailələri üçün ilahi xeyir-duanı (Yar 12:3), məhsuldar torpağı (12:1) və nəslindən padşahlar çıxacağını (17:6) vəd edir. Allah bu vədlərin hər birini əhd ilə möhürləyir (Yar 15, 17:4-8, 22:15-18) və bununla Allahla insan ailəsi arasında padşahlıq əlaqələrini bərpa edir. İbrahim vasitəsilə biz xeyir-dua verən və kahin-padşah olan Şalem padşahı Melkisedeqi görürük (Yar 14:18). O, Allaha çörək və şərab təqdim edərək İbrahimə xeyir-dua verir. (Şalem sonra adını dəyişib Yerusəlim olacaq və Sion dağı ilə eyniləşdiriləcək; Zəb 76:2). Allahın İbrahimlə əhdi qismən bərpanı göstərir. Bir gün bu əhd, tam, universal, kainat, yəni katolik (ümumdünya) olacaq.

Ancaq yalnız sonrakı geriləmələrdən sonra. Çünki, bir neçə nəsil sonra Allahın ailəsi yenidən çox pis günah işlədir və bununla özgə torpaqda köləliyin cəzasını üzərinə götürür. Ancaq bu da “uğurlu səhv” olur, çünki yəhudilərin Misirdəki köləliyi Allahın böyük xilasını təmin edir. Çıxış kitabında yəhudilərin azad olmasını təsvir edən Müqəddəs Kitab Yaradılış hekayəsini əks etdirir. İsrail

yeni yaradılış kimi su yolu ilə xilas edilir. İlahi hüsurun buludu altı gün ərzində Sina dağını əhatə edir, yeddinci gündə isə Allah Musanı buludun içərisinə girməyə və Allahın hüsurunu təmin edən daş lövhələri qəbul etməyə çağırır (Çıx 24). Allahın yaradılış işi kimi, Onun təlimatları da yeddinci gün verilir. Onun yeddi əmri yeddinci olan Şənbə gününə riayət etməyə aid əmr ilə bitir. Kahinlərin geyimlərinin və səyyar məbədin qurulmasına aid göstərişlər yaradılış hekayəsini xatırladır. Hər iki hekayə yeddi mərhələdən ibarətdir (Çıxış Kitabında bu, “Rəbb Musaya əmr etdi” ifadəsi ilə bitir). Allah Yaradılış Kitabında etdiyi kimi, Musa da öz əllərinin işinə baxır və ona xeyir-dua verir (Çıx 39:43).

Allah “işlərdən ayrılıb istirahət etdi”yi kimi, Musa da “öz işini tamamladı” (Yar 2:1-2; Çıx 40:34). Allah yeddinci günə xeyir-dua verərək və onu müqəddəs sayaraq həmin gün istirahət etdiyi kimi, Musa da öz işini bitirəndə belə etdi və ilahi hüsur çadırı doldurdu (Çıx 40:34).

Çıxış Kitabında Allah padşah kahinliyini və kahin-padşah rütbəsini bərpa etdi. Allah “... bütün xalqlar arasından Mənə məxsus xalq olacaqsınız. Bütün yer üzünü Mənimdir. Siz isə Mənə xidmət edən kahinlər padşahlığı, müqəddəs millət olacaqsınız” dedi (Çıx 19:5-6). Allah onlara Adəmin, kahin-padşahın mövqeyini verdi. Adəm hər insan üçün necə olmalı idisə, İsrail xalqı da hər millət üçün elə olmalı idi: kahinlər padşahlığı və “çoxlu qardaş arasında ilk doğulan” (bax Rom 8:29) olmalı idi. Adəm Allahın surətində və bənzəyişində yarandığı kimi, Allah İsrailə də padşah-kahin hüquqlarını verdi. Allah üçün “İsrail Mənim oğlum, Mənim ilkimdir” (Çıx 4:22, 23, 19:6).

Adəmin vəzifəsini alan İsraililər Adəm kimi lütfdən kənar oldular. İlk günahın nəticəsi padşah-kahin olan şəxsin sürgünlüyü və dünyada yayılması olduğu kimi, İsrailin qızıl danaya bütperəst ibadətindən də nəticəsi eyni oldu. Allah Öz adamlarını mirasdan məhrum etdi, onlar barədə Musaya deyirdi: “Tez ol, düş aşağı, çünki Misirdən gətirdiyin xalqın öz əxlaqını pozdu” (Çıx 32:7). Mərasim vasitəsilə üsyan etməklə özünü murdarlayan İsrail xalqı Adəm kimi

ilahi vəziyyətə yararsız oldu. Əhdi-Ətiqdə İsrail xalqını təsvir etmək üçün Çıxış Kitabı 19:6-da istifadə edilən padşah-kahin rütbəsi daha heç vaxt yenə istifadə edilmir.

Ataları İbrahimlə Öz əhdinə görə (bax Çıx 32:13) Allah İsrailə rəhm edir və nəhayət tayfalara vəd olunmuş torpağa daxil olmağa icazə verir. Beləliklə, Allahın adamları yenə də qismən bərpa oldular.

Vəd olunmuş torpaqlarda İsraililər ayrı xalq kimi qaldı. Bu xalq istənilən baş millətdən fərqli idi. Onlar insan qanunları ilə deyil, Allah tərəfindən Onun peyğəmbərləri vasitəsilə idarə edilirdi. Lakin onlar qonşu bütperəst xalqlarda gördükləri padşah rütbəsinin tələsinə düşdülər. Onlar hakimiyyət, nüfuz, qarət və nailiyyətlər istədilər. Başqa sözlə, onlar daha xüsusi millət olmaq istəmədilər. Onlar bütün başqa xalqlara bənzəmək istədilər. Onlar peyğəmbər Şamueldən onlar üçün padşah təyin etməsini tələb etdilər (bax 1Şam 8). Eden bağında Adəmin günahı və Sina dağında İsrailin günahı kimi, bu xahiş Allahın qaydasına qarşı üsyan idi. Musa bu günü əvvəlcədən görmüşdü. Beləliklə, Qanunun Təkrarı Kitabında o, İsrailin padşahlarınının davranışını idarə edən qanunları təmin etmişdi.

Şamuel padşahdan vergilər, hərbi səfərbərlik və əsarət gözlənə biləcəyini adamlara demişdi. Ancaq xalq təkid etdi və Allah onlara istədikləri yolla getməyə imkan verdi. Şamuel məsh edərək Şaulu padşah vəzifəsinə təyin etdi. Keçmişdə bu mərasimlə yalnız kahin öz vəzifəsinə təyin edilirdi. Məsh olunandan dərhal sonra Şaul peyğəmbərlik etməyə başladı. Beləliklə, Onun idarəetməsini rədd etdiklərinə baxmayaraq, Allah Öz xalqına onların padşahı vasitəsilə onları idarə etməyə davam edə biləcəyini göstərdi. Onlar Şaulu özlərinə padşah seçməmişdilər, Allah onların padşahı olaraq onu seçmişdi. Beləliklə, Şaul məğrur və lovğa adam olmasına baxmayaraq, o, padşah kimi “məsh olunmuş”du. İbrani dilində bu, “maşiah”, yunan dilində isə “xristos” deməkdir. Azəri dilində bundan “Məsih” sözü yaranır. Şaulun günahları nəticədə onun hakimiyyətini və onun sülaləsini məhv etdi, lakin onlar Allahın qanuni etdiyi padşah rütbəsini məhv edə bilmədi.

Bəşəriyyətin əvvəlki üsyanlarının hamısı kimi, Allah İsrailin padşah tələbini də nəticədə Öz işinin ən böyük hissəsinə çevirdi. Şaulun hakimiyyətinin xarabalıqlarından daha böyük padşah nəslə meydana çıxdı. Bu, daha böyük Məsih-Padşahdır ki, İsrail xalqı üçün və İsrail vasitəsilə bütün millətlər üçün həqiqi xeyir-duaya çevrildi.

Beləliklə, bəşəriyyətin padşah-kahin vəzifəsinə müvafiq yaşamağının müvəffəqiyyətsizliyinə baxmayaraq, Allahın ehtiyatlı sürəti ilə tarixdə kainat əhdi bərpası baş verdi. Allah əvvəlcə İbrahimin bütün övladlarını bir padşahlığa topladı ki, sonra Adəmin də bütün övladlarını toplansın.

On ikinci səbəb:

Fani padşahlıq və gələcək padşahlıq

DAVUDUN ETDİYİ DƏYİŞİKLİK

Məzmurçu, hökmdar və İsa Məsihin əcdadı, “Allahın ürəyinə yatan bir adam” (1Şam 13:14) olan padşah Davud məşhur homiletika dərslərindən əldə edəcəyimizə ümid etdiklərimizdən daha böyük qabiliyyətə malikdir. (qeyd: Homiletika kilsə nitqini, vəz etməyi öyrədən elmdir.) Məni səhv anlamayın. Mən demirəm ki, heç kəs Davud haqqında vəz etmir və ya kitab yazmır. Belə söz axmaqlıq olardı. Bat-Şeva ilə əyləncəsinin nəticəsində Davud tövbənin rəmzi olan Müqəddəs Kitabdakı hekayədə baş rolu oynayır (bax 2Şam 11:1-12:25). Eləcə də, Davud hər denominasiyanın moizələrində əsas personajdır.

Ancaq Davud bundan da böyükdür. Müqəddəs Kitabda o, padşahlığı müəyyən edən adamdır. Bu padşahlıq Yaradılış və Çıxış Kitablarının hekayələrində, sadəcə, qeyd olunub. O, Əhdi-Ətiqdə yeganə uzunmüddətli və qədim dünyada ən uzunmüddətli padşah sülaləsini qurur.

Alimlər və vaizlər Davudu Zəbur Kitabındakı Məzmurların əsas müəllifi kimi tanıyırlar; yetmişdən çox Məzmur ona aid edilir. Lakin Əhdi-Ətiq boyu onun görkəmli vəzifəsi geniş etiraf edilmir. Şübhəsiz ki, Davudun və onun padşahlığının canlı xatirəsi İsa Məsihin Müjdəsinin mərkəzidir, ancaq Əhdi-Ətiqin gedişində və mənasında Davud, bəlkə də, daha əhəmiyyətlidir.

Niyə Davuda son zamanlar nisbətən etinasızlıq göstərilir? Bunu demək çətindir. Ancaq bir səbəb odur ki, tədqiqatçılar Musanın və Sina əhdinin təsirinə və əhəmiyyətinə daha böyük diqqət yetirirlər.

Musa Müqəddəs Kitabın Əhdi-Ətiqində və Əhdi-Cədidində, həqiqətən, nəhəng əhəmiyyətə malik olan şəxsdir. Davudun əhəmiyyəti bundan azdırmı? Sadəcə, bir neçə bəndə fikir verin. Əhdi-Ətiqdə Musanın adına 720 dəfədən çox təsadüf olunur, Davudun adı isə 1020 dəfə xatırladılır. Davudun əməllərinə qırx iki

fəsil həsr edilib və ya qədim mürəbbilərin “İlk Peyğəmbərlər” adlandırdığı hissənin təxminən 30 faizidir (Yeşua kitabından – 2Padşahlar kitabına qədər). Kahin perspektivindən İsrailin tarixinin icmalı olan Salnamələr kitablarında faiz daha da böyükdür.

Peyğəmbərlərin kitablarında Davud otuz yeddi dəfə, Musa isə yalnız yeddi dəfə xatırladılır. Yəhudi xalqının ümidləri Musanın Qanunu aldığı Sina dağına deyil, Davudun padşah sarayının yerləşdiyi Sion dağına istiqamətləndirilir. Hətta bu gün qədim vətənin bərpa olunması tərəfdarlarından ibarət olan Yəhudi hərəkatı “Sionizm” kimi tanınır və onun rəmzi Qanunu verən Musaya deyil, padşah Davudun ulduzuna mənsubdur.

Qədim İsraililər, sonralar isə Yəhudilər “padşahlıq” haqqında danışarkən Davudun hakimiyyətini nəzərdə tuturdular. Əgər Adəmin, İbrahimin və Musanın hekayələri kahin-padşahın hakimiyyəti barədə qabaqcadan xəbər verirdisə, həmin kahin-padşah Davud idi – onun evi, onun nəslə, onun “oğlu” idi.

DOĞAN GÜNƏŞİN EVİ

Müqəddəs Kitab bizə deyir ki, Davud Allahın ürəyinə yatan bir adam idi (1Şam 13:14). O əslində Şauldan çox fərqli idi. Şaul şah görünüşünə malik idi, Davud isə sadə gənc, balacaboylu idi (1Şam 16:7).

“Şamuel yağ buynuzunu götürüb qardaşları arasında onu məsh etdi və o gündən başlayaraq Davudun üzərinə Rəbbin Ruhunu qüvvə ilə endi.” (1Şam 16:13).

Lakin Rəbb Öz Ruhunu Şauldan geri götürdü və sonra cinlər ona əzab verirdi. Yalnız Davud öz lirasını çalanda cinlər geri çəkilirdi. Cinlər həmçinin İsanın Məsih olduğunu etiraf edərək Ondən da bir gün qaçdılar (bax Luka 4:41).

Şaul Allahın çağırışına qarşı çıxaraq Davudu öldürməyə can atdı və bununla öz məhvinə gətirib çıxardı. Davud taxta çıxanda Şauldan fərqli olaraq hökm etməyə başladı. O, tayfaları birləşdirmək məqsədi ilə paytaxtı Yerusəlimə köçürdü. Davud Yerusəlimdə

mövqeyini tam möhkəmləndirəndən sonra Rəbbin Əhd sandığını oraya gətirməyi qərara aldı. Rəbbin Əhd sandığında Allahın İsrailə verdiyi Qanun və başqa müqəddəs əşyalar var idi, məsələn, Harunun kahinlik əşyaları və Səmavi Manna. Əhd sandığının olması Yerusəlimi İsrailin yalnız siyasi deyil, həmçinin dini mərkəzi də edirdi. Davud özü Əhd sandığını aparan təntənəli nümayişə rəhbərlik edirdi. Davud öz padşah paltarlarını deyil, kahin geyimi olan kətan efodda idi. O, Əhd sandığının qarşısında “var gücü ilə” sevinclə rəqs edirdi. Təntənəli nümayiş Əhd sandığının yeni evinə çatanda Davud özü qurbanları təqdim etdi.

Niyə keşiş kimi hərəkət etmək Davud üçün mümkün idi? Axı o, Levinin tayfasının üzvü deyildi. Əvvəllər Şaul qurbanlar təqdim etməyə cəhd edəndə ciddi cəzalandırıldı. Ancaq Davudla Şaulun arasında böyük fərq var idi. Şaulun qurbanları, sadəcə, Allah ilə ticari əhd idi. Davud isə rəqs edirdi və qurbanı Allahdan nəyisə istədiyinə görə deyil, sevgi və sevinc səbəbilə təqdim etdi.

Davud kahin-padşah idi. Allah Adəmi də kahin-padşah olaraq yaratmışdır. Davud padşah rütbəli ruhaniliyə sahib idi. Allah da İsrailə padşah rütbəli ruhaniliyi saxlamağı tapşırılmışdır. Davud və onun oğlu Süleyman Melkisedeq kimi keşiş-padşahlar olmalı idi. Onlar Yerusəlimdə hökm edən və qurbanlar təqdim edən padşahlar olmalıydı (Zəb 110:1-4).

Lakin Davud bununla kifayətlənmədi. O daha çox olan bir şeyi arzulayırdı: o, Yerusəlimdə Allah üçün Məbəd tikmək istədi. Beləliklə, o, peyğəmbər Natanla məsləhətləşdi: “Bax mən sidr ağacından tikilən bir sarayda yaşayıram, lakin Allahın sandığı isə bir çadırdadır qalır” (2 Şam 7:2). Lakin buna baxmayaraq, Allah Davudun məbədi tikməsinə istəmirdi. Allahın Öz seçdiyi padşahı üçün daha vacib bir niyyəti var idi. Natan Davuda Allahın Sözüünü çatdırdı:

“Rəbb sənə bildirir ki, Rəbb Özünü sənə ev tikəcək.” O deyir: “padşahlığını möhkəmləndirəcəyəm. O Mənim ismimə ev tikəcək və onun şahlıq taxtını əbədi möhkəm edəcəyəm. Mən ona Ata, o isə Mənə oğul olacaq. Günah edəndə onu insanların dəyənəyi ilə, bəşər övladlarının kötəkləri ilə vuracağam. Qarşıdan götürdüyüm

Şauldan lütfümü geri aldığı kimi ondan geri almayacağam. Sənin nəslin və padşahlığın Mənim qarşımda əbədi əmin-amanlıqda olacaq, taxtın isə əbədi möhkəm qalacaq” (bax 2 Şam 7:11-16).

Allah burada Davudun evi vasitəsilə İsrail ilə Öz əhdini yeniləşdirdi. Allah Öz xalqı ilə Öz ailə öhdəliyini bərpa etdi. O, burada yaxın qohumluğu bildiren dildə danışırdı. Adəm və sonra İsrail xalqı Allahın “ilk övladı” olduğu kimi, Davudun varisi də Hər Şeyə Qadir Olanla ata-oğul münasibətindən zövq alacaqdır. Amma bu dəfə bunun zəmanəti əbədi idi.

Əhdin şərtləri olduqca diqqətəlayiqdir:

- Rəbb sizin üçün ev quracaq: Davud bir gün və ya həyatı boyu, sadəcə, padşah deyil, padşah sülaləsinin banisi olacaq.
- Mən onun padşahlığını quracağam: Davudun oğlu bütün İsraili və həmçinin dünyanın qalan hissəsindəki “millətləri” (bax Zəb 2:8; Zəb 72:11.16) özündə birləşdirən böyük padşahlığın hökmdarı olacaq. Salnamələr Kitablarında o, “Yahvenin Padşahlığı” adlanır (bax 1Saln 28:5; 2Saln 13:8).
- O Mənim adıma ev tikəcək: Davudun oğlu Əhd sandığı üçün daimi ev olacaq məbədi tikəcək.
- Mən onun atası olacağam və o Mənim oğlum olacaq: Davudun oğlunu Allah Öz oğlu kimi qəbul edəcək. Bu, birinci dəfədir ki, aydın şəkildə Allahın övladlığı bir nəfərə aid edilir. Bundan əvvəl bütün İsrail xalqı Allahın ilk övladı adlandırılmışdı (bax Çıx 4:22) və heç bir şəxs nə vaxtsa “Allahın övladı” olmamışdı.
- Mən onu cəzalandıracağam, ancaq ondan Öz əbədi sevgimi götürməyəcəyəm: Davudun nəsilələrinin günahlarından asılı olmayaraq, Allah Şaulu inkar etdiyi kimi Davudun nəslini heç vaxt inkar etməyəcək. Əhd əbədi olacaq. Sevən ata kimi Allah Öz oğlunu cəzalandıracaq, ancaq bu yalnız onun xeyri üçün olacaq.
- Onun taxtı əbədi qurulacaq: Davudun sülaləsinin sonu olmayacaq. Bütün başqa dünyəvi padşahlıqlarda sülalələr yüksəlir və enir, ancaq Davudun taxt-tacı həmişə Davudun nəslində olacaq.

DAVUDUN AÇARLARI

Davudun padşahlığı əbədi olduğuna görə o, Allahın Kəlamında qurulan bütün sonrakı nəsillərin “padşahlığını” müəyyən etdi. Bu, sadəcə, nəzəri anlayış və ya ilahiyyat metaforası deyildi. Bunun müəyyən tarixi forması var idi. Bu tarix İsrailin tarixçiləri, peyğəmbərləri və şairləri tərəfindən parlaq surətdə və xüsusi təfsilatlarla qeyd olunmuşdur. Onların qeyd etdikləri xüsusiyyətlər peyğəmbər Natanın göstərdiyi əhdin şərtləri ilə bilavasitə əlaqəli idi.

Davudun padşahlığı nəyə bənzəyirdi? Bunu bilmək vacibdir, çünki İsa Özü də bunu izah etmişdi. “Padşahlığın” forması bizim xilasımızın formasını müəyyən edir. İsanın yer üzündəki xidmətinin mahiyyəti padşahlığın elanı idi. İsa “padşahlıq” sözündən istifadə edəndə Onun dinləyicilərinə bu aydın idi. Onlar İsanın Davudun padşahlığının bərpasını nəzərdə tutduğunu başa düşürdülər və İsa onların ümidlərinə zidd deyildi. Faktiki olaraq, İsa bu ümidi təsdiqlədi və aydınlaşdırdı, heç vaxt padşahlığın Davuda olan işarəsini azaltmadı.

Biz tarixi mənbələrdən Yerusəlimi idarə etdiyi dövrdə Davudun evinin üstünlük təşkil etdiyi bəzi elementləri müəyyənləşdirə bilərik. Burada mən Davudun Evinə aid Allahın əhdinin yeddi əsas və üç ikincidərəcəli xüsusiyyətini müəyyənləşdirmək istəyərdim. Mən bu on xüsusiyyəti burada qeyd edirəm, çünki onlar Əhdi-Ətiqin sonrakı kitablarında oxuduğumuz sülalə dramasının bir hissəsidir. Həmçinin onlar İsa Məsihin və Onun yer üzündə qurduğu Kilsənin, Davudun şəxsiyyətinə bənzədiyinin əsas xüsusiyyəti kimi yenidən meydana çıxacaq.

1. Davudun padşahlığı ilahi əhddə əsaslanmışdır. Bu, Əhdi-Ətiqdə belə şərəfə layiq görülən yeganə insan padşahlığıdır (bax 2Şam 8:11-16).

2. Davudun nəslindən olan padşah Allahın Oğlu idi. Allahla padşahın ailə münasibətləri Natanın sözlərində, həmçinin başqa yerlərdə də ifadə edilir (bax Zəb 2:7). Davudun oğlu məsh olunma zamanı ilahi övladlıq lütfünü qəbul etdi.

3. Davudun oğlu “Məsih”dir. İbrani dilində “maşiax” sözünün hərfi mənası “məsh edilən şəxs”dir (bax 1Şam 16:13, 1Pad 1:43-48, 2Pad 11:12, Zəb 89:20-39). Məshetmə onu kahin və padşah, “Melkisedeq vəzifəli əbədi bir kahin” (bax Zəb 110:4) etdi. Melkisedeq İbrahimin dövründə Yerusəlimdə kahin-padşah idi (bax Yar 14:18, Zəb 76:2).

4. Davudun Evi qırılmaz surətdə Yerusəlimə, xüsusilə də padşah Davudun və onun varislərinin şəxsi mülkiyyəti olan Sion dağına bağlı idi (bax 2 Şam 5:9). Padşahlıq üçün paytaxtdan daha böyük vəzifəni daşıyan Yerusəlim Allahın adamlarının ruhani mərkəzi, İsrailin və bütün millətlərin isə zəvvarlıq yeri oldu (Yeş 2:13).

5. Məbəd Davudun Əhdinin və Allahın Padşahlığının görünən əlaməti idi. Məbədin tikilməsi əhdin şərtlərinin əsası idi. “Ev” üçün istifadə edilən ibrani sözü yalnız Davudun sülaləsini deyil, Allahın hüsurunu təsvir etmək üçün istifadə edilirdi. Məbəd “bütün xalqlar üçün dua evi” vəzifəsini daşmalı idi (bax Yeş 56,7, Matta 21,12-15).

6. Davudun nəslindən olan padşah İsrailin on iki tayfasını, həmçinin bütün millətləri idarə edəcək. Yalnız Davudun və Süleymanın hakimiyyəti dövründə həm Yəhudəyə padşahlığı, həm də bütün şimali tayfalar bir padşahlıq kimi birləşdirilmişdi və yadelli işğalına məruz qalmırdı (bax 2Şam 5:1-5, 1Pad 4:1-19). Rəbb həmçinin fərman verdi ki, Davudun nəslindən olan padşah bütün millətlərin üzərində hökm sürəcək (bax Zəb 2:8, 72:1-17) və Yerusəlimə dünyanın hər yerindən gələn bütperəst zəvvarları qəbul edəcək (bax 1Pad 8:41-43, 10:1-24). Beləliklə, Siondakı Davudun padşahlığı Allah ilə onların əhdlərinin ayrılmaz hissəsi olaraq ilk dəfə İsrailin bütperəstləri qəbul etmək çağırışını qeyd edir.

7. Padşahlıq əbədi olacaq. Məzmlərdə və tarixdə ən geniş yayılmış vurğulardan biri odur ki, Davudun sülaləsi əbədi olacaq (bax 2Şam 7:16). Yalnız sülalə deyil, həmçinin idarə edən hökmdarın ömrünün uzunluğu əbədi kimi təsvir edilir (Zəb 21:4).

Bu yeddi əsas xüsusiyyətlə bərabər biz üç ikincidərəcəli xüsusiyyəti də qeyd etməliyik. Natan tərəfindən xüsusilə qeyd olunmasa da, bunlara Davudun Evinin salnamələrində və

himnlərində rast gəlmək olar. Yenə də qeyd etməliyik ki, bunlar İsa Məsihin Yeni Əhdində daha vacib olacaq.

1. Padşahın anası padşahlığın vacib hissəsi olacaq. Bu, padşah Süleymanda başlayır: “Bat-Şeva Adoniya barədə padşah Süleymanla danışmaq üçün onun yanına getdi. Padşah onu qarşılamaq üçün ayağa qalxdı və ona təzim etdi, sonra taxtına oturdu. Padşah anası üçün də bir taxt qoydurdu. O, padşahın sağında oturdu” (1Pad 2:19).

Fikir verin ki, hər kəs padşah Süleymanın qarşısında baş əyirdi, Süleyman isə öz anasının qarşısında başını əydi. Bu andan etibarən padşahın anası padşahlığın bir hissəsi oldu, Davudun padşah nəslinin əbədi rəmzinə çevrildi. Padşahın anası həmçinin padşahın ən vacib məsləhətçilərindən biri kimi xidmət edirdi. Süleymanın Məsəlləri Kitabının 31-ci fəslə padşah anasının padşah Lemuelə verdiyi məsləhətlərdən ibarətdir: “Massanın padşahı Lemuelin anasının ona öyrətdiyi kəlam”. Peyğəmbər Yeremya padşaha müraciət edəndə o, onun anasına da müraciət edir, çünki onun belə səlahiyyəti var idi: “Padşaha və onun anasına söylə” (Yer 13:18; bax 2Pad 24:15).

2. “Baş bölgə valisi” padşahın hökumətində xüsusi vəzifəyə malik idi. Padşahın bir çox xidmətçiləri var idi (məsələn, 1Pad 4:7-də on iki nəfər). Ancaq yalnız bir nəfər onların arasında başçı idi. O, padşahın və başqa vəzifəli şəxslərin aralarında dayanırdı. Davuddan iki əsr sonra yaşamış Yeşaya peyğəmbər padşahın hökumətindəki keçid barədə peyğəmbərlik etmişdir və bir bölgə valisinin başqası ilə əvəz ediləcəyini qeyd etmişdir (bax Yeş 22:15-25). Onun peyğəmbərliyinə əsaslanıb deyə bilərik ki, padşahlıqda olan hər kəs bölgə valisini tanıyırdı. “Səlahiyyətini onun ixtiyarına verəcəyəm. Bu adam Yerusəlim sakinlərinə, Yəhuda xalqına ata olacaq”. Təsərrüfat idarəçisi vəzifəsinin əlaməti padşahlığın açarları idi. “Davud nəslinin açarını onun çiyindən asacağam, açdığını heç kim bağlaya bilməyəcək, bağladığını heç kim açma bilməyəcək”.

3. Günah təqdimatı deyil, minnətdarlıq təqdimatı Məbəddə qeyd edilən əsas liturgiya olacaq (bax Zəb 50:13-14, 116:17-19). Minnətdarlıq təqdimatı qurtuluş üçün minnətdarlıqla Allaha təqdim edilən mayasız çörəyi və şərabi özündə birləşdirirdi (bax Lev 7:12-15). Qədim yəhudi müəllimləri peyğəmbərlik edirdi ki, Məsih gələndə daha heç bir qurban təqdim olunmayacaq, yalnız minnətdarlıq qurbanı təqdim olunmaqda davam edəcək. “Minnətdarlıq qurbanı” üçün istifadə edilən söz İbrani dilində “todah”dır, lakin Müqəddəs Kitabın bir çox Yunan tərcümələrində, Filon və Aquila kimi qədim Yəhudi müəlliflərinin yazılarında da bu söz “evxaristiya” kimi tərcümə edilib.

TAXTDAN UZAQDA

Davudun və sonra onun oğlu Süleymanın hakimiyyəti zamanı padşahlıq çiçəkləndi. Allah Özü ilə xalqı arasında sülh, sabitlik və ailə əlaqələrinə aid vədlərini yerinə yetirdi. Əhdin xeyir-duaları hər yerdə aşkar görünürdü və yadellilərin hamısı onun bir hissəsini istəyirdi. Onlar Süleymanla ittifaq bağlamağa can atırdılar. Onlar Süleymanın Allahına ehtiram göstərmək üçün Yerusəlimə nümayəndə heyətlərini göndərdilər. Süleyman da öz Məbədini bütperəstlərin ibadəti üçün uyğunlaşdırdı və “bütün millətlərin dua evi etdi” (Yeş 56:7). İsrailin nüfuzu və çiçəklənməsi o qədər böyük idi ki, Davudun və Süleymanın nəsilləri, xüsusilə də Yəhudeya padşahlığının tayfaları min illər sonra bunu yadda saxladılar.

Lakin padşahlığın tarixi realığı çox tez dağıldı.

Ondan əvvəl olan Adəm və İsrail kimi, Süleyman da əvvəl bir günah işlətdi, sonra isə günahın silsiləsi ilə enərək tam günaha batdı. O, onun padşah rütbəsinə aid Musanın qanunlarını pozdu. O, tayfalardan həddindən artıq vergi yığırdı və özünə çox arvad (yeddi yüz!) və məşuqələr (üç yüz!) aldı. Bu günahlar daha böyük ölüm günahlarına gətirib çıxartdı. Müqəddəs Yazı bizə deyir ki, “arvadları onun ürəyini yoldan çıxartdılar” (bax 1Pad 11:1-3). Vaxtilə ağıllı bir insan olan Süleyman indi bütperəst oldu.

Süleyman öləndən sonra onun oğlu Rexovoam padşahlığın vergi siyasətlərinə yenidən baxmaqdan imtina etdi və tayfalar üsyan etdi. On iki tayfanın onu ayrılıb Şimali padşahlıq yaratdılar. Onlar nəinki Davudun padşahlığından, həmçinin Məbəddəki ibadətdən uzaqlaşdılar. Davudun padşahlığında yalnız Yəhuda və Binyaminin iki kiçik tayfası qaldı.

Bu pozğunluq dövründə Davudun padşahlığını dirçəltmək məqsədi ilə böyük peyğəmbərlər meydana çıxdı. Yeşaya peyğəmbərlik etdi ki, xilas Davudun taxtına varisin doğulması ilə gələcək. Yeni padşahın hökmranlığı böyük olacaq və “indidən sonsuzadək” duracaq (bax Yeş 9:5-6). Başqa yerdə (bax Yeş 11:1-16) Yeşaya Davudun atası olan Yesseyin kökündən yeni budağın bitəcəyini peyğəmbərlik etdi. Peyğəmbərlər keçmişdə Allahın bağladığı əhdlərinin bərpasını dəfələrlə təsvir edirdi. Bu, yeni yaradılışa, yeni çıxışa, yeni padşahlığa bənzəyəcəkdir.

Lakin peyğəmbərlər İsrailin günahda davam etməsini dayandıra bilmədi. Çox zəifləmiş, bölünmüş padşahlıq onun qonşuları üçün asan qənimət oldu. Vaxtilə Yerusəlimin padşahı bu torpaqları əldə etmək üçün xeyli çalışmışdı. Şimali padşahlıq b. e. əvvəl 722-ci ildə Aşşurlular tərəfindən dağıdıldı. 587-ci ildə isə Babil padşahı Yerusəlimi işğal etdi və Cənub padşahlığını dağıdaraq onun sakinlərini sürgünə göndərdi. İstilaçı padşah Davudun nəslini bir yerə toplayıb onları amansızcasına öldürdü.

Davudun ölümündən sonrakı nəsildə “əbədi padşahlıq” sanki yox oldu. Beş yüz ildən sonra padşahlıq da məhv oldu.

İbrahimin toxumundan bütün xalqlara xeyir-dua verəcəyi barədə Allahın İbrahimə verdiyi vədin yerinə yetirilməsi, məbəddəki qurban vasitəsilə İsrailin kahin milləti kimi bərpa olunması, Adəmin bütün övladları ilə Allahın kainat əhdinin bərpası kimi bir çox vəd yerinə yetirilmiş kimi görünürdü.

ƏBƏDİ ÜMİD BULAĞI

Yenə də peyğəmbərlərin sözləri vədə ümid yaratdı və tarix Natan vasitəsilə Allahın söylədiyi sözləri qeyd etdi.

Bizim e. ə. altıncı əsrin ikinci yarısında Fars padşahlığı Babilə işğal edəndən sonra bəzi İsraililər Yerusəlimə qayıtdı və məbədi bərpa etməyə başladı. Bu İkinci məbəd torpağın və adamların günah etdiklərini, çiçəklənməkdən və Allahdan uzaq düşdüklərini xatırladan Süleymanın məbədinin sanki bir kölgəsi idi.

Əhdi-Ətiq və Əhdi-Cədid arasında yazılmış ədəbiyyat Davudun Evinin bərpa ediləcəyinə aid ümidin qalması barədə yazır: “Ey Davudun oğlu, onların padşahı ol... İsrailin üzərində hökm et... Rəbbin Məsihi Müqəddəs və onların Padşahı olacaq!” Ölü Dəniz sahilində aşkar olunmuş manuskriptlər eyni ümid barədə şahidlik edir: “O, vaxtın sonunda Sionda meydana çıxacaq Davudun budağıdır... Necə ki yazılmışdır: “mən Davudun dağılmış çadırını qaldıracağam””. Bu da o deməkdir ki, Davudun dağılmış çadırı İsraili xilas etmək üçün meydana çıxan Şəxsdir.

Vədin yerinə yetirilməsinin imkansızlığına baxmayaraq, ümid qalır. Davudun çadırı dağılmışdır. Yesseyin ağacı kəsildi. Ancaq Davudun evi ilə əhd bağlayan və bu vədləri verən Allah idi. Hər şeyə qadir Allah istəsəydi, daşlardan da İbrahimə övlad yarada bilərdi. Allah Davudun budağını ağacdən kəsilmiş qolundan da bitirə bilər.

Əhdi bağlayan Şəxs həmçinin kainatı da yaratdı. O, İbrahim oğlu olan Davudun oğlundan xeyir-duasını almaq üçün yerin ən uc nöqtələrindən bir daha Adəmin övladlarını toplaya bilərdi. Yaradılışda Allahın istəyi olan, İbrahimə vəd olunmuş, İsrail xalqı vasitəsi ilə çatdırılan və Davudda təzahür edən katolik, yəni universal inamın ideyası, İsrailin qalığının xüsusi mülkiyyəti olaraq qaldı. Bütperəst millətlər öz yerli allahları ilə məmnun idilər. Allahın xalqı isə İsrailin və millətlərin üzərində hökm edəcək böyük Padşahın gəlişini gözləyirdi. “Başlarına onları otaran yeganə çoban olaraq qulum Davudu qoyacağam. Onları o otaracaq, çobanları da o

olacaq. ... Qulum Davud onların padşahı olacaq, onların hamısına vahid çoban olacaq. Onlar Mənim hökmlərimə görə rəftar edəcək, qaydalarını saxlayıb yerinə yetirəcək” (Yez 34:23, 37:24).

On üçüncü səbəb:

Padşahlıq yaxınlaşır

DAVUDUN OĞLU PADŞAH MƏSİH BARƏDƏ

Məsihin doğulmasından bir əsr əvvəl Allah adamlarının vaxtın gəlib çatdığını hiss və ümid etmələri barəsində kifayət qədər dəlil var. Vaxt, doğrudan da, gəlib çatmışdı.

Bütpərəst torpaqlarında yayılan Yəhudilər arasında Əhdi-Ətiqin “Septuaginta” adlandırılan Yunan tərcüməsi çox məşhur idi. Bəzən bu kitabda bəzi şəxslər üçün İbrani dilində mövcud olmayan padşahlıq vəzifəsi əlavə edilirdi. Məsələn, Yaradılış 49:10-da Septuaginta əlavə edərək qeyd edir ki, gələcək “hakim” “padşah” olacaq.

Deuterokanonik olan Ezranın İkinci Kitabında ilahi peyğəmbərlik belədir: “Oğlum Məsih... aşkar ediləcək” (2 Ezra 7:28-29). O, “Sion dağının zirvəsindən” “bütün insanları” idarə edəcək (2 Ezra 13:36-37). Ölü Dəniz sahilində aşkar edilmiş manuskriptlər arasındakı Yenoxa aid edilən yazıda buna oxşar sözlər yazılıb. Manuskript müəllifləri tezliklə bir deyil, iki məsihin gəlməsini gözləyirdi: padşah-döyüşçü və kahin-peyğəmbər. Manuskriptlər gələcək padşah haqqında danışarkən “Davudun budağı” və “Məsih”-ə işarə edir. Biz özü-özünü Məsih elan edən bir neçə nəfərin meydana çıxmasını və məğlub olmasını qeyd edən Yəhudi tarixçisi Yusifin salnaməsində aydın şəkildə təsvir edilmiş dövrün ruhunu aşkar edirik. Yusif özü bu vəzifəyə aqlasığmaz bir namizədi – öz rəhbəri Roma imperatoru Vespasianı təklif etdi.

İmanlılar ümidlə yaşayırdılar. Hər halda, bu, çətin idi. Allahın xalqı o vaxt çox alçaldılmış vəziyyətdə idi. Bütpərəstlər özlərini təkəbbürlə Allahın “seçilmiş adamları” adlandıran Yəhudilərə və

onların düşkün bütperəst imperiyalarından asılı olduqlarına rişxənd edirdilər.

Allah Davud ilə bağladığı əhddə Öz vədlərini izah etmişdi. Davudun nəslı əbədi olacaq. Lakin indi o məhv olmuş kimi görünürdü. Davudun oğlu bütün millətləri idarə edəcək. Lakin indi millətlər İsrail xalqını idarə edirdi! Yəhudilərin Müqəddəs Kitabları Davudun padşahlığının sabitliyini və əzəmətini elan edirdi, lakin bu əzəmət yox idi. Faktiki olaraq, Davudun evi heç bir yerdə yox idi.

Vəziyyət istehza yaradırdı. Məğlubiyyət hər yerdə görünürdü. Makkabeyin qısa dövrü istisna olmaqla, İsrail və ya daha düzgün desək, İsrailin qalığı yadellilər tərəfindən idarə edilirdi.

YANLIŞ BAŞLANĞICLAR

Makkabeyin dövründən sonra qəribə zamanlar başladı: Allahın Davudla bağladığı əhdinin şərtlərinə uyğun olaraq İsrailin taleyini bərpa etməyə can atan və bacarıqlı görünən padşahlar meydana çıxdı. Onlar əvvəllər İsrailə mənsub olmuş, demək olar ki, bütün torpaqları yenidən fəth etdilər və kişi sakinlərini sünnət olunmağa məcbur etdilər.

O zaman Hirod adlı padşah gəldi. Tarixçilər onu Böyük Hirod adlandırırdılar. O özünü “Davudun oğluna” bənzətməyə çox çalışdı. O hətta Süleymana üstün gələrək Yerusəlim Məbədidə böyük bərpa işlərini təşkil etdi və Süleyman kimi özünə çoxlu arvad aldı. Adamların həyatı çiçəkləndi. Hirodun Roma rəhbərləri torpağa bir qədər sülh, stabillik və təhlükəsizlik gətirdi.

Lakin Hirod Yəhudi deyildi. Kaşer qaydalarına riayət etməsinə və bəzi dini təcrübələri nümayiş etdirməsinə baxmayaraq, o, Edomlu və qeyri-yəhudi idi. (Kaşer qaydaları Yəhudiliyə görə yeyilməsi və istifadəsi qorxulu olmayan halal qaydalardır.) Bundan başqa, o, sözün əsl mənasında dəli idi. Devrilməsini təşkil edəcəklərindən ehtiyat edən Hirod üç oğlunu amansızcasına öldürdü.

Zahiri salehliklə fəvqəladə amansızlığının maraqlı kombinasiyasına görə Sezar Avqust demişdi: “Hirodun oğlundansa,

Hirodun donuzu olmağı seçərdim”. Paranoiyaya səbəbi ilə Hirod xeyli qətlər edirdi. Bir dəfə o, xarabalıq küçə boyu yüzlərlə şübhəli sui-qəsdçiləri çarmıxa çəkdi və bir neçə həftə ərzində onların cəsədlərini orada çürütdü.

Hirodun müvəffəqiyyəti şəxsiz idi: bütperəstlərlə qarışmış tayfaların, torpağın, Məbədin bərpası. Bəzi adamlar onun Davudun Oğlu olduğunu düşünürdü. Axı Süleymanın da öz qüsurları var idi...

Hirod, çox ehtimal ki, bunu daha yaxşı bilirdi, ancaq onun həyatı firıldaqçılıqdan asılı idi. Ola bilsin ki, o da əsl “Davud Oğlunu” gözləyirdi. Onda Hirod harada olacaq?

Kəlam bəşər olanda, Öz adamları ilə evini quranda sosial, siyasi, dini və əhd iqlimi belə idi.

PADŞAH DOĞULUR

“Yeremyaya Rəbbin bu sözü nazil oldu: “Rəbb belə deyir: “Necə ki müəyyən vaxtlarda gecə və gündüz olması üçün gecə-gündüzlə kəsdiyim əhdi poza bilməzsiz, eləcə də Davudla bağladığım əhd pozula bilməz” (bax Yer 33, 19-21). Allah bunu Davudun nəslinin padşahlığı məhv olduğu zaman peyğəmbər Yeremya vasitəsilə deyir.

İnamı olanlar isə ümidlə yaşayırdılar. Allah padşah Davuda çox dəqiq vədlər vermişdi. Vəziyyət verilən vədləri cəfəngiyat kimi görürdüsə də, onlar çox aydın idi. Əhdi-Ətiq dövründə yaşayan Allahın xalqının duaları Hirodun hakimiyyəti zamanı ucalmaqda davam edirdi: “Ey Allah, Məsih nə vaxt gələcək?”

Əhdi-Cədidin ən birinci sözlərində bu suala və dualara cavabı görürük: “Davudun Oğlu, İbrahimin də Oğlu olan İsa Məsihin nəsil şəcərəsi” (bax Matta 1:1-16). Yəhudi oxuculara müraciət edən Matta İsanı “Məsih”, yəni məsh olunmuş, gözlənilən Məsih adlandırır. O əlavə edir ki, əsl gözlənilən Məsih İbrahimin ailəsində və Davudun evində doğulur. Bu iki adı xatırlatmaqla Matta əhdləri xatırladır. Beləliklə, öz Müjdəsinin başlanğıcından Matta izah edir ki, o, padşahlığın gəlməsini elan edir. Bu, onun “Xoş Xəbərinin” mahiyyətidir. “Müjdə” sözünün hərfi tərcüməsi “Xoş Xəbər”dir.

Əhdlər yerinə yetirilmişdi. Vəd olunmuş padşahlıq gəlmişdi və bu həm İsrail xalqından, həm də qeyri-yəhudilərdən ibarət olan universal padşahlıq idi. “Nəslini lap çoxaldacağam, səndən millətlər törədəcəyəm və nəslindən padşahlar çıxacaq” (Yar 17:6).

“İbrahimdən böyük və güclü bir millət törəyəcək, onun vasitəsilə yer üzünün bütün millətləri xeyir-dua alacaq” (Yar 18:18). “O Mənim ismimə ev tikəcək və onun şahlıq taxtını əbədi möhkəm edəcəyəm” (2Şam 7:13-14).

Çoxdan gözlənilən padşah, Davudun oğlu, Allahın oğlu, Məsih, məsh olunmuş Şəxs gəlmişdi. Onun padşah şəcərəsi bunu təsdiq edirdi.

Mattanın nəsil şəcərəsi İbrahimdən başlayır, ancaq onun mərkəzində Davudun padşahlığıdır. Buradakı dörd əsas bənd bunlardır: İbrahimin həyatı, Davudun hakimiyyəti, Babilistan sürgünündə Davudun evinin yıxılması və İsanın gəlişi. Matta nəsiləri birləşdirərək onları elə üç qrupa böldü ki, hər qrupda on dörd nəsil olsun. İbrani dilində bu rəqəmlərin yazılışı Davudun (DVD) adının yazılışı ilə eynidir. Latın dilində olduğu kimi, ibrani dilində də rəqəmləri yazmaq hüçün hərflərdən istifadə edilir. Beləliklə, Davudun oğlunun nəsil şəcərəsi onun padşah ailəsinə aidiyyətini dəfələrlə vurğulayır.

Öz hekayəsində Matta padşah rütbəsinə iki rəqib-namizədi göstərir: Hirod və İsa. İsa Davudun şəhəri Bet-Lexemdə doğulur. Hansı ki, peyğəmbərlər əvvəlcədən Məsih-Padşahın doğum yerinin ora olacağını söyləmişdirlər (bax Matta 2:6; Mik 5:2). Bundan başqa, O, Pakizədən doğulur və beləliklə, Davudun nəslindən olan padşah Yeşayanın peyğəmbərliyini yerinə yetirir: “Budur, bakirə qız hamilə olub Oğlan doğacaq” (Matta 1:23; Yeş 7:14).

İsa doğulanda yenicə doğulmuş padşaha səcdə etmək üçün gələn münəccimlər bütperəstləri təmsil edirdi. Davudun oğlu padşah Süleymanda da onlar belə etmişdirlər (Zəb 72:10-11). Münəccimlər İsanı Məryəmin yanında görürlər. Padşah öz anasının yanındadır. Uzun müddət əvvəl Yerusəlimin padşah sarayında Bat-Şeva və Süleymanın rastlaşdıqları kimi (bax 1Pad 2:19).

Münəccimlərin meydana çıxması Hirodun öldürücü qəzəbini oyadır və beləliklə, o, günahsızların qırğını əmr verir. Qanuni məsh olunmuş padşah Davud Allah tərəfindən devrilən Şaulun paxıl qəzəbindən qaçmağa məcbur olduğu kimi, Müqəddəs ailə ölkədən qaçmağa məcbur olur.

PADŞAH ÖZÜNÜ AŞKAR EDİR

İsanı Padşah, padşahlığını isə Davuda aid edənlər yalnız müjdəçilər deyil. Bu, peyğəmbərlikləri, sadəcə, səhnədə yerlərinə qoymaq məsələsi deyil. Şahidlər və hətta onun düşmənləri belə, dəfələrlə İsayə Onun vəzifəsini bəyan edirlər. Qışqıran iki kor adama fikir verin: “Ey Davud Oğlu! Bizə rəhm et!” (Matta 9:27, 20:30). Qızına şəfa axtaran Kənanlı qadını yada salın (Matta 15:22). İsanı Davudun paytaxtı Yerusəlimdə salamlayan izdiham “Davud Oğluna hosanna!” deyə nida edir (Matta 21:9). Düşmən fariseylər “Davudun oğlu” ilə “Məsihi” eyni tutur. Hətta Pilat və Roma əsgərləri İsanı Davudun adı ilə adlandırırlar (Matta 27:11, 29, 37). İzdiham, Davudun Oğlu, həmçinin Allahın Oğlu olmalıdır deyə istehza ilə təsdiq edir (Matta 27:40).

İsa Davudun adlarından imtina etmir və ya bunları inkar etmir. Əksinə, Öz bəyanatlarında onları təsdiq edir. Bir fəsil Şənbə günündə İsanın və Onun şagirdlərinin sünbülləri qırdıqları barədə hekayə ilə başlayır. İsa Özünə və Öz adamlarına haqq qazandıraraq Özünü Davudla, onun dəstəsi ilə müqayisə edir: “Davud və yanındakılar ac olanda nə etdiklərini oxumamısınız?” (Matta 12:3). Sonra həmin fəsildə adamlar bir-birindən soruşurlar: “Bu, Davudun Oğlu deyilmi?” (Matta 12:23). İsa onlara cavab verir: “Mən cinləri Allahın Ruhunu ilə qovuramsa, deməli, Allahın Padşahlığı üzərinizə gəlib” (Matta 12:28).

Müjdə kitabları İsanı “Allah Oğlu” və “Davudun Oğlu”, Padşah və məsh olunmuş adlandırır. Onun padşahlığı, şübhəsiz ki, Allahın Padşahlığıdır, lakin eyni zamanda Davudun da padşahlığıdır. Bu, kiçik təfsilatlarla təsdiq edilir. Müjdə kitablarında gördüyümüz

kimi, İsanın hakimiyyəti Davudun padşahlığının xüsusiyyətlərini müntəzəm olaraq özündə əks etdirir. Gəlin Allahın Davudla əhdinin yeddi birinci dərəcəli və üç ikinci dərəcəli xüsusiyyətlərinə yenidən nəzər salmaq və İsanın bu vəzifəyə necə uyğun olduğuna fikir verək.

1. Davudun padşahlığı ilahi əhddə əsaslanmışdır. Natanın sözlərində təsvir edilən Allahın Davudla əhdi (2Şam 7:9-16) İsanın təsvirinə uyğundur (bax Luka 1:32-33). Sonra İsa Öz padşahlığını “Yeni Əhd”-ə aid edir (Luka 22:20). Ona Ata tərəfindən padşahlığın verildiyini (hərfi mənada “əhdə görə”) qeyd edir (Luka 22:29).

2. Davudun nəslindən olan padşah Allahın Oğlu idi. İsa övladlığa götürülməyib, həqiqi Allah Oğludur (Luka 1:35). Bu ad bütün Əhdi-Cədid boyu Ona aid edilir.

3. Davudun oğlu “Məsih”dir. Əhdi-Cədidin ilk sətirlərindən başlayaraq “Məsih” İsanın, həqiqətən, daha üstün tutulan adıdır. Həqiqətən, O, “Rəbbin Məsihidir” (Luka 2, 26). Bu ad Əhdi-Ətiqdə yalnız padşahlara aid edilirdi (bax 1Şam 16:6).

4. Davudun evi qırılmaz surətdə Yerusəlimə bağlı idi. İsanın xidmətinin ən yüksək anları – Onun məhkəməsi, əzabı və ölümü Yerusəlimdə baş verir. Müjdə aydın qeyd edir ki, Allahın Kəlamı “Yerusəlimdən” bütün yer üzünə və daha uzaqlara yayılmalıdır (Luka 24:47).

5. Padşahlıq həm də məbədlə əlaqəli idi. Lukanın Müjdəsi Məbəddəki hadisə ilə başlayır. İsanın uşaqlığı orada keçib. İsa Məbədi təmizləyir və pul xırdalayanları oradan qovur. Müjdənin əksər hissəsində İsa Məbədə səyahət edir (Luka 9:51 - 19:27). İsa Məbədi təmizləyib içərisində təlim verməyə başladığı an Onun səyahəti kulminasiyaya çatır (Luka 19:45-21:38).

6. Davudun nəslindən olan padşah İsrailin on iki tayfasını, həmçinin bütün millətləri idarə edəcək. Bir çox əlamətlərlə Müjdə kitabları İsanın on iki qəbilənin birliyini bərpa etmək niyyətində olduğunu göstərir. O, on iki həvarini təyin edir və vəd edir ki, onlar “İsrailin on iki qəbiləsi”ni mühakimə edəcəklər (Luka 22:30). Əsas fiqurlardan biri, Aşer qəbiləsindən olan peyğəmbər qadın Xanna məhv olmuş şimal qəbilələrinin qalığının sadıq nümayəndəsidir

(Luka 2:36). Qalileyada, Samariyada və Yəhudeyada moizə oxuyan İsa birləşmiş İsrailin əvvəlki torpaqlarından “çoxlu şagird” topladı (Luka 19:37). Yerusəlimə daxil olmaqla İsa yenidən birləşən padşahlığı formalaşdırdı. İsanın padşahlığı isə bütün millətləri əhatə edir. Şimeon elan edir ki, İsa “millətlərə aşkar edən nuru” olacaq (Luka 2:32). Luka İsanın nəsil şəcərəsini İbrahimə deyil, Adəmə aid edir. İsa həm bütperəstləri, həm də Yəhudiləri sağaldır (məsələn, Luka 7:1-10). İsa Allahın hökmranlığında masanın arxasında oturmaları üçün “Adamlar şərqdən, qərbdən, şimaldan, cənubdan gələcək və Allahın Padşahlığında süfrəyə oturacaq” deyə bu barədə qabaqcadan xəbər verir (Luka 13:29). O əmr edir ki, “Yerusəlimdən başlayaraq bütün millətlərə günahların bağışlanması üçün tövbə Onun adı ilə vəz edilməlidir” (Luka 24:47).

7. Davudun padşahlığı əbədi olacaq. Mələk Cəbrayıl Məryəmə vəd edir: “O, Yaqub nəslinin üzərində əbədi olaraq Padşah olacaq və Onun Padşahlığının sonu olmayacaq” (Luka 1:33).

Müjdədə həmçinin üç ikinci dərəcəli xüsusiyyət qeyd olunur:

1. Məryəm öz Padşah Oğluna məsləhət verəndə (Yəh 2:3), Ondan xahiş edəndə, yadelli əyanları qəbul edəndə (Matta 2:11) və həvarilər olan on iki padşah nümayəndəsi ilə bərabər Onunla birgə olanda (Yəh 19:25, Həv 2:14) Padşahın Anası kimi meydana çıxır.

2. “Davudun Evi”ni idarə edən “başçı” və ya təsərrüfat idarəçisini təyin edərkən istifadə olunan eyni sözü işlədərək İsa Peteri başçı təyin edir (Matta 16:19, Yeş 22:15-25). Padşah “açarları” verməklə rəmzi olaraq səlahiyyətini də verir. (Biz bu mövzuya yenə də qayıdacağıq).

Qeyd: Açarlar səlahiyyətin nişanıdır. Qədim İsraildə bu səlahiyyət Padşah evinin yöneticisinə və ya vəzirə aid idi. Yeşaya 22:15-25-də bu vəzifə Elyaqimə verilmişdi. İctimai intizam işləri haqqında digər mətnlərdə, məsələn Matta 18:18-də, “açar” nişanı yoxdur, çünki bu mətnlər daha çox insanlara aiddir. Peter baş keşişin davamçısı kimi təsvir edilir (bax Matta 16:19). O, baş mürəbbi kimi bağlamaq və açmaq səlahiyyətinə malikdir, yəni həm qadağan, həm də icazəli

olduğunu təyin edə bilər. Məsih Peterə açarları verməyi vəd edərkən ona həm də Kilsənin üstündə səlahiyyət verəcəyini vəd etdi.

3. İsa Öz çörəyini və Öz şərabını, yəni “evxaristiya”nı təqdim etməklə “todah” adlanan minnətdarlıq qurbanlarını yeniləyir. Həqiqətən, çörəyi bölən İsayə harada rast gəliriksə, Onun “şükür etdiyini” görürük (məsələn, Luka 24:30, 35, Yəh 6:11).

Müjdələrə iman edənlərdən heç kəs inkar edə bilməz ki, İsanın müasirləri Məsih Padşahı Davudun padşahlığından gözləyirdi. Müjdələrə iman edənlərdən heç kəs inkar edə bilməz ki, İsa Özünü gözlənən Davudun padşahı kimi təqdim etdi.

Əgər İsa Davudun padşahıdırsa, Onun padşahlığı müəyyən mənada Davudun padşahlığı olmalıdır. İsanın dediyi “Allahın Padşahlığı” Davud ilə əhdin nəticəsində yaradılan əbədi padşahlığı əvəz etmədi və ya sıxışdırıb çıxartmadı. İsanın Padşahlığı həmin o padşahlıq idi və həmin o Padşahlıq yerinə yetirildi.

Çünki yalnız Davudun padşahlığı “Rəbbin padşahlığı” adlandırıldı (1Saln 28:5). Əhdi-Ətiq müəllifləri başa düşdü ki, Davudun evinin hakimiyyəti ilahi əhdə əsaslanırdı. Həmin bu ilahi əhdə görə Davudun Oğlu həmçinin Allahın da Oğlu elan olunurdu (2Şam 7:14, Zəb 2:7). Buna görə də Davudun padşahlığı yer üzərində Allahın idarəetməsinin təzahürü idi, yəni bu, İsrail və bütün millətlərin üzərində olan Allahın əbədi padşahlığı idi.

Bəs bu padşahlıq bu gün haradadır? Doğrudan da, İsa səmələrə yüksəldəndən sonra bütün illər ərzində bu Padşahlıq harada idi? Qədim və ya müasir xristian apologeti üçün bundan daha vacib sual bəlkə də yoxdur.

On dördüncü səbəb: **Padşahlıq gələndə**

KİLSƏ PADŞAHLIQDIR

Müasir Müqəddəs Kitab alimi Alfred Loisi istehza ilə bu sözləri deyəndə inamını itirdiyini etiraf etdi: “İsa Padşahlığı elan etdi, əslində isə Kilsə gəldi”.

Ancaq Loisi yalnız öz adından danışmırdı. Kilsənin və padşahlığın müqayisələri 19-cu əsrin sonunda müəyyən akademik qruplarda çox yayılmışdır.

Allahın Padşahlığına aid imanlıların ümidləri ilə Allahın vədinin yerinə yetirilməsinin arasında, həqiqətən, fərq var. Alfred Loisidən daha nizamlı adamlar problemdən təngə gəldilər. İsanın ölümündən sonra şagirdlərin dərin ruh düşkünlüyünə fikir verin: “Biz də ümid edirdik ki, bu, İsrailin gələcək Satınalanıdır” (Luka 24:21).

Onlar öz xilaslarının hərbi istila və ya səmalardan möcüzəvi müdaxilə ilə gələcəyini gözləyirdilər. Onlar xilasın nəticəsində əzab, ölüm və aşkar uğursuzluq gözləmirdilər. Onlar padşahlıq üçün dua edəndə, əlbəttə, Kilsəni gözləmirdilər. Lakin onlara Kilsə verildi.

Əsrlər boyu xristianlığın bəyanatlarına qarşı çıxan yəhudilər İsanın gözlənilən padşahlığı yarada bilmədiyinə işarə edərək bunu aydın dəlil hesab edirdilər. Xristianlığın qeyri-yəhudi əleyhdarları (məsələn, ikinci əsrdə Sels, dördüncü əsrdə Yulian) eyni arqumentləri gətirirdi. 19-cu və 20-ci əsrdə isə bəzi xristianlar bu qeyri-adi yığınağa qoşuldu. Alfred Loisi onların arasında idi, ancaq o, tək deyildi. Başqa biri məşhur alman alim F. C. Baur idi. O iddia edirdi ki, padşahlığın gəlmədiyini ört-basdır etmək üçün müqəddəs Paul bu gün tanıdığımız xristianlığı icad etdi.

Baur və Loisidən başqa amerikalı dispensasiya mütəxəssisi C.İ.Skofild də var idi. (Dispensasionalizm Müqəddəs kitabın izahlı ilahi nəzəriyyəsidir. O deyir ki, Allahın padşahlığı əslində iki cürdür: göydəki və yerdəki.) Onun məşhur “Skofildin İzahlı Müqəddəs

Kitabı” Amerikan fundamentalistlərinin bir çox nəsillərinə təlim vermişdir. Skofild liberal tənqidçilərə cavab verməyə cəhd edərək onların iddialarını qəbul etdi və qeyd etdi ki, padşahlığın gözlənilməsi ilə yerinə yetirilməsinin arasında bir fasilə var idi. Skofildin versiyası belədir: İsa Yəhudilərə padşahlığı təklif etdi, ancaq onlar Onu rədd etdilər, buna görə də O, Padşahlığın əvəzinə Kilsəni qurdu. Kilsə İsanın xidməti ilə həqiqi Padşahlığın gəlişi arasında olan böyük bir “fasilə”dir. Həqiqi Padşahlıq yalnız imanlıların səmələrə yüksəlişindən sonra gələcək.

Diriləndən bir neçə gün sonra bir şagird soruşdu: “Ya Rəbb, İsraildə Padşahlığı indimi bərpa edəcəksən?” (Həv 1:6). Bu kəskin sual min il ərzində təkrar edilir. Aydınır ki, bütün bu illər ərzində bəzi şagirdlər hələ də Allahın vədi ilə xristianların əldə etdiklərinin arasında qeyri-uyğunsuzluğu görürlər.

Onda biz sual verməliyik: problem Allahın təminatındadır, yoxsa insanın ümidlərində? Gəlin mənimlə birlikdə Müqəddəs Kitabdakı Axırncı Şam Yeməyinə aid mətnə nəzər salaq. Burada İsa çox aydın və çox səmimi sözlərlə Öz Padşahlığını elan edir. Lukanın Müjdəsi Padşahlığa aid təfsilatları ən çox təmin etdiyinə görə biz də mətni elə onun Müjdəsindən oxuyacağıq.

PADŞAHA LAYİQ ZİYAFƏT

Lukanın Müjdəsindəki Axırncı Şam Yeməyinə aid hissə padşah “Davudun oğlu” olan İsanın şəxsiyyətini “Allahın Padşahlığı” olan Kilsə ilə əlaqələndirmək üçün ən əsas mətnidir. Həmin masa arxasında İsa şagirdlərini Özünə naib təyin edir. Bundan sonra onlar Onun adı ilə səlahiyyətini icra edəcəklər. Luka öz Müjdəsini yazandan sonra onun davamı olaraq Həvarilərin İşləri kitabını yazdı. Burada biz Kilsəni idarə edən həvarilərin İsanın onlara verdiyi səlahiyyəti tətbiq etdiklərini görürük.

İstənilən başqa müjdəçidən daha çox Luka Padşahlığın surətini masa arxasındakı ünsiyyətlə əlaqələndirir. Alimlər Lukanın Müjdəsində on müxtəlif ziyafətləri müəyyənləşdirir. Bunların hamısı

Əhdi-Ətiq peyğəmbərlərinin qabaqcadan xəbər verdiyi Məsihin ziyafətinə işarədir (bax Yeş 25:6-8, Zək 8:7-8, 19-23). Bu xüsusilə Məsihin Özünün təşkil etdiyi yeməklərdə aşkar görünür: beş min nəfərə yemək veriləndə (Luka 9:10-17), Axırncı Şam Yeməyində (22:7-38) və Xammada (Emmausda) yeməyin verilməsi (24:13-35). Lukanın Müjdəsində bu üç yemək zamanı və yalnız burada çörək barədə “bölüb” deyilir. Eyni ifadə Həvarilərin İşləri 2:42.46, 20:7.11, 27:35-də istifadə edilir.

Padşahlıq mövzusu bu üç ziyafəti fərqləndirir:

- beş min nəfərin hamısı “doydu”, artıq qalan hissələr on iki səbətə yığıldı (bax Luka 9:17). Bu, Davudun Oğlunun rəhbərliyi altında olan İsrailin on iki qəbiləsinin bolluğunu bildirir (bax 1Pad 4:20, 8:65-66).
- Axırncı Şam Yeməyi padşahlığın tezliklə gələcəyi ilə əlaqələndirilir (bax Luka 22:16, 18, 29-30).
- Xammadakı ziyafət əhvalatı şagirdlərin bu sözləri ilə başlanır: “Biz də ümid edirdik ki, bu, İsrailin gələcək Satınalanıdır” (Luka 24:21), yəni O, Davudun padşahlığını bərpa edəcək (bax Luka 1:68-69).

Yeməkləri təşkil edən İsa Öz padşah əcdadı kimi hərəkət edirdi. Davud padşah masasının ətrafında olan ünsiyyəti vasitəsilə əhdə sadıqlıyını artırmışdı (2Şam 9:7, 10, 13, 1Pad 2:7). Allahın təminatını bayram etmək məqsədi ilə Davud öz məzmurlarında yemək-içmək tərzlərindən istifadə edir, peyğəmbərlər isə ziyafət tərzləri ilə Davudun şəhərinin (Yeş 25:6-8, Yer 31:12-14) və Davudun əhdinin (Yeş 55:1-5) bərpasını təsvir edir. Yezekel peyğəmbərin kitabında Davudun “çobanlığının” əsas rolu İsraili “otarmaq”dır (Yez 34:23).

Beləliklə, İsa Öz həvarilərinə növbəti sözləri deyəndə əsl padşah xarakterini göstərir: “Mən əzab çəkməzdən əvvəl bu Pasxa yeməyini sizinlə birgə yeməyi çox arzulayırdım. Sizə bunu deyirəm: Pasxa Allahın Padşahlığında yerinə yetənədək Mən bir daha onu yeməyəcəyəm”. Sonra İsa bir kasa götürüb şükür etdi və dedi:

“Bunu götürün və aranızda bölüşdürün”. Mən sizə deyirəm: Allahın Padşahlığı gələncəyə kimi üzüm ağacının məhsulundan əsla içməyəcəyəm” (Luka 22:15-18).

İsa burada Şam Yeməyinin Padşahlıq və onun gəlməsi ilə əlaqəli olduğunu vurğulayır və həqiqətən, Padşahlığın tezliklə gələcəyini qeyd edir. O, padşahlığı yemək-içməklə əlaqələndirir: “Mənim Padşahlığımda süfrəmdə yeyib-içəsiniz...” (Luka 22:30). Bu iki bəyanat Şam Yeməyi əhvalatının çərçivəsidir. Bu vədi yaradır: İsa ilə birgə yemək və içmək Padşahlığının mövcudluğunun vacib təzahürləri olacaq. Bir neçə gün sonra ölümlərdən dirilən Məsihin şagirdləri ilə yediyi yemək anları padşahlığının həqiqi gəldiyinin zəmanətidir.

BÖYÜK XƏBƏR

Əgər İsanın vədi əhvalatın çərçivəsidirsə, onda əsas məsələ “evxaristiyanın təyin edilməsi”dir. Xristianlar “evxaristiyanın təyin edilməsi” sözlərinə min illər ərzində öyrəşdiklərinə baxmayaraq, bu sözlər əlbəttə ki, qəribədir, çünki Padşah və Məsih olan İsa bölünən çörək və şərab ilə Özünü eyniləşdirir: “Bu Mənim sizin üçün verilən bədənimdir... bu kasa Mənim qanımla bağladığım Yeni Əhddir” (Luka 22:19-20). Lukanın və Paulun hekayələrində biz sonra bu “xatirə” yeməyini təkrar etməyə aid İsanın əmrini eşidirik. Məhz bu əmr həmin mətndən “evxaristiyanın təyin edilməsini” nəql edir. Bu olmasaydı, heç nə təyin olunmazdı, sadəcə İsanın ölümündən əvvəlki axırncı yeməyinin hekayəsi kimi qalardı. Lakin İsa artıq həvarilərinin gözüne görünməyəndə də bu yeməyi təkrar etməyi əmr edir. Beləliklə, Axırncı Şam Yeməyi barədə mətn Kilsənin işləri üçün əsas hekayə olur. Biz bunu Həvarilərin İşləri Kitabında görürük (2:42.46, 20:7.11, 27:35).

Bəzi adamlar deyir ki, İsa gələcəkdəki qurbanını izah etmək üçün çörək və şərab metaforalarından istifadə edirdi. Ancaq əgər, həqiqətən, belə idisə, bu metaforaların faydası olmazdı. Bu metaforalar mənasızdır, çünki çörək və şərab yox, Onun ölümü izahı

tələb edir! İsanın sözləri “əmr-hərəkət” formalı təlim və ya izah deyil, ifadə etdiyini gətirib çıxaran bəyannamədir, məsələn, “Qoy işıq olsun” və ya digər Allahın əhd vədləri. İsanın sözləri hadisədən sonra gəlmir, İsanın sözləri hadisəyə gətirib çıxarır.

Axırıncı Şam Yeməyində nəzərdə tutulan ideya Xamma hekayəsində aşkar olur. Burada Rəbbin gözə görünən hüzüru çörək tikələrinin paylanması zamanı yox olur (Luka 24:31). Nə üçün bu baş verir? Çünki Luka 22:19-a görə, Onun hüzüru indi çörək ilə eyniləşdirilir. Beləliklə, Məsih-Padşah “çörəyin bölünməsi” vasitəsilə şagirdlərinə “tanıdılır” (Luka 24:35). Sonra həftənin birinci günündə özünü “çörəyin bölünməsi” üçün yığışanlara aid edən Luka, öz liturgiya təcrübəsini İsanın Axırıncı Şam Yeməyi ilə əlaqələndirir (Həv 20:7).

Tarix boyu olan bütün xristianlar Axırıncı Şam Yeməyindən və Xamma hekayəsindən Məsihin, həqiqətən, böldüyümüz çörəkdə olduğunu öyrəniblər.

Evxaristiya olan yerdə padşah var. Padşah olan yerdə padşahlıq da var.

YENİ VƏ TƏKMİLLƏŞDİRİLMİŞ

Lukanın Müjdəsində İsa Evxaristiya kasası barədə danışarkən “Mənim qanımla bağladığım Yeni Əhddir” ifadəsini işlədir (Luka 22:20). O, əlbəttə, Musanın sözlərini təkrarlayır: “Rəbbin sizinlə kəsdiyi əhdin qanı” (Çıx 24:6-8) və eyni zamanda Yeremyanın Allahın vədinə aid sözləri ilə bunu birləşdirir. “Rəbb bəyan edir: “İsrail xalqı və Yəhuda xalqı ilə Yeni Əhd bağlayacağım günlər yaxınlaşır” (Yer 31:31). Yeremyanın “Yeni Əhdi” pozulmuş Sina əhdindən fərqlidir (Yer 31:32). Peyğəmbər Yeremiya 30-33-cü fəsillərdə aydın izah edir ki, “Yeni Əhd” Allah ilə yeni və yaxın münasibətləri özündə birləşdirəcək (Yer 31:33-34), Davudun dağılmış padşahlığını yenidən birləşdirəcək (Yer 31:31), Davudun evini və Davudun əhdini bərpa edəcək (Yer 30:9, 33:14-26, 33:19-

21). Bu, böyük xəbərlərdir! Bu, xoş xəbərdir! Bunların hamısına İsanın evxaristiya təyin etdiyi sözlərində rast gəlmək olar.

Pasxa Musa ilə Allahın əhdinin yenilənmə yeməyi olduğu kimi, İsa da bu yeməyi bu əhd assosiasiyaları vasitəsilə əhdi yeniləyən bir yemək kimi qeyd edir. Xristianlar Evxaristiya kasasını götürəndə onlar əhddəki öz yerlərini təsdiq edirlər. Bu, Davudun yenilənmiş və islah edilmiş əhdidir.

Bu yenilənmiş padşahlıqda İsa Öz səlahiyyəti ilə bölüşəcək. Lakin əvvəlcə O, şagirdlərinin padşahlıq və qüdrət barədə yanlış anlayışlarına düzəliş verməlidir (Luka 22:28-30). İsa onlara deyir: “Atam Mənə bir padşahlıq tapşıracağı kimi Mən də sizə bir padşahlıq tapşırıram” (Luka 22:29). Tərcümədəki “tapşırmaq” sözü Yunan dilində istifadə olunan felin mənasını tam çatdırmır.

Orijinalda istifadə edilən “diatithemai” sözünün hərfi mənası “əhd bağlamaq”dır. Cümlənin daha hərfi tərcüməsi belə olardı: “Atam Mənimlə əhd bağladığı kimi Mən də sizinlə padşahlığa aid əhd bağlayıram ki, Padşahlığımda masamın arxasında Mənimlə yeyib-içə biləsiniz və İsrailin on iki qəbiləsini mühakimə etmək üçün taxtlarda otura biləsiniz”.

Bu felin izahının xırda fərq etdiyi kimi görünə bilər, ancaq əslində bu, İsanın həvarilərinə ötürdüyü Davudun səlahiyyətlərinin siyahısına vacib bir xüsusiyyəti də əlavə edir. Taxtlara, qəbilələrə, ata-oğul münasibətinə və padşahın masasında ziyafətə indi əhd əlavə edilir.

Müqəddəs Kitab bizə əhddə əsas qoyulmuş yalnız bir padşahlıq barədə xəbər verir, bu da Davudun padşahlığıdır (bax Zəb 89:3-4, 28-37). Yalnız Davudun padşahlığı Allah ilə ailə bağlarına malik idi. Lakin indi İsa əhdi yeniləyərək onu genişləndirir.

Luka 22:29-un mənası aydın olur. İsada Davudun oğlu olduğuna görə O, Davudun əhdinin və taxtının qanuni varisidir. Allah padşahlığı Ona “əhd bağlayaraq” tapşırmışdır. İndi İsa “Öz qanının Yeni Əhdi” vasitəsilə həmin padşahlığı şagirdlərinə “əhd bağlayaraq” tapşırır. Bu sözlər gələcəkdə nə vaxtsa olacaq padşahlığın vədi deyil, indiki padşahlığın bəyənnaməsidir!

Lakin İsa Öz padşahlığını tam onlara vermir. İsa yenə ona “Mənim Padşahlığım” deyə müraciət etməyə davam edir. Həvarilər Onu heç cür əvəz etmir. Lakin indi həvarilər Onun padşah rütbəsində və Onun ruhaniliyində iştirak edə bilirlər. İsanın sözlərinə görə, Yeni Əhdin məqsədi şagirdlərinə “Mənim Padşahlığımda masamın arxasında yeyib-içməyə” icazə verməkdir. İsa Onun bədənində, Onun əhdində və Onun həyatında iştirak edənlərə Onun Padşahlığında səlahiyyəti verir. Bu səlahiyyətin fərqləndirici xüsusiyyəti xidmətdir. İsa Özü taxtda oturmur, başqalarına xidmət edir.

Padşahlığın əlaməti padşahın masası arxasında yemək və içməkdir. Lakin fikir verin ki, şagirdlər artıq İsanın Axırıncı Şam masası arxasında yeyib-içirdilər. İsa bunu gələcək zamanlara saxlamır. Padşahlığın əlaməti elə indi, burada, “Yuxarı Otaqdadır” (bax Mark 14:15).

Bunun mənası nədir? Bunun mənası odur ki, Evxaristiya yemək və içməyində indi artıq Padşahlıq var. Həvarilər İsanın xatirəsində çörəyi böləndə Padşahlığın hüzuru yenə də davam edir. Evxaristiyanın bayram edilməsi padşahlığı göstərir. Padşahlıq və Evxaristiya bir-birinə möhkəm bağlıdır. Allahın Padşahlığı Evxaristiya Padşahlığıdır.

İsa Davudun əhdinin varisidir. İsa İsrailin və bütün millətlərin üzərində hökm edən əbədi Padşahdır (Luka 1:32-33). Ancaq indi İsa Özü ilə şagirdlərinin arasında yeni əhd bağlayaraq Allahın əhdini genişləndirərək əhdi Davudun evindən başqa bütün həvarilərə də aid edir. Məsih kimi indi həvarilər də Davudun padşahlığının varisləridir. Varis olduqlarına görə onlar Allahın övladlarının imtiyazlarına sahib olurlar. Onlar padşah masası arxasında yeyirlər və on iki qəbiləyə hökm edərək Padşah Evinin taxtında oturlar.

Bu, Davudun padşahlığına aiddir. Bu, Allahın Padşahlığına aiddir. Bu, Kilsəyə aiddir. Bu sizə və mənə aiddir.

Məsih bunu aydınlaşdırdı: Allah Padşahlığı Kilsədir və Kilsə Allahın övladlarına mənsubdur, çünki övladlar Böyük padşahın bədənində və qanına şərikdirlər (bax İbr 2:14).

HƏRƏKƏT ET!

Bunun Kilsə üçün mənası nədir? Həvarilərin İşləri kitabı bu sualın cavabını dəfələrlə təkrarlayır.

İsanın varisliyə və rəhbərliyə aid vədləri Kilsədə səlahiyyəti qəbul edən həvarilərin tərəfindən yerinə yetirilir. Bundan əlavə, İsanın masa arxasındakı ünsiyyət barədə vədi əvvəlcə Pasxa səhərində baş verən yeməklərində yerinə yetirilir və sonra isə Kilsənin Evxaristiya təcrübəsində davam edir.

Həvarilərin İşləri Kitabının ilk ayələrində (1:3.6) oxuyuruq ki, qırx gün ərzində həvarilərlə İsanın söhbətlərinin mövzusu Allahın Padşahlığı olub. “Padşahlıq” mövzusu bütün kitabda əsas mövzu olur. Həvarilərin İşləri kitabı müqəddəs Paulun Romada (28:31) Allahın Padşahlığını elan etməklə bitir. Bu kitab bizə Padşahlıq və yemək-içmək arasındakı əlaqəni, yəni Məsih ziyafətini göstərir (1:3b-4). Həmin qırx gün ərzində İsa şagirdləri ilə duz-çörək kəsərkən məhz bu barədə öyrədirdi.

Ola bilsin ki, şagirdlər İsadan “Ya Rəbb, İsraildə Padşahlığı indimi bərpa edəcəksən?” (1:6) deyə soruşanda onlar İsanın Luka 22:30-dakı “hökm etmək üçün taxtlarda oturasınız” vədinə istinad edirdilər. Əgər bu, belədirsə, onda həvarilərin sualı belə idi: “Bizə vəd etdiyiniz səlahiyyəti nə vaxt alacağıq?” İsa təxmini vaxta aid (ayə 7) fərziyyələr verəndə O, faktiki olaraq, Padşahlığın hansı vasitələrlə bərpa ediləcəyini təsvir edir: bütün yer üzündə Həvarilər Müqəddəs Ruhun qüvvəsi ilə şahidlik edəcəklər (ayə 8). İsanın “Yerusəlimdə, bütün Yəhudəyə və Samariyada, həmçinin yer üzünün qurtaracağına qədər hər yerdə” deyə onların missiyalarının coğrafi təsvirini verməsi bir tərəfdən Həvarilərin İşləri Kitabındakı proqramının xülasəsidir. Bu xülasə bizə bütün kitabın padşahlığın yayılması ilə əlaqəli olduğunu anlamağa kömək edir (bax Həv İş 28:31). Digər tərəfdən isə bu, Davudun imperiyasının miqyasına aid olan Allahın əhd girovunun ilahiyyət coğrafiyasını əks etdirən Davudun xəritəsidir. Yerusəlim Davudun şəhəri idi (2Şam 5:6-10), Yəhudəyə qəbilənin torpağı idi (2Şam 5:5, 1Pad 12:21), Samariya

Davudun milləti olan şimali İsraili təmsil edirdi (1Pad 12:16), “yer üzünün qurtaracağınadək” isə Davudun tabeçiliyində olan qeyri-yəhudiləri təmsil edirdi (bax Yeş 49:6, Zəb 2:7-8, 72:8-12, 89:25-27).

Lakin həvarilər hələ İsanın dediklərini başa düşmürdülər. Onlar bilmirdilər ki, İsa onların milli, dünyəvi padşahlığa aid ümidlərini beynəlxalq, universal, ümumdünya padşahlığının reallaşdırılmasına çevirəcək. Bu Padşahlıq yer üzündə aşkar görünəcək, amma mahiyyətcə Səməvi olacaq.

Lakin bu dəyişdirilmiş padşahlığı qəbul etmək üçün həvarilər hələ də Müqəddəs Ruh qəbul etməli idilər. Yalnız Müqəddəs Ruhun gücünü qəbul edəndən sonra şagirdlər əsl şahidlər olurlar (Həv. İş 1:8).

Luka Ruhun verilməsinə aid vəd ilə (Həv İş 1:8) Pentikostun arasında (2:1-4) Mattiya ilə Yəhudanın əvəz olunmasını təsvir edərək, On iki həvaridən ibarət qrupun bərpasını qeyd edir. On iki həvari yenidən bərpa olunandan sonra Pentikost hadisəsi (Həv 2:1-42) Davudun Oğlunun rəhbərliyi altında İsrailin bir Padşahlıq kimi bərpasını və Həvarilərin həmin Padşahlıq üzərində hakim müavinləri kimi hökm etməyə başlamasını qeyd edir.

Luka bizə Padşahlığın vəd olunmuş bərpasını parlaq surətdə göstərir. Burada yalnız On iki nəfər həvari deyil, onlarla birgə təxminən yüz iyirmi nəfərə yaxın bacı-qardaşlar “bir yerə yığılmışdı” (Həv. İş. 2:1). Onlar bərpa olunmuş İsrailin özəyini təmsil edirdilər və “səma altında mövcud olan bütün millətlər arasından gələn mömin”lərə (5-ci ayə) müraciət edirdilər. Luka bu millətləri sadalayır (9-11-ci ayələr). Bir anda Həvarilərin əməlləri sürgünlərin və qəbilələrin yayılmasının təsirini tamamilə dəyişir.

Beləliklə, Yoelin və başqalarının peyğəmbərlikləri yerinə yetirilir (bax Yoel 2:28, 32) və İsrail aydın şəkildə olmasa da, əsaslı şəkildə bərpa edilir, çünki Kilsə hələ daha da böyüməlidir. Allah İsrailin dağıdılmış övladlarını bir yerə topladı. Seçilmiş xalq üçün bir yerə belə toplanma xilas mənasını daşıyırdı.

Həvarilərin İşləri Kitabında bərpa olunmuş İsrailin müəyyən formaya və struktura malik olduğunu görürük. Bu, Sina dağındakı qəbilələrin birliyi deyil, Davudun padşahlığında olan on iki qəbilədir. Peterin moizəsi İsa Məsihin Davudun padşah nəslinə mənsub olduğunu vurğulayır (Həv. İş 2:36). O, sürgündən geri qayıtmış İsrailə moizə oxuyaraq deyir ki, İsa Davudun əhdinin icrası və Davudun peyğəmbərliklərinin yerinə yetirilməsidir (ayələr 25-28, 30, 34-35). O, padşah taxtında oturmağa həsr olunmuş Məzmuuru (Zəb 110) İsaya aid edir. İsanın hal-hazırda səmalarda taxtda oturduğunu təsdiq edir (“sağımda otur” və “Xudavənd sənə sağ tərəfindədir” bax Zəb 110, 1. 5) və O, indicə şahidlik etmiş həvarilərin üzərinə Öz Ruhunu tökür (Həv İş. 2, 33). Beləliklə, İsa hal-hazırda səmalarda hökm edir və Onun hakimiyyətinin nəticələri indi adamların “görüb-əşitdiyi” hadisələrdə bəyan olunur.

Ruhla dolmuş Peter və həvarilər şahidlər oldular. İndi onlar İsanın Padşahlığının təbiətini və onun mövcud olan reallaşmasını anlayırlar. Peterin dinləyiciləri İsanın Davudun nəslindən olan Padşah olduğu faktını qəbul edəndə və beləliklə, onların üzərində Onun qanuni hakimiyyətini etiraf edəndə onlar İsanın vəftizi vasitəsilə Kilsəyə birləşirlər (bax 2:41-42, həmçinin 4:32-5:11, xüsusilə 5:11).

Lakin qeyd etmək vacibdir ki, Davudun padşahlığı yalnız bərpa edilmir, həmçinin dəyişdirilir. Davudun Oğlu dünyəvi Yerusəlimdə taxtda oturmuş deyil, Səmavi Yerusəlimdə taxtda oturmuşdur. “Allah Onu ucaldı və sağ yanında oturtdu” (bax Həv İş 2, 33). Padşahlığı yer üzündən səmalara köçürülür, lakin eyni zamanda Kilsə kimi yer üzündə Özünü göstərməyə davam edir. Padşahlıq (Kilsə) yer üzündə və səmalarda eyni zamanda mövcud olur. Padşah səmalarda taxtda oturdulur, ancaq Onun xidmətçiləri (Həvariləri) yer üzündə fəaliyyət göstərir. Bu əsnada Səmavi Padşah Müqəddəs Ruh və Müqəddəs sirlər vasitəsilə (xüsusilə də vəftiz və Evxaristiya) dünyada Ona tabe olanlar ilə birləşir (Həv İş 2:38-42).

Davudun padşahlığı Katolik Kilsəsində qurulur.

Bu mövzunu Həvarilərin İşləri kitabının müxtəlif mətnləri təsdiq edir, lakin Yerusəlim məclisindəki Yaqubun yekun ifadəsinə baxmaq kifayətdir (Həv İş 15, 13-19). Orada Yaqub başqa millətlərdən Allaha tərəf dönənləri qəbul etməyi haqqında məclisin nəticəsini təsdiq edərkən Amos peyğəmbərinin sözlərini sitasiya edir: “Həmin gün Davudun yıxılan çadırını bərpa edəcəyəm... ona görə ki qalan Edomlulara və Mənim adımla çağırılan bütün millətlərə sahib olsunlar” (Amos 9, 11-12). “Davudun çadırı” Davudun padşahlığıdır. Bu padşahlıq öz inkişafının zirvəsində Edomlulara (bax Am 9, 12a) və digər millətlərə (məsələn Amon, Moav, Aram və s.), yəni “Mənim adımla çağırılan bütün millətlərə” (bax Am 9, 12b) sahib idi. Başqa sözlərlə: Yaqub deyir ki, digər millətlər də Davudun padşahlığına aid oldu. Amos peyğəmbərlik etdi ki, sonda bu vəziyyət yenidən bərpa olunacaq. Yaqub millətlərin Kilsəyə daxil edilməsində Amosun etdiyi peyğəmbərliyin, yəni Davudun padşahlığının bərpasının yerinə yetirilməsini görürdü. O həmçinin yer üzündəki formasından səmavi formaya dəyişir. Lukanın böyük hörmətinə baxmayaraq, dünyəvi Yerusəlim və onun Məbədi Davudun padşahlığının icrası ola bilməz (bax Həv İş 7:48-50; Luka 21:6). Peter izah edir ki, Məsihin indiki idarəetməsi dünyəvi deyil, ancaq səmavi Yerusəlimdəndir (Həv İş 2:33). Lakin Onun hakimiyyəti dünyada “görüb-eşitdiyiniz”lərlə tanınan şeylərdə Özünü ifadə edir (Həv İş 2:33). Kilsənin görünən təzahürü olan Davudun yenilənən padşahlığı eyni zamanda səmalarda və yer üzündə mövcuddur, onun vətəndaşları bir hissədən o birinə hərəkət edir.

Bütün Padşahlıq (bütün Kilsə) Müqəddəs Ruhun daim olması və Evxaristiyanın bayram edilməsi vasitəsilə birləşdirilir. Bu, padşahın olduğu, padşahlıq görüldüyü və padşahlığın dünyadakı vətəndaşlarının Səmavi Padşahının, əbədi Məsihin ziyafətində iştirak etdiyi vaxt baş verir.

DƏYƏRLİ TOR, ARZULAR TARLASI

Hər şey yenidir. Toxumda həyat olduğu kimi, bu da Davudun vaxtında həmişə mövcud olub. 20-ci əsrin Müqəddəs Kitab alimi Raymond Braun göstərir ki, Davudun hakimiyyəti altında olan İsrailin Birləşmiş padşahlığı bu günkü Kilsənin tədqiqatı üçün ən böyük əhəmiyyətli İsrail təşkilatı kimi qalır.

Davudun hekayəsi Allahın xalqının padşahlığındakı dini təşkilatın başlanğıclarının bütün güclü və zəif xüsusiyyətlərini təsvir edir... Davud tərəfindən qurulan padşahlıq... Əhdi-Cədid Kilsəsinə ən yaxın Əhdi-Ətiq paralelidir... Xristianlar Kilsə barəsində Müqəddəs Kitabın sözlərini anlamaları üçün, Davud və onun padşahlığı haqqında öyrənməlidir. Bu padşahlıq həmçinin Allahın Padşahlığı idi, baxmayaraq ki, onun padşahları qeyri-kamil olmuşdular. Allah onlara oğulları kimi davranmağı vəd etdi (bax 2Şam 7:14-16).

Həqiqətən, biz Kilsədə qeyri-kamilliyi görürük. Padşahlığın dünyadakı bütün hakimlərinin hamısı mən, siz, Davud, Peter kimi qeyri-kamil olub. Bu kitabın əvvəlində dediyim kimi, Roma papası, ən azı, həftədə bir dəfə günahlarının etirafına gedir.

Lakin bütün qüsurları ilə bu Kilsə vahid Kilsədir. Yalnız bu Kilsə İsa ilə bağlanan əhdə görə verilən padşahlığa və Mattanın Müjdəsində İsanın Səmavi Padşahlığa aid məsəllərindəki Padşahlığa uyğun gələ bilər. Bu yeddi məsəl vasitəsilə İsa Öz şagirdlərini Səmavi Padşahlığı tanımağa hazırlayırdı. Həmçinin, İsa şagirdlərini Davudun ilk padşahlığı kimi yer üzündəki padşahlığın yaxşı ilə pisin qarışığı olacağına hazırlayırdı. Bu həm buğda, həm də alağ otları əkilmiş sahə, həm yaxşı, həm də pis balıqları tutan tor olacaq.

Qeyd: "İsa dedi: "Sizə doğrusunu deyirəm: burada duranlardan bəzisi Allahın Padşahlığının qüdrətli gəlişini görmədən ölməyəcək" (Mark 9, 1). Bu mətndən aydındır ki, İsa bəzi şagirdlərinə hələ onlar sağ ikən Öz padşahlığının gələcəyini vəd etmişdi. Ən vacib sual budur ki, Onun Padşahlığının qüdrətli gəlişi nə deməkdir? Mattanın və Lukanın müjdələrində padşahlıq sözü 60 dəfə, Markın

müjdəsində isə, 30 dəfə yazılır. Adətən onların təsvir etdiyi padşahlıq Yer kürəsinin kənarındakı, səmavi, zaman sonundakı, Qiyamət günündən sonrakı, ya da İsanın Mələklər və müqəddəslərin arasında hökm etdiyi padşahlıq deyil. Onların təsvir etdiyi padşahlıq İsanın yerdə yaratdığı həqiqət və lütf Padşahlığıdır. Bu, Katolik kilsəsidir. Onun bəzi məsəlləri bunu göstərir: “Padşahlıq çiraqlarını götürüb bəyin qarşısına çıxan on qıza bənzəyir. Onlardan beşi ağıllı, beşi isə ağılsız idi” (bax Matta 25: 1-2). Lakin göydə ağılsızlar ola bilməz! Onlar yalnız yerdədirlər. Padşahlıq həm buğda, həm də alaqlar otları əkilmiş tarlaya bənzəyir. Lakin İsa Özü izah edir ki, tarla dünyadır (bax Matta 13: 38). Padşahlıq dənizə atılan və həm yaxşı, həm də pis balıq tutan bir tora bənzəyir. Lakin pis balıqların tora gəlməsi yalnız dünyada mümkündür. Məsihin padşahlığı həm insanların, həm də Allahın padşahlığıdır. Bu padşahlıq artıq bu dünyadadır. Göyün buludları üzərində gəlməmişdən əvvəl belə, artıq İsa aramızda hökmdarlıq edir. O, Səmavi Padşahlığın açarlarını Peterə verdi. Yer üzündə Peterin bağlayacağı hər şey göylərdə bağlanmış olacaq və yer üzündə açacağı hər şey göylərdə açılmış olacaq... (bax Matta 16:19) Buradan aydındır ki, “Allahın Padşahlığının qüdrətli gəlişi” Məsihin tərəfindən Katolik Kilsəsinin yaradılması deməkdir.” (J. P. Arendzen, *Men and Manners in the Days of Christ*, St. Louis, Herder, 1928, p. 34-35)

Eyni zamanda, məsəllər izah edir ki, bərpa edilən padşahlıq bir çoxlarının tanıya bilməyəcəyi gözlənilməz formada bəyan olacaq (Matta 13:11-15, 44-46). O, padşah təmtərağı, hərbi istila, siyasi güc və iqtisadi zənginliklə səciyyələnməyəcək. Pilatın sorğu-sualı zamanı İsa ikimənalı deyil, çox dəqiq cavab verir: “Mənim Padşahlığım bu dünyadan deyil. Əgər Mənim Padşahlığım bu dünyadan olsaydı, xidmətçilərim Yəhudi başçılarına təslim edilməməyim üçün döyüşərdi, amma indi Mənim Padşahlığım buradan deyil” (Yəh 18:36). İsa Onun padşahlığının bu dünyada olmayacağını deyil, bu dünyadan olmayacağını söylədi. Onun Padşahlığı öz padşah səlahiyyətini bu dünyanın qılınclarından, ordularından, səs çoxluğundan və ya siyasi partiyalarından almır. İsa

Öz Padşahlığı üçün səlahiyyəti Öz Səmavi Atasından alır. Onun Padşahlığı Qayafanın və ya Pilatın və ya onların hər hansı müasirlərinin gözlədiyi bir şey deyildir.

Şübhəsiz, Padşahlığa aid məsələrdən nəticəyə gələ bilərik ki, İsa Öz gəlişi ilə yer üzündə padşahlığı qurdu. Dördüncü əsrdə yaşayan müqəddəs Avqustin bunu yaxşı təsvir etdi: “Kilsə artıq indi Məsihin Padşahlığı və Səmavi Padşahlıqdır”. Müasir ilahiyyatçı Kardinal Çarlz Jorjet onu təkrarlayır: “Padşahlıq artıq yer üzündədir və Kilsə artıq səmalardadır. Kilsənin və Padşahlığın bu əhəmiyyətli dəyərini nəzərə almamaq böyük vəhyə fikir verməmək deməkdir”.

Beləliklə, əgər biz həm dünyada, həm də səmada olan hissəni daxil etməyiksə, İsanın nəzərdə tutduğu Kilsəni (və ya Padşahlığı) görmürük. Əslində biri yer üzündə, o biri isə səmalarda olan iki Kilsə yoxdur. Eləcə də biri səmalarda, o biri isə yer üzündə olan iki padşahlıq yoxdur. Kilsə iki vəziyyətdə mövcuddur, ancaq bu, vahid bir Kilsədir. Bu, bir Padşahlıqdır. İman rəmzində etiraf etdiyimiz kimi, yalnız bir vahid, müqəddəs, ümumdünya və həvari Kilsəsi var.

Padşahlıq gəlmişdir və Padşahlıq Kilsədir – universal Kilsədir, Katolik Kilsəsidir, buğda ilə əlaqələri olan səhədir, yaxşı və pis balıqları tutan tordur. Əgər İsa kamil padşahlığı qurmaq niyyətində olsaydı, səhəyə əlaqələri və ya tora pis balıqları daxil etməzdi. Padşahlıq yalnız bizim tanıdığımız Kilsə olduğu halda bu məsələnin mənası olur. Bu Kilsə günahkarlarla dolu, bəzi tövbə etmiş adamları özündə birləşdirən, vahid, müqəddəs, ümumdünya və həvarilərin Kilsəsidir.

Yalnız zamanın sonunda Padşahlığı bütün izzətində səmalarda görəcəyik: “..., indi biz Allahın övladlarıyıq, amma nə olacağımız hələ üzə çıxmayıb. Lakin bilirik ki, Məsih züfur edəndə biz Ona bənzəyəcəyik, çünki Onu olduğu kimi görəcəyik” (1Yəh 3:2). O günə qədər O, Evxaristiya Padşahlığında, yəni Kilsədə bütün izzəti ilə bizimlədir. Demək olmaz ki, Padşahlığın izzəti indi daha azdır. Biz, sadəcə, Onu olduğu kimi qavraya bilmirik. **Kardinal Çarlz Jorjet yazır: “Kilsə Padşahlıqdır. Bu padşahlıqda Məsihin vasitəsilə Allah dünyanın pisliyinə qalib gəlir. Hal-hazırda Məsihin çarmıxının**

vasitəsilə insanlara hökmdarlıq edir, sonra isə, Onun əzəmətində edəcək. Həmçinin də Onun padşahlığı iki formadadır: biri tam açıqlanmamış və daim hərəkətdə, digəri isə şöhrətli və başa çatdırılmışdır.” (Charles Journet, *The Theology of the Church*, San Francisco, Ignatius Press, 2004)

Əhdin sayəsində “indi biz Allahın övladlarıyıq” (1Yəh 3:2). Bütün yaradılışın padşahı olan Davudun oğlu, yəni “Allahın Oğlunda” Allahın övladlarıyıq. Bu günümüzdən Davud Oğlunun bizi sağaldacağı günə qədər sevinməyimiz üçün bir çox səbəblər vardır. Şəfa alandan sonra gözlərimiz açılacaq və Onun izzətini görə biləcəyik (bax Luka 18:41).

DOĞMA EVİM YERUSƏLİM

Əhdi-Ətiq bizim günümüzü əvvəlcədən gördü və bunu peyğəmbərlik etdi. “Septuaginta” adlandırılan Müqəddəs kitabın Yunan dilinə tərcüməsi bizə deyir ki, hətta Davudun vaxtında keşiş-padşah ibadət üçün İsrail xalqı ilə toplanarkən, “ekklesia” ilə toplanırdı. Bu, Əhdi-Cədidə Kilsəni təsvir etmək üçün istifadə edilən sözdür. Eləcə də keşiş-padşah bu gün Kilsəni toplayır. Harada?

Təəccüblənməyin, amma Messaya gedəndə biz padşah Davudun evinə gedirik: “Lakin siz Sion dağına, var olan Allahın şəhərinə – səmavi Yerusəlimə, saysız-hesabsız mələklərə, göylərdə adları qeyd edilmiş ilk doğulanların ümumi məclisinə və cəmiyyətinə... yaxınlaşdınız” (bax İbr 12:22-24). Cəmiyyət sözü yunan dilində “ekklesia”, yəni Kilsə kimi tərcümə edilir. İsa səmələrə yüksələndən bir nəsil sonra dünyəvi Yerusəlim şəhəri və məbədi dağıldı, lakin Məsih Öz adamlarına böyük təsəlli verdi. O, səmavi Yerusəlimi onlara göstərdi: “O məni Ruhda böyük və uca bir dağın başına apardı. Oradan mənə göydən, Allahın yanından enən müqəddəs şəhəri, Yerusəlimi göstərdi. Allahın ehtişamı orada idi” (Vəhy 21, 10-11). Bu, Allaha məxsus şəhər, yəni göydən, Allahın yanından enən yeni Yerusəlimdir (bax Vəhy 3, 12).

Bəzi qədim Kilsə ataları, məsələn Epifanius və ya Evsebius, Sion dağını “Yuxarı otaq”, yəni İsa Məsihin Pasxa yeməyi yediği yer kimi təsvir edirlər. Bu yer “Ana kilsə” kimi hesab olunur. Bu kilsə 70-ci ildə imperator Titusun Yerusəlim şəhərinə hücumundan sonra belə sağlamat qalmışdı. “Yuxarı otaq” üç vacib mənə daşıyır: bu yerdə İsa Məsih Evxaristiyanı təyin edərkən Yeni əhdini bağladı (bax Luka 22). Dirilmiş Məsih həvarilərə birinci dəfə özünü göstərüb Tövbə sirrini təyin etdi (bax Yəhya 20:19-23). Həmçinin bu yerdə Əhdi-Cədidin Kilsəsinin “doğulduğu zaman” Pentikost günündə həvarilərə, Məryəm anaya və digər imanlılara Müqəddəs Ruh endi (bax Həv İş 2).

Biz Evxaristiyanı qeyd edəndə məhz bu baş verir: yeni Yerusəlim səmalardan enir, Allah və Onun mələkləri bizi ilahi həyata yüksəldir. Messaya gedəndə biz padşah-keşişin Kilsəsi olaraq yığışırıq. İsa Davud kimi əbədi Padşahdır, Melkisedeq kimi əbədi kahindir. Şalem, yəni Sülh Padşahı minnətdarlıqla Allaha çörək və şərab təqdim edilən yerdə, “todah”-da, “Evxaristiya”-da həmişə hökm edir. Davudun Oğlu, həqiqətən, bizim aramızdadır, biz də, həqiqətən, Onun Padşahlığında yığışırıq.

Sion dağı səmalardan enir! Ən sadə kilsə olsa belə, xarici ölkədə açıq səma altında olsa belə, siz və mən Messaya getdiyimiz yerə Səmavi Yerusəlim lütfə enir. Sion dağı bizim evimizdir. Messaya gedəndə Səmavi Padşahlıq yerə toxunur. Orada bizə həvarilərin ənənəsinə uyğun olaraq Məsihin təyin edilən elçiləri xidmət göstərir.

Vəhy Kitabında Padşahlıq təsvirləri üstünlük təşkil edir. Orada biz “ölülərdən dirilmiş yerin ilk övladı və yerin padşahlarının hakimi” olan İsa ilə rastlaşırıq və Davudun sözlərini yada salırıq: “Mən də ilk oğul haqqını ona verəcəyəm, onu yer üzünün ən uca padşahı edəcəyəm” (Zəbur 89:27). İsa “bizdən bir padşahlıq təşkil” etdi (bax Vəhy 1:6). Onun ağzından çıxan qılınc (Vəhy 1:16) Yeşaya 11:4-dəki Davudun peyğəmbərliyinə aiddir: “...yer üzündəki fəqirlərin işinə ədalətlə qərar çıxaracaq. Dünyanı ağzının dəyənəyi ilə vuracaq. Pis adamları ağzının nəfəsi ilə öldürəcək”. Məsih,

“Yəhuda qəbiləsindən olan Aslan, Davudun Kökü qalib gələn” kimi meydana çıxır (bax Vəhy 5:5). Davudun nəslindən olan Məsihin hakimiyyəti universal və əbədidir: “Rəbbimiz və Onun Məsihi Dünya üzərində Padşahlığa sahib oldu! O əbədi olaraq padşahlıq edəcək!” (Vəhy 11:15). Vəhy Kitabının 12-ci fəslində Məsih, “bir oğlan uşağı dəmir əsa ilə bütün millətlərə ağalığ” edəndir (bax Vəhy 12:5, həmçinin Zəb 2:8-9). Bu kitab Məsihin anasını padşah ailəsindən olan şəxs kimi təsvir edir: “günəşi əyninə geyinmiş, ayaqları altında ay və başında on iki ulduzlu tac olan bir qadın” (Vəhy 12:1). O, İsrail padşahının anası rolunu yerinə yetirir.

Vəhy Kitabının axırncı səhifəsində oxuduqlarımız, Yaradılış Kitabının ilk səhifələrində təsvir edilən təbiətin ilkin vəziyyəti barəsindəki xülasəsidir. Burada ilahiləşdirilmiş adama Allahın onunla bağladığı əhd vasitəsi ilə kainat üzərində hökmranlıq verildiyini tapırıq. Müqəddəs Evxaristiya Ayinində həmin Adamla birlik. Biz əcdadımız Adəmdən daha çox Məsihlə, Allahın Oğlu və Padşah İsa ilə birlik.

Onun padşahlığı Kilsədir.

İkinci Vatikan məclisinin “Lumen gentium” adlı sənədi belə deyir: “Məsih Atanın iradəsini yerinə yetirmək üçün yer üzərində Səmavi Padşahlığı yaratdı, onun sirrini bizə açdı və öz itaətkarlığı ilə bizi satın aldı. Kilsə, yəni Məsihin Padşahlığı artıq indi tam açılmamış (sırlı) şəkildə mövcud olaraq Allahın gücü ilə dünyada böyüyür.” (bax Lumen gentium 3)

“Kilsəni yalnız onun dünyəvi və gözə çarpan görünüşündə görmək mənasızdır.. Kilsə yalnız sadə bir nişan deyil. O, Padşahlığın gerçəkliyinin mövcud olduğunu vurğulayan nişandır.” (bax International Theological Commission: Texts and Documents, 1965-1985, San Francisco, Ignatius press, 1989, səh 301-304.)”

Roma papası IX-cu Pius belə deyir: “İnsanlığın Yaradıcısı və Xilaskarı, Kilsəni yer üzündəki gözlə görünə bilən Padşahlıq kimi yaratdı.”

Roma papası X-cu Pius isə deyir ki, “Kilsə Padşahlıqdır. Bu Padşahlığın ağası Allahdır. Onun tapşırığı bütün sərhədlərdən keçib, bütün millətlərdən və dillərdən tək ailə yaratmaqdır.” (bax həmçinin KKK 541, 670-671, 768-769, 865)

“Kilsə tam şəkildə iki ayrı-ayrı dövrlərdə mövcuddur... Səmada yerləşir, həmçinin də dünyada hərəkətdədir. Kilsə bu iki dövrlərin arasında deyil, hər ikisində eyni vaxtdadır... Beləliklə, kilsə iki tam əks olan vəziyyətlərin xüsusiyyətlərinə malikdir. Onun səmavi, yəni sirli varlığı var. Amma o, eyni zamanda həm də gözə görünən empirik gerçəklikdir. Bu sirli gerçəklikdə Kilsə həqiqətən Allahın Padşahlığıdır, amma hisslərə əsaslansaq bu onun yalnız işarəsi və alətidir.” (F.X. Durrwell, *The Resurrection: A Biblical study*, New York, Sheed and Ward, 1960, səh. 270).

Bu fakt bizi təəccübləndirə bilər. Rəbb artıq demişdi ki, bu bizi təəccübləndirəcək və bu belədə olmalı idi. Bizim Allahımız bizdən o qədər böyükdür ki, O, ağlasığmaz kamildir. O, qəribə və gizli yollarla bizim dualarımıza və ümidlərimizə cavab verir. Bu, sirrin tərifidir.

Bəs Alfred Loisi və Kilsə haqqında onun acı sözləri necə olsun? Loisi İsanın Kilsəni quracağına aid dəlil axtardı və Kilsənin Padşahlıq olduğunu görmədi. Ancaq biz cavabında ona sual verə bilərdik: Bəs İsanın İsrailin strukturlarını və ənənələrini aradan qaldırmaq niyyətində olduğu barədə harada dəlil var? Heç bir dəlil yoxdur! İsa Özü qəti elan etdi: “Sanmayın ki, Mən Qanunu və Peyğəmbərlərin sözlərini ləğv etmək üçün gəldim. Mən onları ləğv etmək üçün yox, yerinə yetirmək üçün gəldim. Sizə doğrusunu deyirəm: göy və yer keçib getmədən, hər şey icra olmadan Qanundan ən kiçik bir hərf və ya bir nöqtə belə, yox olmayacaq. Beləliklə, bu əmrlərdən ən kiçiyindən birini kim pozarsa və başqalarına da bu cür öyrədərsə, Səmavi Padşahlıqda ən kiçik sayılacaq. Amma kim bu əmrləri yerinə yetirər və başqalarına da öyrədərsə, Səmavi Padşahlıqda böyük sayılacaq” (Matta 5:17-19). Bizim verəcəyimiz sual budur: əgər bu ənənələrin və strukturların

Davuda aid olan əvvəlki forması möhkəm və dəyişkən idisə, onda onlar nəyə bənzəyərdi?

On beşinci səbəb:

Katoliklərin bütün həyatları boyu oxuduqları plan

APOLOGETİKA HƏVƏSLƏNDİRMƏSİ

“Daxilinizdə olan ümid barəsində sizdən hesabat istəyən hər kəsə cavab vermək üçün hazır olun. Vicdanınızı təmiz tutaraq bunu həlimliklə və ehtiramla edin...” (1Pet 3:15-16).

Həlimlik və ehtiram təbii və qeyri-təbii yolla padşahlıqda yaşadıklarını bilənlərdə yaranır. Biz həmişə Müqəddəs hüzurundayıq və bütün başqa adamlarda əbədi Padşahımızın surətini görürük.

Biz cavab verməyə həmişə hazır olmalıyıq. Ancaq Katolik apologetlərini fərqləndirən xüsusiyyət budur: biz insanları susdurmaq üçün deyil, kömək etmək üçün onlara cavab veririk. Əgər bizimlə razılaşmayan adamlara həqiqətəndə səmimi qulaq asa biliriksə və onlara müsbət yolla Katolik inamının məzmununu təqdim etməyi öyrəniriksə, çox ehtimal ki, biz onları inandıracağıq. Bəzən söhbət zamanı biz dəlil mexanizminin tələsinə düşüb lütfə şahidlik etmək imkanından yayına bilərik.

BU, BELƏ OLMALIDIR

19-cu əsrin böyük alimi Mattias Şeeben demişdi ki, Protestant Reformasiyasından bir neçə əsr sonra buna bənzər bir şey baş verdi: həm Katoliklər, həm də Protestantlar o qədər mübahisə etdilər ki, nəticədə səhv ilahiyyat və yanlış şahidlik yarandı. İmanın mahiyyətindənənsə, onlar mübahisə mövzularına daha böyük diqqət yetirirdilər. Şeeben qeyd etdi ki, Trento məclisi müqəddəs Paulun Romalılara 8:14-17-dəki sözlərini təkrar edərək Protestantların

“bəraət qazanma” barədə suallarına ciddi və iltifatlı cavab vermişdi, ancaq Katoliklər buna fikir vermədi! Protestant islahatçıları qanuni terminlərlə “bəraət qazanma” barədə suallar verirdilər. Katoliklər isə eyni terminlərlə cavabı formalaşdırmaqda o qədər məşğul idilər ki, Trento məclisinin doktrinasının daha üstün gözəlliyindən yayındılar.

Trento “bəraət qazanma”-nı belə təsvir edirdi: “Birinci Adəmin övladı kimi anadan olan insan lütf və Allahın övladının vəziyyətinə keçir”. Şeebenin sözlərinə görə, əgər Katoliklər Trentonun bəraət anlayışından istifadə etsəydilər, “bəraət qazanma” ideyası o qədər dayazlaşıb, dolaşıb, eybəcər hala düşməzdi. Bir çoxları düzgün üsulu tərsinə çevirdi. Allahın övladlığa götürməsinə aid düzgün anlayışdan başlamaqdansa və sonra bu ideyadakı “bəraət qazanma” anlayışını müəyyən etməkdənsə, onlar ilahi övladlığı insanın ədalətindən yaranan Allaha münasibət kimi qiymətləndirməyi üstün tutdular. Onlar bunu günahdan azad olma və mənəvi cəhətdən yaxşı davranışla əlaqələndirərək düzgün qayda hesab etdilər. Beləliklə, onlar bu ədalətə aid fəvqəltəbii olan hər şeyə son qoydular və çox vaxt onu yalnız rəasional şəkildə qəbul etdilər. İlahi övladlıq isə anlaşılmaz olaraq qaldı. Ancaq əgər biz Trento məclisini izləyiriksə və onlarla birgə biz “bəraət qazanma” əsasının Allahın qəbul etdiyi övladın mövqeyinə keçid olduğu faktına diqqətimizi cəmləşdiririksə, “bəraət qazanma” bizə dəyərsizləşməmiş möhtəşəmlik kimi görünür.

Bu, bir çoxlarının əldən buraxdıqları imkan idi. Lüter bəraət qazanmanı belə təsvir etmişdir: “Bəraət qazanma doktrinasına görə Kilsə ya dayanır, ya da yıxılır”. “Bəraət qazanma bütün xristian təliminin əsas doktrinasıdır. O, bütün başqa doktrinaları idarə edir və onlar üzərində hökm edir”. Lüter Paulun sözlərinə istinad edirdi: “İnsan Qanuna əməl etməklə deyil, iman vasitəsilə saleh sayılır” (Rom 3:28). Lüter insan işlərinin faydasızlığına elə qəti əmin idi ki, Paulun mətnini tərcümə edəndə “iman” sözündən sonra “yalnız” sözünü əlavə etdi və xilasın “yalnız imanla” mümkün olduğunu bəyan etdi. Lakin Müqəddəs Kitabda “yalnız imanla” frazası bir yerdə təsadüf olunur. Yaqubun Məktubundakı ayə sonra Lüterin

doktrinasının təməl daşı olan fikri tam inkar edir: “Görürsünüz ki, insan yalnız imanla deyil, əməlləri ilə də saleh sayılır” (Yaq 2:24). Lüter Əhdi-Cədidə Yaqubun məktubunun çıxarılması təklifi problemi ilə üzləşdi. Sonrakı ilahiyyatçılar israr etdi ki, müqəddəs Paul və Yaqub “saleh sayılmaq” felindən istifadə edəndə müxtəlif şeyləri nəzərdə tuturdular.

Yaqubun və Paulun aralarında semantik fərqlər ən yaxşı halda mübahisəli məsələdir. Protestant və Katolik ehkamçılarının aralarında semantik fərqlər isə tarixi faktır. Katoliklər vaxtilə ilahi övlad ideyasına, xristianların Allah övladı olması barədə ecazkar fakta aid öz fikirlərini söyləməkdənsə, yəni sadəcə, Trentonu izləsəydilər, bu baş verməzdi. Dəməşqli müqəddəs Yəhya VIII əsrdə belə yazır: “Biz vəftiz vasitəsilə, lütfə Allahın təbiətini qəbul edirik”.

Trentin yanaşması həmçinin bizə Con Kalvinin və Reformasiya tərəfdarlarının bəyəndiyi “əhd” terminindən istifadə edərək bəraət qazanma haqqında danışmağa imkan verirdi. Müqəddəs Avqustin və Trento məclisi hesab etdiyi kimi, Lüter və Kalvin də hesab edirdilər ki, haqq qazandıran inamı tətbiq edə biləcəyinizdən əvvəl Allah tərəfindən yenidən doğulmalısınız. Allah tərəfindən yenidən doğulma bəraətdən əvvəl gəlir. Biz təbii ailəyə doğum vasitəsilə uşaq kimi daxil oluruq. Vəftiz vasitəsilə Allah tərəfindən yenidən doğularaq Allahın ailəsinə gəlirik.

Yalnız son onilliklərdə Katolik ilahiyyatçıları və ekumenistlər Trentonun təklif etdiyi metodları istifadə etməyə başladılar. Nəticələr də diqqətəlayiqdir. Biz gördük ki, dünyanın lüteranları təşkilati səviyyədə “Bəraət üzrə Müştərək Bəyannamə” imzaladılar. Şəxsi səviyyədə bir çox lüteranlar (ruhanilər, dünya əhli və hətta bəzi məşhur ilahiyyatçılar) bu yaxınlarda Katolik Kilsəsi ilə tam ünsiyyətə daxil olmuşdur (xüsusən Riçard Con Neuhaus, Reinhard Hutter, Bryus Marşall, Mikki Mattox, Leonard Kleyn və Cennifer Mehl Ferrara).

KÜTLƏVİ İMANA GƏLMƏ

Tarixdəki dərs bizə aydın olmalıdır. Bizim dərin və şəxsi şəkildə imani necə qəbul etməyimizdən çox şey asılıdır. Bu, Müqəddəs Kitab və Kilsənin açıq-aydın terminləri ilə olmalıdır. Biz tədqiqat və dua vasitəsilə Müqəddəs Kitabın və Katolik Kilsəsinin doktrinasını mənimsəməliyik. İlk növbədə biz özümüz imana gəlməliyik. Sonra isə reaksiya deyil, müsbət metodla öz inamımızı başqalarına təqdim etməyə can atmalıyıq.

Bəzən biz yalnız bir ayə ilə cavab verə bilərik, çünki bizim dostlarımız məhz elə bunu axtarırlar, ancaq əsl Katolikin cavabı bütün Müqəddəs Kitabdır. Bəzən biz birnəfəsə cavab verə bilərik, ancaq həmçinin bütün həyatlarımızla cavab verməliyik. Çünki biz də Məsih kimi xidmətçilərək. Biz Onun müqəddəs həvariləri kimi şahidlərək. Biz yalnız müqəddəs, xidmətçi və şahidlər olsaq, əsl apologetlər və əsl müjdəçilər ola bilərik.

Müjdəçilik təkcə arqumentlərdən ibarət deyildir. Kilsəni və onun üzvlərini görəndə adamlar Padşahlığın reallığını görməlidirlər. Hətta ən qısa və dürüst ifadə edilən doktrina heç kəsi günahlarımızın kölgə saldığı həqiqəti görməyə məcbur edə bilməz. Katexizis Akvinalı Müqəddəs Fomanı təkrar edərək deyir: “Biz ifadələrə deyil, onların ifadə etdiyi reallığa inanırıq. İnam bizə buna toxunmağa imkan verir. İmanlının inamının əməlləri sözlərdə bitmir, onların ifadə etdiyi reallıqda bitir” (KKK, 170). Buna görə də bizim həvari məqsədimiz Padşahlığı göstərməkdir. Daha inandırıcı səbəbi gətirmək Padşahlığın həqiqətini daha real deyil, daha əlverişli edir.

Biz inanmaq üçün çoxlu etibarlı, yaxşı və gözəl səbəblərə malikik. Dostlarımızın, qonşularımızın və əməkdaşlarımızın bir çoxu inanmaq üçün səbəb tapmaqda böyük çətinlik çəkirlər. Bizim sözlərimiz və həyatımız onlara tamamilə kifayət olan səbəbləri verməlidir.

Ata Şeeben qeyd etdiyi kimi, bizim bütün düşüncələrimiz bir yerə gəlib çıxır: biz indi Allahın övladlarıyıq. Bizim Allahın ailəsində doğulmağımız, yəni Allahla ailə münasibətimiz Müqəddəs

Kitabın sirlərinin və müəmmalarının bir çoxunu aydınlaşdıran, daha müsbət və effektiv apologetikaya qapını açan açardır. Özümüzü Allahın övladları kimi görəndə bütün sirlər aydın olur. Vəftiz - Allah ailəsinə doğulmamızdır. Messa - ailə yeməyimizdir, həqiqi evimizin qurbangahındakı müqəddəs qurbanımızdır. Möminlər - onlar bizim doğma qardaşlarımızdır. Pakizə Məryəm - O bizim anamızdır. Roma papası - o, Allahın kahini kimi, bizim müqəddəs atamızdır. Padşahlıq - bizimkidir, çünki o, Allahın Oğluna mənsubdur. Kilsə - bizim evimizdir, çünki bu, Səmavi Padşahlıqdır və Səmavi Padşahlıq bizim kimi Allah övladlarına mənsubdur!

Adamlar bəzən mənə sual verirlər: apologetikaya ən yaxşı necə hazırlaşmaq olar? Cavab belədir: biz hamımız müəyyən şeylər etməliyik. Dua etməli, Müqəddəs Yazıları oxumalı, etibarlı müəllimlərdən müdrikliyi əldə etməli və Müqəddəs Ruhun lütfünü aramalıyıq. Bunlar, sadəcə, bir neçəsidir. Ancaq biz həmçinin qısa yolla da gedə bilərik, çünki bütün bunları özündə birləşdirən başqa bir təcrübə də var.

Əgər mən apologetika işi üçün bu tək təcrübəni adlandırmalıyamsa, cavab budur: Müqəddəs Messada tam, şüurlu və aktiv iştirak. Bacardığınız qədər tez-tez Messaya gedin. Əlbəttə, biz Rəbb günündə və bayramlarda Messaya getməliyik. Ancaq həm həftə içi günlərdə də Messaya gedin, əgər bu sizin işinizə mane olursa və ya ailənizdə çətinlik yaratmırsa.

Messada bizə reallıq açıqlanır. Messada təbii dünya (buğda, şərab və su) fəvqəltəbii dünya ilə görüşür və Messada onlar bir Padşahlıqda bir yerdə mövcud olurlar. Messadakı təqdimatlar qarşısında mələklər “Müqəddəsdir, müqəddəsdir, müqəddəsdir” deyə nida edirlər! Məhz Messada biz təbiətin o elementləri ilə birlikdə ayrılmış oluruq, yəni Allaha həsr olunuruq, müqəddəs oluruq, ilahiləşdirilirik.

Messada Müqəddəs Kitab öz təbii və fəvqəltəbii yerində olur. Messada Müqəddəs Kitab uzlaşır və yalnız Messada bütün Müqəddəs Kitab ardıcıl surətdə və tamamilə elan olunur. Çünki Messa Müqəddəs Kitab peyğəmbərliyinin kulminasiyasıdır.

Müqəddəs Kitab Messa haqqındadır və Müqəddəs Kitab Messanı doldurur. Biz tez-tez Messaya gedəndə Müqəddəs Kitabı varlığımıza qəbul edirik, Müqəddəs Kitab sanki bizim bədənimizin hər bir nöqtəsində olur. Müqəddəs Kitabı başa düşməyimiz üçün lütf də qəbul edirik.

Mən sizə bu sahədə öz təcrübəm haqqında söyləmək istəyirəm.

PADŞAHLIĞIN AÇARLARI

Mən yenicə Katolik olmuşdum və Katolik imanımı tapdığım üçün xeyli qürurlanırdım.

Doktorantura seminarımda Mattanın Müjdəsinə aid bir kağız təqdim etmişdim və öz işimin əhəmiyyətli və orijinal olduğunu zənn edirdim. Mən həmçinin bunun düzgün olduğuna inanırdım. Professor və tələbə yoldaşlarım iki saat yarım ərzində mənə suallar verirdi. Lakin bu sual-cavab sessiyası da məni yormadı.

Mövzu nə idi? Mən israr edirdim ki, Matta İsanın Peterə verdiyi “padşahlığa açarlar” barədə yazısında əslində Yeşayanın “Davudun Evinin açarı” barədə sözlərini sitat gətirir. Əslində, İsa Peterə Öz Kilsəsi üzərində səlahiyyət verdi. Yeşayanın padşahı isə açarları verəndə Eliakimi Davudun padşahlığı üzərində başçı etmişdi. Bunlar bir-birinə uyğun idi. Hər iki halda ən üstün vəzifə və ardıcılıq var idi. Bir şəxs vəzifədən gedəndə başqası onun yerinə gəlir və varis sələfinin səlahiyyətinə bənzər səlahiyyətə malik olurdu.

Daha erkən həm Protestant, həm də Katolik alimlər Yeşayanın sitatına fikir vermişdi. Mattanın Müjdəsinin Əhdi-Ətiqdən sitatlar, istinadlar, eyhamlar və əks-sədalar ilə dolu olduğunu görmək üçün alim olmağınız lazım deyil.

Mən isə özümdə Mattanın yazısının mənasını və İsanın niyyətini başa düşməyə kömək edən yeni bir anlayışın yarandığını hiss edirdim. Mənim fikrimcə, bu ayə İsanı Davudun yeni padşahı, Kilsəni isə Davudun bərpa edilən padşahlığı kimi təsvir edirdi.

Bu və buna bənzər başqa nəticələr məni Katolik olmağa yönləndirdi. Mən bu lütfə görə Allaha təşəkkür etdim. Ancaq eyni zamanda belə elmi əsər yazdığımıza görə özümü təbrik etdim. Mənim professor və tələbə yoldaşılarımda bu, böyük təəssürat yaratmışdı, mənim özümdə isə qat-qat üstün təəssürat yaratmışdı.

Lakin qısa müddət sonra mən gözlənilmədən bu, iki eyni Müqəddəs Kitab ayəsi ilə yenidən rastlaşdım.

Bu, Adi dövrün 21-ci Rəbb günündə Messada baş verdi. Birinci oxunuş Yeşayanın 22-ci fəslindən götürüldü. Mən öz elmi işim üçün bu hissəni təfəsilatla tədqiq etmişdim. Belə qəribə ayənin liturgiyaya daxil edilməsini heç gözləməirdim. Ancaq bir neçə dəqiqə sonra keşiş Müjdəni oxumağa başladı və bu, Mattanın müjdəsində 16-cı fəsildə Peterə açarları verən İsanın hekayəsi idi!

Mən özümdən soruşdum: eyni Messada Müqəddəs Kitabın bu iki hissəsinin oxunulmasında xüsusi nə var idi? Mən özümü sanki mühazirə lotereyasını udmuş kimi hiss etdim.

Yalnız sonra mən aşkar edirəm ki, bizim Messada eşitdiyimiz mətnlər müqəddəs təsadüflə seçilmir. Matta 16-cı fəslinin innovasiyalı şərhimi Katoliklər illər boyu liturgiyada eşidirdi. Bunu təkcə alimlər deyil, həmçinin qara fəhlələr, tacirlər və kasıbların ən kasıbı da eşidirdi.

Katolik olmağımdan artıq iyirmi ildən çox vaxt keçib və mən Messada dəfələrlə belə təcrübələr yaşamışam.

Hər bazar günü Kilsə bizə Müqəddəs Kitabın şərhinin nümunəsini təqdim edir, Əhdi-Ətiqin vədlərinin Əhdi-Cədidə yerinə yetirildiyini göstərir. Əhdi-Cədid müəllifləri belə etdiklərinə görə Kilsə də bu yolla Müqəddəs Kitablara təqdim edir. Əhdi-Cədid müəllifləri də öz növbəsində bunu İsadən öyrənmişdilər.

Müjdəçilər Əhdi-Ətiqi xilas tarixi kimi başa düşürlər. Əhdi-Ətiq bəşər əhlini əhd ailəsinə daxil etməsinə aid Allahın tədricən açılan lütf və mərhəmət planıdır. Bu, Allaha sitayiş edən və Onun Padşahlığında yaşayan Allahın ailəsidir.

Əlbəttə, bu, bir çox il bundan əvvəl məni heyran etmiş ilahi övladlıq barədə vəd idi. O vaxt mən ilk dəfə inanmaq üçün səbəbləri

axtarmağa başlamışdım və ilk dəfə Kilsənin vəftizinin daha dərin mənasını axtarmağa başladım.

“Doğrusunu, doğrusunu sənə deyirəm: bir kəs yenidən doğulmasa, Allahın Padşahlığını görə bilməz... Doğrusunu, doğrusunu sənə deyirəm: bir kəs sudan və Ruhdan doğulmasa, Allahın Padşahlığına daxil ola bilməz” (Yəh 3:3.5).

Mən ilk müəllimlərimdən öyrəndim ki, vəftiz məshetmədir. Bu bizə, mənim kimi dilənçi ilə Məsihin bölüşmək istədiyi padşah rütbəsini verir. Bundan başqa, İsa bu padşah rütbəsini görüşdüyümüz hər kəslə, xüsusilə də bizimlə düşmən olanlarla bölüşməyimizi istəyir. Həmişə və xüsusi həlimlik və ehtiramla bölüşməyimizi istəyir. Ümidlə dolu olaraq bölüşməyimizi istəyir.

İNANMAĞA SƏBƏBLƏR

Skot Han